

**T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI**

**İMAM ŞEVKÂNÎ'YE GÖRE TAHÂRET KONULARINA İLİŞKİN
ŞER'Î RUHSATLAR**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hesham Ali Mohammed Hasan ALSAYED

BURSA 2019

**T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI**

**İMAM ŞEVKÂNÎ'YE GÖRE TAHÂRET KONULARINA İLİŞKİN
ŞER'Î RUHSATLAR**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hesham Ali Mohammed Hasan ALSAYED

**Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi Eren GÜNDÜZ**

BURSA 2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 29/08/2019

Tez Başlığı / Konusu: **İmam Şevkânî'ye Göre Taharet Konularına İlişkin Şer'î Ruhsatlar**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam **71** sayfalık kısmına ilişkin, 29/08/2019 tarihinde şahsım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % **6** 'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları dahil

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

29/08/2019

Adı Soyadı: Hesham Ali Mohammed Hasan ALSAYED

Öğrenci No: 701523084

Anabilim Dalı: Temel İslâm Bilimleri

Programı: İslâm Hukuku

Statüsü: Yüksek Lisans

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Eren GÜNDÜZ

Tarih: 29/08/2019

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı'nda 701523084 numaralı **Hesham Ali Mohammed Hasan ALSAYED**'in hazırladığı “**İmam Şevkânî'ye Göre Taharet Konularına İlişkin Şer'î Ruhsatlar**” konulu (Yüksek Lisans) ile ilgili tez savunma sınavı, 11/10/ 2019 Cuma günü 9:30- 11: 00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının.....**B.A.Ş.A.R.I.L.I.**..... (başarılı / başarısız) olduğuna**O.Y.B.I.R.L.I.G.I.**..... (oybirliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Dr. Öğr. Üyesi Eren GÜNDÜZ

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Münir Yaşar KAYA

Afyon Kocatepe Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Ali KAYA

Bursa Uludağ Üniversitesi

11.../10.../ 20...19

Yemin Metni

Yüksek Lisans olarak sunduğum “**İmam Şevkânî’ye Göre Taharet Konularına İlişkin Şer’î Ruhsatlar**” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

21/10/2019

Adı Soyadı:	Hesham Ali Mohammed Hasan ALSAYED
Öğrenci No:	701523084
Anabilim Dalı:	Temel İslam Bilimleri
Programı:	İslam Hukuku
Statüsü:	Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar : Hesham Ali Mohammed Hasan ALSAYED
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Ana Bilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı : İslam Hukuku
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı : XII+80
Mezuniyet Tarihi :
Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Eren GÜNDÜZ

İMAM ŞEVKÂNÎ'YE GÖRE TAHÂRET KONULARINA İLİŞKİN ŞER'Î RUHSATLAR

Bu çalışma İmam Şevkânî'ye göre taharet konusundaki şer'î ruhsatları ele almayı hedeflemektedir.

Giriş ve üç bölümden oluşan bu araştırmanın giriş bölümünde araştırmanın önemi, yöntemi, ele alınan mesele ve önceki çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde İmam Şevkânî'nin hayatı ve ilmi konumundan bahsedilmektedir. İkinci bölümde şer'î ruhsatın tarifi yapıp türleri işlenmekte, ruhsatların delilleri ve onları mubah kılıcı sebepler ortaya koyulmaktadır. Üçüncü bölümde ise İmam Şevkânî'ye göre taharet konusundaki şer'î ruhsatlar diğer mezheplerin görüşleriyle karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmaktadır. Bu bölümde yolculuğun, hastalığın, acizliğin, unutmanın, hayız ve nifas hallerinin taharete etkileri incelenmektedir.

Çalışma İmam Şevkânî'nin taharet konusundaki görüşlerinin dört mezhebin görüşleriyle uyumlu olduğunu göstermiştir. Onun içtihatları dört mezhebin görüşlerine aykırı değildir. Taharet örneğinde ortaya konulan şeri ruhsatların, dini mükellefiyetleri nasıl kolaylaştırdığı konusuna küçük de olsa bir katkıda bulunması umulmaktadır.

Anahtar Sözcükler:

İslam hukuku, Şevkânî, Şer'î ruhsatlar, Tahâret, Azîmet

ABSTRACT

Name and Surname : Hesham Ali Mohammed Hasan ALSAYED
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Basic Islamic Sciences
Branch : Islamic Law
Degree Awarded : Master
Page Number : XII +80
Degree Date : / / 2019
Supervisor (s) : Dr. Öğr. Üyesi Eren GÜNDÜZ

RELIGIOUS CONCESSIONS IN PURIFICATION MATTERS ACCORDING TO IMAM SHAWKĀNĪ

The aim of this study is to examine religious concessions in purification matters according to Imam ShawkĀnī's perspective.

This study consists of an introduction and three chapters. The introduction includes the significance of the research, the methodology, the issue being addressed and the literature review. The first chapter gives the biography and scientific achievements of Imam ShawkĀnī. In the second chapter, the thesis highlights the description of the religious concessions, its types and brings to fore, proofs for religious concessions as well as reasons that make them available. The third chapter cross-examines religious concessions according to Imam ShawkĀnī and the other school of Islamic jurisprudence (madhhab). In addition, the effects of travel, illness, incapability, forgetfulness, menstruation and postnatal blood on purification are examined.

This study shows that Imam ShawkĀnī's views on religious purification are in line with the views of four schools of Islamic jurisprudence; his deductions are not far from the views of the four schools of jurisprudence. In addition, this study has shown with the example of purification, at least to some extent, how religious concessions facilitates religious obligations.

Keywords:

Islamic law, ShawkĀnī, Religious concessions, Purification (tahārah), al-Ruhass al-shariah.

ÖNSÖZ

İslam dininde ibadetlerin önemi büyüktür. Çünkü mümin, onlar ile Allah'a yakınlaşır. Bundan dolayı bir Müslümanın ibadetleri tam olarak yerine getirmesi için tafsilatlarını bilmesi gerekir. İbadetlere dair konulardan birisi de dini hükümleri hafifleten ve ibadetleri kolaylaştıran şer'î ruhsatlar ve özürlerdir. Bu ruhsatlar İslam dininin geniş hoşgörüsüne ve kolaylığına işaret etmektedir.

Allah (c.c) bu dini bizlere bir yük olsun diye indirmemiştir. O, bizler için kolay olanı istemektedir. Zira Maide suresi 6. ayette şöyle buyrulmaktadır: (مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ) “Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez.” Buradan İslam dinin kolaylığını gösteren dini ruhsatlar meselesinin anlaşılmasının ve anlatılmasının önemi ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmanın yazımında ana dilimizin Arapça olması nedeniyle Türkçe kaynakları kullanmak bizim için zor oldu. Bununla birlikte konuyla ilgili tezleri ve diğer çalışmaları olabildiğince incelemeye ve bu çalışma açısından değerlendirmeye çalıştık. Elde etmekte güçlük çektiğimiz bazı kaynakları da internet ortamından ulaşılmaya çalıştık. Ayrıca şunu da ifade etmekte fayda görüyorum: Bu tez çalışmamız devam ederken konulan ve süremizin sonuna yakinken de kaldırılan makale yayımlama şartı tez için ayrılan zamanı tam olarak kullanmamıza engel oldu.

Öncelikle bu araştırmada bana danışmanlık yapan ve vakit ayıran değerli hocam Dr. Öğretim Üyesi Eren Gündüz'e teşekkürler ederim. Hocamızın yapmış olduğu kıymetli tavsiye ve yönlendirmeden istifade ettik. Bunun yanında bu araştırmanın en güzel bir şekilde sonuçlanmasında pay sahibi olan herkese şükranlarımı sunarım.

Cenâb-ı Hak'dan bu çalışmayı, bu ilmin geliştirilmesi yolunda mütevâzi bir katkı olarak kabul etmesini ve Müslümanların ondan faydalandırmasını dilerim.

Hesham Ali Mohammed Hasan ALSAYED

Bursa 2019

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	İV
ÖZET	VI
ABSTRACT	VII
ÖNSÖZ	VIII
İÇİNDEKİLER	IX
KISALTMALAR	XII

GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI	2
3. ARAŞTIRMANIN METODU	3
4. DAHA ÖNCEKİ BENZER ÇALIŞMALAR	3

BİRİNCİ BÖLÜM İMAM ŞEVKÂNÎ

1. İMAM ŞEVKÂNÎ'NİN HAYATI	4
1.1. Nesebi ve Vatanı	4
1.2. Doğumu ve Yetiştirilmesi.....	4
1.3. İlmî Hayatı	5
1.4. Kadılık Görevini Üstlenmesi	6
1.5. Hocaları ve Öğrencileri.....	7
1.7. Şevkânî'nin <i>es-Seylü'l-Cerrâr</i> ve <i>İrşâdü'l-Fuhûl</i> Eserlerinde Uyguladığı Yöntem.....	13
1.8. Şevkânî'nin Vefatı	16
2. İMAM ŞEVKÂNÎ'NİN İLMÎ KONUMU VE EN ÖNEMLİ ESERLERİ	16
2.1. İlmî Konumu.....	16
2.2. Fıkıh Alanında Şevkânî Hakkında Yapılan Önemli Araştırmalar	17

İKİNCİ BÖLÜM DİNİ AÇIDAN RUHSAT

1. RUHSATIN TARİFİ	21
1.1. Ruhsatın Sözlük Anlamı.....	21
1.2. Ruhsatın Terim Anlamı.....	21
2. RUHSATIN TÜRLERİ	24
2.1. Mükellefin Fiilleriyle İlişkisi Açısından Ruhsat.....	24
2.1.1. Cumhuriyetin Görüşüne Göre Ruhsatın Türleri.....	24
2.1.2. Hanefilerin Görüşüne Göre Ruhsatın Türleri	24
2.2. Kolaylaştırma Türündeki Ruhsatlar	27
3. KUR'AN VE SÜNNETTEN RUHSATA DAİR DELİLLER	28
3.1. Ruhsata Dair Kur'an'da Bulunan Deliller	28
3.2. Ruhsata Dair Sünnette Bulunan Deliller.....	29

3.3. Selef Alimlerine Göre Dini Ruhsatlar.....	32
3.4. Ruhsat Hakkında İcma.....	33
4. RUHSATIN SEBEPLERİ (DİNEN RUHSATI GEREKTİRECEK DURUMLAR)	33
4.1. Zaruret	33
4.2. Meşakkat.....	34
4.3. Yolculuk (Sefer)	34
4.4. Zorlanma	35
4.5. Hastalık	36
4.6. Unutma	36
4.7. Hata.....	37
4.8. Cehalet.....	38
4.9. Umumu Belvâ (Sıkıntının Yaygınlığı)	38
4.10. Eda Ehliyetine Engel Olan Durumlar	39
4.11. Şiddetli Korku	40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM TAHARET KONUSUNDAKİ FIKHÎ UYGULAMALAR

1. İMAM ŞEVKÂNÎ'NİN RUHSATLARA VERDİĞİ ÖNEM	41
2. YOLCULUK VE TAHARETE ETKİSİ	43
2.1. Yolculuğun Meshlerin Üzerine Mesh Yapmaya Etkisi	43
2.1.1. Hanefilere Göre	44
2.1.2. Malikilere Göre	44
2.1.4. Şafiilere Göre	45
2.1.5. Konu Hakkındaki Deliller.....	46
2.1.6. İmam Şevkânî'nin Görüşü.....	47
2.1.7. Mestlerin Üzerine Mesh Etmek	47
2.2. Yolculuğun Abdeste Etkisi	48
2.2.1. Hanefilerin Görüşü	48
2.2.2. Malikilerin Görüşü	48
2.2.3. Şevkânî'nin Görüşü	48
2.3. Yolculukta Su Bulamama Durumunda Teyemmüm	50
2.3.1. Hanefilerin Görüşü	50
2.3.2. Malikilerin Görüşü	50
2.3.3. Şafiilerin Görüşü	51
2.3.4. Hanbelilerin Görüşü.....	51
2.3.5. Fıkıhçıların Kur'an ve Sünnet'ten Konuyla ilgili Çıkdıkları Deliller	52
3. HASTALIĞIN VE ACIZLIĞIN TAHARETE ETKİSİ	53
3.1. Hastalık Durumunda Teyemmüm	53
3.1.1. Hanefilerin Görüşü	53
3.1.2. Malikilerin görüşleri.....	54
3.1.3. Şafiilerin Görüşü	54
3.1.4. Hanbelilerin Görüşü.....	54
3.1.5. Fıkıhçıların Hastanın Teyemmümü Konusunda Kur'an ve Sünnet'ten Gösterdikleri Deliller... ..	55
3.1.6. Şevkânî'nin Görüşü	56
3.2. Hastalık Durumunda Sargının Üzerine Mesh Etmek	56
3.2.1. Hanefilerin Görüşleri	56
3.2.2. Malikilerin Görüşü	57
3.2.3. Şafiilerin Görüşü	57
3.2.4. Hanbelilerin Görüşü.....	57
3.2.5. Fıkıhçıların Sargının Üzerine Mesh Edilmesine Dair Sünnetten Gösterdikleri Delil	59
3.2.6. Şevkânî'nin Görüşü	59
3.2.7. Fakihlerin Genel Görüşü	59

4. UNUTMANIN TAHARETE ETKİSİ	59
4.1. Hanefîlerin Görüşü	59
4.2. Malîkîlerin Görüşü.....	60
4.3. Şafîîlerin Görüşü.....	60
4.4. Hanbelîlerin Görüşü	60
4.5. Görüşler Hakkında İşaret Edilen Deliller	61
4.6. İmam Şevkânî'nin Görüşü	61
4.7. Konuyla İlgili Değerlendirme	61
5. ZORLUK VE UMÛM-U BELVÂ'NIN TAHARETE ETKİSİ	62
5.1. Hayz- Nifas	62
5.1.1. Hanefîlerin Görüşü	62
5.1.2. Malîkîlerin Görüşü	62
5.1.3. Şafîîlerin Görüşü	63
5.1.4. Hanbelîlerin Görüşü.....	64
5.1.5. Mezheplerin Bu Konudaki Delilleri	64
5.1.6. Şevkânî'nin Görüşü	65
5.2. İstihâze	66
5.2.1. Birinci Görüş	66
5.2.2. İkinci Görüş.....	66
5.2.3. Üçüncü Görüş	67
5.2.4. Şevkânî'nin Görüşü	67
SONUÇ.....	69
KAYNAKLAR.....	71

KISALTMALAR

Kısaltma	Açıklama
a.g.e.	Adı Geçen Eser
b.	Bin
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
c.c	Celle Celalühü
h.	Hicri
Hz.	Hazreti
ö.	Ölüm Tarihi
r.a	Radiyallahu anh
s.	Sayfa
s.a	Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
S/sy	Sayı
trc.	Tercüme
ty.	Tarihsiz
Ünv.	Üniversite
vb.	Ve Benzeri
vd.	Ve Diğerleri
Yay.	Yayınları

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

İnsan doğal yapısı itibariyle yolculuk yapar, hastalanır, unuttur, korkar ve hata yapar. Ayrıca kadınlarda yaratılıştan gelen özellikleri sebebi ile hayız ve nifaz durumunda olabilirler. İşte bu gibi durumlarda ibadetin şekli değişir. Bütün bunlardan dolayı bir Müslümanın bu gibi durumlarda bir sıkıntıya ve zorluğa düşmemesi için ve doğru bir şekilde nasıl davranması gerektiğini bilmesi için bu meseleyi araştırıp detaylarını öğrenmesi gerekir. Bununla beraber dini mazeret ve özürlerin toplumda yaygınlaşması konunun önemini artırmaktadır.

Bu konuyu seçmemizin sebeplerini şu şekilde açıklayabiliriz:

a- İnsanlar, dini özürler ve ruhsatlar konusunda nasıl davranacaklarını karıştırmaktadırlar. Pek çok kişi bu konularda dini bir delile dayanmaksızın kişisel isteklerine tabi olmaktadır. Bu konuda Müslümanların pek çoğunda yanlış anlayışlar hâkim konumdadır. Bir kısım insanlar bazı mazeretlerin sadece belirli bir zamanda ruhsat sebebi sayılacağını zannetmektedirler. Bu yüzden insanların bu gibi durumlarda nasıl doğru bir şekilde davranacaklarının ve dinin hükümlerindeki kolaylığın açıklanması gerekmektedir. Tabi bu açıklamaların doğru delillere ve konuyla ilgili nasları açıklayan âlimlerin görüşlerine dayanması gerekmektedir.

b- Dini ruhsatlar ve özürlerle dair meseleler genellikle İslam hukukçularının ve hadis şârihlerinin kitaplarında bulunmaktadır. Fakat bu konu toplu halde ayrı bir mesele olarak ele alınmamaktadır. Bu farklı kaynaklardaki birikimin Müslümanların zorlanmadan başvurması için tek bir eserde düzenli bir şekilde bir araya toplanması gerekir. Ayrıca bu konuyla ilgili meselelerin kolay bir üslupla sunulması gerekmektedir.

c- Bu konuda İslam hukukçuları eskiden beri farklı görüşlere sahiptir. Her biri kendi görüşünü ve delilini ortaya koyup kendi bilgileri ile ulaştıkları hükümlerle fetva vermişlerdir. Hatta bundan dolayı bazı insanlar onların birbirleri ile çeliştiklerini zannetmiştir. İmam Şevkânî (ö. 1250/1834), bu konuda doğru görüşler ortaya koyan âlimlerden biri sayılmaktadır. Ayrıca o kendisinden önceki dönem ile sonraki dönem arasında bir köprü vazifesi görmüştür.

Şevkânî hicri 13. asırda Yemen'in en önemli âlimlerinden sayılmaktadır. Bununla beraber o müçtehit bir müceddid kabul edilmektedir. O, taklit ve taassup ile mücadele edip kitap ve sünneti kaynak almaya çağırmıştır. İslam düşüncesinin farklı sahalarında onun zekâsına şahitlik eden ilmi bir miras bırakmıştır. Onun eserleri pek çok İslam ülkesine yayılmıştır ve bir kısmı bazı üniversitelerde okutulmaktadır.

Şevkânî farklı ilimlerde uzmanlaşmıştır. Fakat onun İslam hukuku ve hadis alanındaki uzmanlığı diğer alanlardan daha üstündür. Çünkü içtihat ve fıkıh, Şevkânî'nin ilmi kişiliğinin oluşmasında yüksek pay sahibidir. Araştırmamızda ondan söz ederken "imam" nitelemesinde bulunmamız da onun fıkıh alanındaki bu üstün konumu sebebiyledir.

Konunun seçilmesinde etkili olan bu hususları açıkladıktan sonra yanlış anlamaya neden olmamak için tezin başlığı ile ilgili bir hususu da burada açıklamayı gerekli görmekteyim: Araştırmamızın başlığında "İmam Şevkânî" ifadesinin yer almış olması ve bunun tezin içinde ara sıra tekrar edilmiş olması, araştırmanın özellikle Şevkânî'nin ruhsat konusundaki görüşlerinin tespitini hedeflemiş olması yanında Yemen coğrafyamızda ona karşı duyulan sempatiye aykırı bir tutum içinde olmadığımızı ihlas ettirmek içindir. Bu niteleme diğer imamları, özellikle dört mezhep imamını ve Türkiye Müslümanlarının büyük çoğunluğunun mensup olduğu Hanefi mezhebi imamlarını küçümseme anlamına gelmemekte ve onlar arasında Şevkânî'yi daha üstün bir konuma yerleştirme kastı taşımamaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Araştırmanın birinci bölümünde İmam Şevkânî'nin hayatından bahsedilmiştir. Bu bölümde genelde iki eserden bolca istifade edilmiştir. Bu eserler *el-Bedrü't-Tâlî* ve *Neylü'l-Vetr* kitaplarıdır. Bu eserlerden istifade edilmesinin sebebi bu iki eserin Şevkânî'nin ilk biyografileri olması ve en doğru bilgileri içermesidir. İlk eserin sahibi kendisidir. Diğer kitap ise bir öğrencisine aittir. Bu iki eser gibi, Şevkânî'nin biyografisine önem veren başka bir kaynağa rastlayamadık. Ayrıca diğer biyografilerin, bu kaynaklara dayandığı görülmektedir.

İkinci bölümde fıkıh ve fıkıh usulü kitaplarına göre ruhsatın tarifi yapılip sınırları ve çeşitleri açıklanmıştır. Üçüncü bölümde taharet meselesindeki ruhsatlar

hakkında dört mezhebin görüş ve delilleri ile İmam Şevkânî'nin görüşleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

3. ARAŞTIRMANIN METODU

Araştırmada karşılaştırmalı çıkarımlara dayalı tümevarım metodu kullanılmıştır. Konunun tafsilatının ve delillerinin incelemesi yapılarak sonuçlar özetlenmiştir. Konuyu ele alınırken dört mezhepte kabul gören görüşler veya meşhur görüşler ile Şevkânî'nin görüşü delilleri ile beraber sunulmuştur. Ayrıca onların ihtilaf ettikleri konular gösterilerek görüşler karşılaştırılmış ve bazı âlimler tarafından tercih edilen veya öne çıkan görüşü açıklanmıştır.

4. DAHA ÖNCEKİ BENZER ÇALIŞMALAR

İmam Şevkânî'nin bakış açısına göre şer'î ruhsatlar ve mazeretler konusunu ele alan başka bir araştırmaya rastlamadık. Ancak genel olarak şer'î ruhsatlar ve mazeretler konusuna gelince bu konuda çok sayıda araştırma vardır. Bunlardan en önemlileri ve bizim çalışmamıza yakın olan iki tanesi şunlardır:

1. *“İslam Hukukunda Azimet ve Ruhsat”* başlıklı Erzurum'da Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimler Anabilim Dalı'nda 1997 yılında Muammer Vural tarafından yapılan yüksek lisans tezi. Bu tezde araştırmacı ikinci bölümde ruhsatın ve türlerinin tarifini yapmaktadır. Ancak eserde fikhi açıdan özürler ve ruhsatlar zikredip sıralanmamaktadır. Ayrıca özür sahiplerinin ibadetleri nasıl yapmaları gerektiği söylenmemektedir. Bu çalışma daha çok bir usul çalışmasıdır. Bundan dolayı araştırmacı ruhsatları mubah kılan bütün nedenleri işlemeyip bazılarını zikretmekle yetinmiştir.

2. *“er-Ruhasu's-Şer'iyye li'l-Merîd fi't-Tahâre ve's-Salât”* başlığıyla İslam hukuku alanında yüksek lisans tezi olarak Filistin'de Camiatu en-Necâhü'l-Vataniyye'de 2008 yılında sunulan tez. Araştırmacı bu tezi, sadece hasta açısından dini ruhsatlarla sınırlandırmıştır. Ruhsat sebeplerinden birini zikretmiştir. O da, hastanın özrü ile taharet ve namaz mevzularında uygulaması gerekenlerdir.

Genel olarak daha önce yazılmış olan bu araştırmalardan ve bunların dışında kalan şer'î ruhsatlarla ilgili kitaplardan istifade ettik. Yine bu çalışmalardan farklı olarak şer'î ruhsatlar konusuyla ilgili olarak dört mezhebin ve İmam Şevkânî'nin taharet mevzusundaki görüşlerini karşılaştırmalı olarak sunduk.

BİRİNCİ BÖLÜM

İMAM ŞEVKANÎ

1. İMAM ŞEVKÂNÎ'NİN HAYATI

1.1. Nesebi ve Vatanı

İmam Şevkânî'nin künyesi Muhammed b. Alî b. Muhammed b. Abdullah eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî (ö. 1250/1834)'dir.¹ Şevkânî olarak adlandırılmasının sebebi Yemen'in San'a şehrinin güneydoğusundaki Hicretü's-Şevkân köyüne nispet edilmesinden kaynaklanmaktadır.² Bu köy, Havlân'ın kabilelerinden olan Sâhâmiyye kabilesinin köylerinden birisidir. San'a'dan yaklaşık 20 kilometre uzaklıkta kalmaktadır. İmam Şevkânî bu köyde doğmuştur. Sonrasında babasıyla beraber San'a şehrine yerleşmiştir. Künyesindeki San'ânî ifadesi San'a şehrine nispet edildiğinden dolayı kullanılmaktadır.³

1.2. Doğumu ve Yetiştirilmesi

Şevkânî'nin doğum tarihi babasından aktarılan bilgiye göre hicrî 1173 miladî 1760 yılında Zilkade ayının 28'inde pazartesi günü gün ortasıdır.⁴ Şevkânî biyografisini kendisi anlattığı için onun doğum tarihinde ihtilaf yoktur. O, Kur'an'ı çok iyi bir şekilde ezberledi. Ayrıca öğrenim hayatı başlamadan önce çok sayıda metin ezberlemiştir. Daha on yaşını geçmemiştir ki büyük hocalardan ders aldı. tarih ve edebiyat alanındaki kitapları çok okuyordu.⁵

¹ Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Abdullah el-Yemenî, *el-Bedrü't-Tâli' bi Mehâsini min Ba'de'l-Karni's-Sâbi'*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, II, s. 214; Eyyüp Said Kaya, Nail Okuyucu, "Şevkânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2010, C. 39, s. 22.

² Sana'a vilayetine bağlı Tallay Müdürlüğündeki Levz dağının köylerinden birisidir. 2004 yılında Yemen'de gerçekleştirilen sayımına göre orada yaşayanların da 890 kişi yaşamaktadır. (Bkz. *ed-Delîlü's-Şâmîle li Menâtuki'l-Yemen*, https://www.yemenna.com/index.php?go=guide&op=show_vill&ide=1944)

³³ San'a Dünyanın en eski şehirlerindedir. O, Yemen'in başkentidir. Bu şehir Yemen'in ortasında yüksek dağlık bir bölgede yer almaktadır. Bu bölgenin rakımı 2300 metreye kadar yükselmektedir. San'a 2014 yılındaki yönetim değişikliğinden beri Hüsilerin kontrolü altındadır. San'a Hüsiler ve Suudi Arabistan önderliğindeki koalisyon arasındaki savaş sebebiyle kötü bir durum içerisindedir. (Bkz. Birleşik Milletler Raporu, <https://www.hrw.org/ar/world-report/2019/country-chapters/325751>; Makhafi, İbrahim Ahmet, *Mu'cemü'l-Buldân ve'l-Kabâilü'l-Yemenî*, San'a: Dâru'l-Kelime, I, s. 920; Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli'*, I, s. 480; II, s. 215.)

⁴ Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli'*, II, s. 214, 215; Şevkânî, *es-Seylü'l-Cerrârü'l-Mütedekkik alâ Hadâiki'l-Ezhâr*, tah. Muhammed Subhî Hallâk, 3. b., Dâru İbn Kesîr, 2008, I, s. 30.

⁵ Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli'*, II, s. 215.

Şevkânî'nin 20 yaşında iken fetva verecek konuma geldiğini bildiğimizde, babasının ilim dışında başka bir şeyle meşgul olmasına müsaade etmediği bu başarılı öğrencinin hayatının nasıl olduğunu anlarız. Ayrıca babası onun sadece ilimle meşgul olması için San'a'dan ayrılmasına da müsaade etmedi.⁶

Onun bir gün içerisindeki derslerinin sayısı gece dersleri de dahil olmak üzere yaklaşık 13'e kadar ulaşmaktaydı. Bu derslerden bazıları kendisinin hocalardan aldığı derslerdi. Diğerleri ise kendi öğrencilerine verdiği derslerdi. O, zamanını bu şekilde derslerle geçiriyordu.

Şevkânî *el-Bedrü't-Tâli'* kitabında hocalarıyla okuduğu kitapların; fıkıh, fıkıh usulü, hadis, dil, tefsir, edebiyat, mantık vb. alanlara ait yazılmış eserler olduğunu belirtmektedir. Bunlardan bir kısmı hocalarının açıklandığı başlıkta zikredilecektir.⁷

1.3. İlmî Hayatı

Şevkânî ilmî hayatına okuma ve araştırmayla başladı. Onun ilmî ve dini olarak yetişmesinde babasının çok önemli bir rolü bulunmaktadır. Zira babası onu erken yaşlardan itibaren ilim öğrenmeye yönlendirmiştir. Şevkânî bu konuda babası hakkında şöyle söylemektedir: “Onun, bana ilim talebi konusunda sınırsız iyilik ve yardımları dokunmuştur. Çünkü başka bir işle uğraşmadığım için ilim öğrenme noktasında pek çok şeye ihtiyaç duyuyordum.”⁸

Bundan dolayı onun geniş kültürü ve üstün zekâsı; hadis ilimlerini, Kur'an ilimlerini, fıkıh ve usulünü taklitten uzak içtihat odaklı olarak iyi bir şekilde yapmasına katkı sağladı. O, 30 yaşından önce zeydî mezhebine tabiydi, fakat müçtehitlik özelliklerine sahip olup bir mezhebe tabi olmayı (taklit) terk edenlerin en önde gelenlerindedir. O, hükümleri Kur'an ve sünnetten içtihatla çıkarmaktadır. Ayrıca son dönemlerdeki ilk mücedditlerden sayılıp İslam ümmetini uyandırmaya çalışanlardandır.

Şevkânî, hicri dördüncü asırdan sonra İslam ümmetinin durağanlaşmasına ve donuklaşmasına sebep olan şeyin taklit olduğunu anladı. Ayrıca Şevkânî inancın sarsılması, bidatlerin ve hurafelerin yayılması, insanların dini öğretilerden ayrılıp günahlara ve kötülöklere sürüklenmesi konularında taklidin etkili olduğunu dile getirdi.

⁶ Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli'*, II, s. 218, 219.

⁷ Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli'*, II, s. 218.

⁸ Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli'*, I, s. 484; Bkz. Şeracî Abdulganî Kâsım, *el-İmâm eş-Şevkânî Hayâtühü ve Fikruhü*, Eğitim Düşüncesi alanında yapılmış doktora tezi, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1988, s. 24.

Onun hayatı, bu kötü durumları değiştirme ve batıl inançlardan kurtulma mücadelesiyle geçti.⁹

1.4. Kadılık Görevini Üstlenmesi

1795 yılında Yemen kadılarında Yahya b. Sâlih eş-Şecerî es-Suhûlî vefat etti. Halk bu zatın görüşlerine ve hükümlerine itimat etmekteydi. Ayrıca liderler ve vezirler onunla istişare ederdi.¹⁰

Suhûlî vefat ettiği sırada İmam Şevkânî içtihat ve fetva ilimlerinde ders vermekteydi. Onun, kadılık konusunda bir isteği ve devlet erkanıyla bir ilişkisi bulunmamaktaydı. O, öğrenciler ve eğitimle ilgilenmekteydi. Suhûlî'nin ölümünden bir hafta sonra Şevkânî'den kadılık yapması istendi. Şevkânî ilimle meşgul olduğundan dolayı mazeret beyan etti. Fakat bu makama Şevkânî'den daha liyakatli biri bulunamadığından dolayı kadılık görevini kabul etmesi konusunda ısrar edildi. Bunun üzerine Şevkânî bu konuda istihareye yatmak için ve fazilet sahibi kişilerle istişare yapmak için süre istedi. Sonrasında yaşananları Şevkânî şöyle anlatmaktadır: “Bir hafta kadılık teklifini kabul edip etmeme noktasında tereddütte kaldım. Fakat bana gönderilen ve çoğunluğu San'a'da ilimle meşgul olan insanlardan oluşan heyet bu görevi kabul etmem gerektiği konusunda fikir birliğine varmıştı. Ayrıca onlar Yemen'de dini hükümlerin açıklanması noktasında yetkili kabul edilen bu makama, dini anlayışına ve ilmine güvenilmeyen birisinin geleceğinden endişe etmekteydiler. Bundan dolayı Allah'a sığınıp ona tevekkül ederek, razı olduğu hükümler konusunda yol göstermesini ve adaletli olmamı sağlamasını arzulayıp hakkımda hayırlı olanı dileyerek bu görevi kabul ettim.”¹¹

Şevkânî kadılık makamını; sünnetin yayılması, bidatlerin ortadan kaldırılması ve insanlara İslam dinini doğru bir şekilde anlatmanın bir fırsatı olarak görmüştür. Ayrıca o, bu makamın selefin yoluna karşıt akımların çoğunun engellenmesinde etkili olup doğru görüşlerin yayılmasını sağlayacağı düşünmektedir.¹²

Şevkânî'yi bu makama getirip ölünceye kadar azletmeyen liderler şu kişilerdir:

1- Halifeliğinin süresi 25 yıl olan Mansûr Ali b. Mehdî el-Abbâs (ö. 1809), 2- Halifelik

⁹ Bkz. Şeracî Abdulganî Kâsım, *el-İmâm eş-Şevkânî Hayâtühû ve Fikruhû*, s. 162.

¹⁰ Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli'*, II, s. 334.

¹¹ Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli'*, I, s. 464-466.

¹² Bkz. Hüseyin b. Abdullah el-Amrî, *el-İmâm eş-Şevkânî Râidü Asrihi*, Beyrut: 1. b., 1990, s. 89.

süresi 7 yıl olan oğlu Mütevekkil Ali b. Mansûr (ö. 1816), 3- Halifeliğinin süresi yaklaşık 20 yıl olan Mehdî Abdullah (ö. 1835).¹³

Kadılık makamı Şevkânî'nin zihnini meşgul edip onu ilim öğrenmekten uzaklaştırdı. O, bu durumu şöyle ifade etmektedir: “Kitap mütaalası için veya başladığım şeyleri tamamlamak için ayırdığım kısa vaktin dışında zihnim çok meşgul ve karıştı.”¹⁴ Bu görev, onu ilmi araştırmadan alıkoymaktaydı. Bu durum kadılık görevini üstlenmeden önceki ve sonraki yazdığı eserlere bakıldığında açıkça ortaya çıkmaktadır. Şevkânî ister kadılıkla olsun ister eğitim ve öğretimle olsun hayatını İslam'a ve Müslümanlara hizmet için adamıştır.

1.5. Hocaları ve Öğrencileri

İmam Şevkânî'nin çok sayıda hocası bulunmaktadır. Ancak ilmi olarak ders aldığı, okuduğu, öğrencilik yaptığı ve devrinde üst düzey alimlerden sayılan hocalarının sayısı yirmiyi geçmez. Onlardan bir kısmı tevazu ve züht sahibi olmalarına rağmen ilmi olarak yüksek bir dereceye sahiptir.

1.5.1. En Önemli Hocaları

1- Hasan b. İsmail el-Mağribî (1728/1793) meşhur alimlerin kendisinden ders aldığı zamanının önemli hocalarındandır. Şevkânî hocasından şöyle söz etmektedir: “O, züht, vera ve iffet sahibidir. Mütevazı ve kanaatlidir. Kendini alimlerden saymamaktadır. Diğerlerinin aksine öğrencileri üzerinde bir hakkı olmadığını düşünür. Kılık kıyafette gösterişe kaçmaz. Küçük bir sarık, gömlek, şalvarlar ve yanında bulundurduğu bir elbiseyle yetinir...”¹⁵

Şevkânî, *er-Risâletü's-Şemsiyye*, *fi'l-Mutavvel*, *Şerhu'l-Gâye*, *el-Adud*, Nevevî'nin *Şerhu Sahîhi'l-Müslim*'i ve *Tenkîhu'l-Enzâr fi Ulûlim'l-Hadîs* gibi eseri bu hocasından okudu. Ayrıca Ebu Dâvûd'un *Sünen*'ini, el-Münzirî'ye ait şerhini, Hattâbiye ait *Meâlim*'in bazı şerhlerini ve İbn Reslân'ın bir kısım şerhlerini sema yoluyla hocasından aldı.¹⁶

Mağribî'nin öğrencisi Şevkânî, hocasının kendisine duyduğu ilgi ve alaka hakkında şunları dile getirmektedir: “O benimle çok fazla ilgilenirdi. Kitaplarından

¹³ Bkz. Muhammed b. Hasan el-Gimârî, *el-İmâm eş-Şevkânî Müfessiran*, Doktora Tezi, Külliyyetü's-Şeria, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Dâru's-Şurûk, 1391/1981, s. 71.

¹⁴ Bkz. Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli*, I, s. 464, 465.

¹⁵ Bkz. Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli*, I, s. 195, 196.

¹⁶ Bkz. Muhammed Sıddık Hasan Hân el-Kannevcî, *et-Tâcü'l-Mükellel min Cevâhiri Meâsiri't-Tirâzi'l-Ahiri ve'l-Evvel*, Katar: Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1 b., 1428/2007, s. 436.

istifade etmemi sağlardı. *Şerhu'l-Müntekâ* eserini yazma konusunda beni yönlendiren o dur ve bu eserin çoğunu o hayattayken şerh ettim. Ölümünden sonra ise tamamladım. Benim olmadığım zamanlarda, başka şeylerle meşgul olmamdan dolayı ilimden uzak kalacağımdan endişe edermiş. Bu endişesinde ne kadarda haklı ve feraset sahibiymiş. Onun ölümü üzerinden bir yıl geçmeden kadılıkla başımı sıkıntıya soktum.”¹⁷

2- Abdulkâdir b. Ahmed Şerefuddîn el-Kevkebânî (ö. 1207/1792). O, büyük bir âlim ve müçtehitir. Aynı zamanda İmam Şerefuddîn'in torunlarından biridir. Şevkânî'ye göre o, zamanının en büyük âlimidir. Hayatının son zamanlarında ona denk bir âlim yoktur. Ayrıca Şevkânî hocası hakkında şunları söylemektedir: “O, çok farklı ilim dallarında derin bilgiye sahiptir. Yemen'in en iyi ve zamanının en ilginç şahsiyetlerinden birisidir. Pek çok ilim ehli, meşgul oldukları ilimlerle ilgili ona danışmaktadırlar. O, başkalarının, isimlerini dahi bilmediği ilimleri bilmektedir.”¹⁸

Şevkânî'nin hocasının farklı yönlerini ve yüksek ahlakını dile getirmesi, onun hayata ve farklı yerlere dair bu kadar detaylı bilgiye sahip olmasına şaşırdığını göstermektedir. Çünkü hocası, sadece Mekke ve Medine'ye gitmiş orada da 2 yıl kalarak oranın âlimlerinden ders almıştır. Şevkânî'ye göre hocası keskin zekâlı, sağlam bir tasavvura sahip ve hakikatlerden çokça bahseden biridir.¹⁹

Ayrıca içtihadı dair çeşitli ilimler konusundaki yetkinliği ve bilgisi yanında tıp ilminde de bilgi ve tecrübe sahibidir. Şevkânî şöyle söylemektedir: “Onun ilimle ilgili her sanatta deneyimi vardır. Farklı sınıflardaki insanlar bilmedikleri meselelerde ona başvuruyorlardı. İlim ehli de ilminden istifade etmek için ona başvuruyordu. Edebiyatçılar onun edebiyat bilgisinden faydalanıp ona şiirlerini arz ediyorlardı. Muhtaç kişiler, zenginler nezdinde aracı olması için onun kapısını çalıyordu. O, itibar edilip hürmet gösterilen meşhur bir zattı.”²⁰

Şevkânî ondan şu kitapları okudu: Fıkıh usulü alanında *Cemu'l-Cevâmi'* kitabını, bu eserin Mahallî'ye ait şerhini, bu şerhin Kemâl b. Ebî Şerîf'e ait haşiyesini, Nicerî'ye ait *Şerhu'l-Kâlâid*'i, Kelam alanında *el-Mevâkifu'l-Adudiyye*'yi, bu eserin Cürcânî'ye ait şerhini, Fıkıh alanında *el-Behrü'z-Zehhâr*'ı ve *Dav'u'n-Nehâr alâ Şerhi'l-Ezhâr*'ı. Sema yoluyla ise *Sahîh-i Müslîm*'i ve bu eserin Nevevî'ye ait şerhini,

¹⁷ Bkz. Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli*, I, s. 197.

¹⁸ Bkz. Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli*, I, s. 363.

¹⁹ Bkz. Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli*, I, s. 364, 365.

²⁰ Bkz. Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli*, I, s. 360-368.

Sünen-i Tirmîzî'yi okudu. Ayrıca o, *Muvattâ*'nın, Kadı İyaz'ın *Şifâ*'sının, *Sünen-i Nesâî*'nin, *Sünen-i İbn Mâce*'nin, İbn Teymiye'nin *Müntekâ*'sının, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle *Sahîh-i Buhârî*'nin, Irâkî'nin *Elfiyetü'z-Zeyn*'inin ve şerhinin, Arûz ilminde *Manzûmetü'l-Cezzâr*'ın ve şerhinin, Cevherî'nin *Sihâh*'ının ve *el-Kâmûs*'un bir kısmını hocasından dinledi.²¹

Şevkânî ile hocası arasında ilmi ve edebi yazışmalar ve münazaralar gerçekleşiyordu. Her ikisi de birbirlerini takdir edip sevgilerini gösteriyorlardı. Hocası öldüğünde Şevkânî veciz bir şiirle ona mersiye yazdı.²²

3- Kadı Ahmed b. Muhammed el-Harrâzî (ö. 1227/1812) bu zat ilmi ve siyasi olarak devrinde büyük bir görev üstlendi. O, pek çok farklı ilim alanında hocalık yapanların hocasıydı. Şevkânî onun derslerine 13 sene devam edip ondan istifade etmiştir. Zira *el-Ezhâr* kitabını, çok sayıdaki haşiyesini ve bunların dışında bazı fıkıh kitaplarını araştırıp inceleyerek sağlam bir şekilde onun huzurunda okumuştur. Şevkânî onun hakkında şöyle söylemektedir: “Öğrenciler ondan istifade edip ders almak için birbirleri ile yarışıyorlardı. Onun öğrencileri hoca, müftü ve hâkim oluyordu.”²³

Harrâzî konuşması veciz, dili düzgün, zeki, güzel görümlü, itibarlı ve aracılığı reddedilmeyen meşhur bir zattır...²⁴ Bu özelliklerinden dolayı İmam el-Mansûr Alî (ö. 1224/1809) ile ona karşı çıkanlar arasındaki münasebetlerde ve pek çok olayda elçilik ile aracılık görevi üstlenmiştir. Çünkü insanlar fetva konusunda ona itimat edip uzak yerlerden gelip problemlerini çözmesi için ona başvuruyorlardı.²⁵

4- Kadı Ali b. Muhammed b. Abdullah (1718/1797), bu zat Şevkânî'nin babasıdır. Fıkıh, feraiz, hadis, tefsir, dil ilimleri vd. alanlarda üst düzey bilgi sahibidir. Çeşitli dersler vermiştir. Ayrıca Havlan ve San'a'da kadılık yapıp fetva vermiştir. Şevkânî babasının yanında *Şerhu'l-Ezhâr* ve *Şerhu'n-Nâzır li Muhtasari'l-Usayfirî* eserlerini okumuştur.

Babasının İmam Şevkânî'nin üzerinde büyük etkisi olmuştur. O, oğlu için amel eden müçtehit bir âlimin; adaletli, faziletli ve züht sahibi bir kadının örnekliğini teşkil

²¹ Bkz. Kanecvî, *et-Tâcü'l-Mükellel*, 2007, s. 250.

²² Lütfullah b. Ahmed Cuhâf, *Dürerü Nuhûri'l-Hürî'l-Ayn fi Sireti'l-İmâmi'l-Mansûr Ali*, San'a: Mektebetü'l-İrşâd, 1. b., 2004, s. 85; bkz. Muhammed b. Muhammed Zabbâra es-Sanânî, *Neylü'l-Vetr min Terâcimi Ricâli'l-Yemen fi'l-Karni's-Sâlise Aşer min Hicreti Seyyidi'l-Beşer*, Kahire: Matbaatü's-Selefiyye, 1348 h., II, s. 44-52.

²³ Bkz. Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli*, I, s. 96, 97.

²⁴ Bkz. Amrî, *el-İmâm eş-Şevkânî Râidü Asrihi*, s. 35.

²⁵ Bkz. Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli*, I, s. 96, 97.

etmiştir. İmam Şevkânî babasını şöyle tavsif etmektedir: “Evinin içindeki ve dışındaki hayatı övgüye değerdir. Az mala kanaat eder. Tekellüften uzak kendi halindedir. Zamanın hadiselerine ve musibetlerine karşı sabırlı, dinin emirleri konusunda hassastır...”²⁶

1.6. Öğrencileri

İmam Şevkânî'nin öğrenci yetiştirdiği bir medresesi bulunmaktaydı. Burada yetişen öğrenciler daha sonraları seçkin alimler oldular. Bazı araştırmacılar Şevkânî'nin öğrencilerinin sayısının 92 olduğunu söylemektedir.²⁷

Bu öğrencilerden en meşhur olanları şunlardır:

1- es-Seyyid Allâme İsmâîl b. İbrâhîm b. el-Hasan b. Yûsuf b. İmâm el-Mehdî Muhammed b. el-Hasan b. el-İmâm el-Kâsım (1776/1822). Yemen'in San'a şehrinde doğup büyüdü. İlimle meşgul oldu. 40 yıldan fazla Şevkânî'nin derslerine devam etti. Şevkânî onun hakkında şöyle söylemektedir: “Benim zamanında tahammül, sabır ve güzel ahlak konularında es-Seyyid İsmâîl b. İbrâhîm'e denk birini tanımıyorum. Benimle beraber olmaya 40 seneden fazla devam etti. Çoğu zaman öğrenciler arasında ilmi konularda müzakere ve münazara olmasına rağmen onun kızdığını hiç görmedim...”²⁸ O, Şevkânî'den hadis, usul ve furû konularına dair eserleri okumuştur.²⁹

2- es-Seyyid Ahmed b. Alî b. el-Mütevekkil ala'llah İsmâîl b. el-Kâsım (1737/1807). Bu zat İmam Şevkânî'den yaklaşık 10 yıla yakın ilim öğrenmiştir. Bu zat 50 yaşından sonra ilimle meşgul olmuştur.³⁰

3- Ahmed b. Yûsuf er-Rubâî, bu zat 1737 senesinde doğmuştur. Şevkânî'den hadis ilmini almıştır. Bu ilim dalında Buhârî'nin *Sahîh*'ini, Hâdî'nin *el-Ahkâm*'ını, *Şerhu'l-Müntekâ*'yı, *ed-Dürerü'l-Behiyye* ve şerhini Şevkânî'den okumuştur. Şevkânî, onun iffetli, züht sahibi, kanaatli, mütedeyyin ve doğru sözlü bir zat olduğunu söylemektedir.³¹

4- eş-Şeyh Siddîk el-Mizcâcî ez-Zebîdî (1737/1795) bu zat Hanefi fikhında mütehassıstı. Muhâ şehrinde hocalık yaptı. Hicri 1203 yılında San'a'ya geldi. Şevkânî

²⁶ Bkz. Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli'*, I, s. 483, 484.

²⁷ Şeracî Abdulgani Kâsım, *el-İmâm eş-Şevkânî Hayâtühû ve Fikruhû*, s. 238-266.

²⁸ Zabbâra, *Neylü'l-Vetr*, I, s. 253.

²⁹ Bkz. Muhammed b. Hasan el-Gimârî, *el-İmâm eş-Şevkânî Müfessiran*, s. 76.

³⁰ Muhammed b. Hasan el-Gimârî, *el-İmâm eş-Şevkânî Müfessiran*, s. 75; Zabbâra, *Neylü'l-Vetr*, I, s. 163.

³¹ Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli'*, I, s. 133; Zabbâra, *Neylü'l-Vetr*, I, s. 248; el-Gimârî, Muhammed b. Hasan eş-Şecenî, *et-Tiksâr fî Ceyyidi Zamân Allâmeti'l-Ekâlîm ve'l-Emsâr Şeyhü'l-İslâm Muhammed Ali eş-Şevkânî*, s. 108.

ona icazet verdi aynı zamanda ondan icazet aldı.³² Yani bu zat Şevkânî gibi hem hoca hem öğrenciydi.

5- el-Kâdî Allâme Sâlih b. Ahmed el-Ansî es-San‘ânî bu zat 1786 yılında doğdu. Şevkânî’den *Sahihayn’ı*, *Sünen-i Ebî Dâvûd’u* ve *Fethu’l-Kadîr’i* okudu. Ayrıca *es-Seylü’l-Cerrâr*, *Şerhu’l-Müntekâ*, *Şerhu’l-Udde* gibi hocasının bazı eserlerini de okudu. Şevkânî, onun San’a’nın baş kadılığı görevini üstlenmesine izin vermiştir.³³

6- es-Seyyid Abdulvahhâb b. Hüseyin b. Yahyâ ed-Deylemî ez-Zemârî (1787/1820) Bu zat Şevkânî’den belli başlı pek çok kitabı dinledi. O, Şevkânî’den istifade edip pek çok ilim öğrenmiştir. Şevkânî onun hakkında şöyle söylemektedir: “O Zimâr (Dhamar) şehrindeydi. Genç yaşına rağmen tıp gibi pek çok ilimde yeterli yetkinliğe sahipti.”³⁴

7- eş-Şeyh Abdulhak b. Fadlû’l-Hindî, bu zat 1870 yılında hac yolculuğu sırasında vefat etmiştir. Şevkânî bu zata San’a’da aralarında gerçekleşen yüz yüze görüşme ve konuşmalardan sonra icazet verdi. Bu alim Hindistan’da Şevkânî’nin eserlerini yayılmasında etkili olmuştur.³⁵

8- es-Seyyid Allâme Abdullah b. Âmir el-Hûsî es-San‘ânî bu zat 1782 yılında San’a’da doğdu. Fıkıh ilmini Şevkânî’den öğrendi. Ayrıca o, *Şerhu’l-Müntekâ li Neyli’l-Evtâr* ve *es-Seylü’l-Cerrâr* adlı eserleri el yazısıyla iyi bir şekilde yazdı.³⁶

9- Abdullah b. Şerefuddîn el-Cebelî, bu zat 1757 yılında doğdu. Şafii mezhebine mensup olup, Zî Cebele şehrinde oturmaktaydı. Şevkânî’den *Mişkâtü’l-Mesâbih* eserini okudu, bunun dışında bazı hadis kitaplarını dinledi. Şevkânî, onun Şafii fıkhi konusunda derin bilgisinden ve fıkıh dışındaki meselelerde doğru bir anlayışa sahip olduğundan söz etmektedir. Ayrıca onun züht sahibi ve çokça zikir çeken bir zat olduğunu söylemektedir. Onun ölüm tarihi tam olarak bilinmemekle beraber hicri 13. asır içinde vefat etmiştir.³⁷

10- es-Seyyid Allâme el-Kâsım b. Ahmed b. Lokmân b. Ahmed Şemseddîn İbnü’l-İmâm el-Mehdî Ahmed b. Yahyâ (1753/1802). Bu zat, Zimâr (Dhamar) şehrinde

³² Şevkânî, *el-Bedrü’l-Tâli*, I, s. 292; Zabbâra, *Neylü’l-Vetr*, II, s. 14.

³³ Şevkânî, *el-Bedrü’l-Tâli*, I, s. 287; Zabbâra, *Neylü’l-Vetr*, II, s. 14.

³⁴ Zabbâra, *Neylü’l-Vetr*, II, s. 101.

³⁵ *Katrü’l-Velî*, s. 45; Kannevcî, Sıddık Hasan Hân, *et-Tacü’l-Mükellel*, s. 381; Şeracî, *el-İmâm eş-Şevkânî Hayâtühü ve Fikruhü*, s. 248.

³⁶ Şeracî, *el-İmâm eş-Şevkânî Hayâtühü ve Fikruhü*, s. 250.

³⁷ Bkz. Zabbâra, *Neylü’l-Vetr*, II, s. 82; Gımârî, *el-İmâm eş-Şevkânî Müfessiran*, s. 77; Şeracî, *el-İmâm eş-Şevkânî Hayâtühü ve Fikruhü*, s. 251.

doğdu. Hicri 1193 yılında San'a'ya göç etti. Şevkânî'den Arap dili ile alakalı ilimleri ve hadis ilmini okudu. O devamlı Şevkânî ile beraberdi, vaktinin çoğunu onunla geçiriyordu. O, Şevkânî için özel kişilerden olup aralarında büyük bir muhabbet ve sevgi bulunmaktaydı.³⁸

11- el-Fakîh Lütfullah b. Ahmed b. Lütfullah Cahâf (1775/1827) bu zat San'a'da doğdu ve orada vefat etti. İmam Şevkânî gibi San'a'daki alimlerden ilim öğrendi. Şevkânî'den nahiv, sarf, mantık, beyan, usul ve hadis ilimlerini öğrendi. Genç yaşında bu ilimlerde uzmanlaştı. Ayrıca Şevkânî'den *Sahîhi'l-Buhârî*'yi ve *Şerhu'l-Müntekâ*'yı okudu. Bunların dışında ise Şevkânî'nin bazı eserlerini kendisinden dinleyerek öğrenmiştir. Şevkânî, onun uzun bir süre derslerine katılıp ilim öğrendiğini ve uzmanlaştığını anlatmaktadır. Bununla beraber onun şiir ile düz yazı konusunda veciz yazılarının ve çok sayıda eserinin bulunduğu bahsedip kendisinin tarihe dair kitapları ezberleyen zamanının önde gelen şahsiyetlerinden biri olduğunu ifade etmektedir.³⁹

12- el-Kâdî Muhammed b. Hasan eş-Şecenî ez-Zimârî (1786/1869) Bu zat *et-Tiksâr* adlı kitabın yazarıdır.⁴⁰ O, Zimâr (Dhamar) şehrinde doğup büyüdü. Bu şehrin âlimlerinden fıkıh ve feraiz ilimlerini öğrendi. Şevkânî'den *Sahîhi'l-Buhârî*'yi, bazı usul kitaplarını ve *es-Seylü'l-Cerrâr*'ı okudu. Şevkânî ona hicri 1239 senesinin Receb ayında genel bir icazet verdi.⁴¹

13- es-Seyyid Muhammed b. Hâşim b. Yahyâ eş-Şâmî (1764/1835) bu zat Şevkânî'nin ilk talebelerindedir. Uzun bir müddet ondan ders almıştır. Şevkânî'den nahiv, sarf, mantık, meâni, beyan, usul ve hadis ilimlerini almıştır. Ayrıca Şerhu'l-Müntekâ, ed-Dürerü'l-Behiyye, bu eserin şerhi *ed-Dirâriyyü'l-Müzîe*, *es-Seylü'l-Cerrâr*, *Şerhu'l-Udde* vs. kitapları okumuştur. Bununla beraber o, el yazısıyla Şevkânî'nin eserlerini yazmıştır. Bu zat San'a'nın büyük alimlerinden salih bir kişidir. San'a'da vefat etmiştir.⁴²

³⁸ Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli*, II, s. 31; Zabbâra, *Neylü'l-Vetr*, II, s. 173; Şeracî, *el-İmâm eş-Şevkânî Hayâtühü ve Fikruhü*, s. 252.

³⁹ Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli*, II, s. 61; Zabbâra, *Neylü'l-Vetr*, II, s. 189.

⁴⁰ *et-Tiksâr fî Ceyyidi Zamân Allâmeti'l-Ekâlîm ve'l-Emsâr Şeyhü'l-İslâm Muhammed Ali eş-Şevkânî*. Yazar bu eserde Şevkânî'nin hayatından ve onun devrindeki hocalardan bahsetmektedir.

⁴¹ Zabbâra, *Neylü'l-Vetr*, II, s. 257.

⁴² Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli*, II, s. 265; Zabbâra, *Neylü'l-Vetr*, II, s. 302; Kannevcî, *Tâcu'l-Mükellel*, s. 322.

14- Muhammed b. Muhammed b. Yahyâ Zebbâra el-Hasenî el-Yemenî es-San'ânî (1884/1961) bu zat Şevkânî'den sonraki ikinci nesildedir. *Neylü'l-Vetr min Terâcimi Ricâli'l-Yemeni fi'l-Karni's-Sâlisi'l-Aşer* kitabında Şevkânî'nin biyografisini anlatmaktadır. O, bu eserde Yemenli şahsiyetlerin hayatlarını ele almaktadır. Ayrıca o, *İthâfû'l-Mühtedîn, Tühfetü'l-Müstersidîn bi Zikri'l-Eimmeti'l-Müceddidîn, Neşri'l-Örf li Nübelâi'l-Yemen ba'de'l-Elif, Lamiyyeti Nübelâi'l-Yemeni'llezi Mâtû bi'l-Karni'r-Râbia Aşer li'l-Hicrî* ve *Şerhu Zeyli Ecvedi'l-Müselâat* adlı eserlerin yazarıdır.⁴³

15- es-Seyyid Muhammed Sıddîk Hasan Hân (1832/1890) bu zat Şevkânî'nin gayretli bir öğrencisidir. O, Hindistan'da bulunan Bhopal şehrinin emiriydi. Şevkânî'nin eserlerinin orada yayılmasında önemli etkileri bulunmaktadır. Kendisinin de; *Hüsnü'l-Üsveti fî mâ Sebeteni'llâhi ve Resûlihî fî'n-Nisve, Ebcedü'l-Ulûm*, Tefsir ilminde *Fethu'l-Beyân fî Mekâsidi'l-Kur'ân*, Arap dilinde *Leffü'l-Kımdâd*, Hadis ilminde *Husûlü'l-Me'mûl min İlmi'l-Usûl* ve *Avnu'l-Bârî* gibi bir kısım eserleri bulunmaktadır.⁴⁴

16- el-Kâdî Allâme Yahyâ b. Alî b. Muhammed b. Abdullah eş-Şevkânî es-San'ânî (1176/1851) bu zat Şevkânî'nin kardeşidir. San'a'da doğup büyümüştür. San'a'daki Camiu'l-Kebir'de (Ulu Cami) pek çok hocadan ders almıştır. Şevkânî'den de kendi eserlerini ve başka eserleri okumuştur. Pek çok ilim dalında öğrencilere hocalık yapmıştır. Şevkânî ona şiir alanındaki eserleri de dahil olmak üzere bütün eserleri konusunda icazet vermiştir. Ayrıca o, San'a'da kadılık da yapmıştır.⁴⁵

1.7. Şevkânî'nin es-Seylü'l-Cerrâr ve İrşâdü'l-Fuhûl Eserlerinde Uyguladığı Yöntem

İmam Şevkânî'yi kaleme aldığı çok sayıda eserle İslami ilimlere etki eden eşsiz âlimlerden saymak mümkündür. Zira *el-Bedrü't-Tâlî* adlı eserde zikrettiği üzere bu eseri yazdığı esnada kaleme almış olduğu hatırladığı kitaplarının ve risalelerinin sayısı 96'dır.⁴⁶ Bazı araştırmacıların incelemesine göre onun risale, araştırma, basılı kitap, el yazması ve kaybolmuş eserlerinin sayısı 151 ile 290 arasında olduğu söylenmektedir.⁴⁷

⁴³ Bkz. Hayreddin b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali Zirikî, *A'lâmü'n-Nübelâ*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn 15. b., 2002, VII: s. 85.

⁴⁴ Zirikî, *A'lâmü'n-Nübelâ*, VI: s. 167; Şeracî, *el-İmâm eş-Şevkânî Hayâtühü ve Fikruhü*, s. 263.

⁴⁵ Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâlî*, II, s. 339; Zabbâra, *Neylü'l-Vetr*, II, s. 295; Kannevcî, *Tâcu'l-Mükellel*, s. 325.

⁴⁶ Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâlî*, II, s. 223.

⁴⁷ Şevkânî, *Fethu'r-Rabbânî*, s. 155; el-Gımârî, *el-İmâm eş-Şevkânî Müfessiran*, s. 82; Şeracî, *el-İmâm eş-Şevkânî Hayâtühü ve Fikruhü*, s. 194.

Burada Şevkânî'nin fıkıh alanındaki iki eserine odaklanılıp bu eserlerde uygulanan yöntem irdelenecektir.

a- Şevkânî'nin *es-Seylü'l-Cerrâr* Eserlerinde Uyguladığı Yöntem

es-Seylü'l-Cerrârü'l-Mütedakkik alâ Hâdâiki'l-Ezhâr kitabı Şevkânî'nin İslam dünyasında en fazla bilinen ve en önemli eserdir. Bu kitap, *el-Ezhâr* kitabının şerhidir.⁴⁸ Bu kitapta Şevkânî'nin pek çok içtihatları ve görüşleri bulunmaktadır. O, bu içtihatların çoğunda isabetli görüşte bulunmuştur. Bir kısmında ise hatalı bir içtihada varmış sonra doğru olana dönmüştür. Müçtehitlerin çoğunun durumu da bu şekildedir. Abdolvahhâb ed-Deylemî bu kitap hakkında şöyle söylemektedir: “*es-Seylü'l-Cerrâr* İmam Şevkânî'nin fıkıh alanındaki bilgisini, istinbatının doğruluğunu gösterir ve alimlerin farklı konular hakkındaki pek çok görüşünü içerir... Bu eser çok değerli ve faydalıdır.”⁴⁹

Şevkânî, *İrşâdü'l-Fuhûl* adlı eserini kısa sürede tamamladıktan sonra en son yazılan eserlerinden kabul edilen *es-Seylü'l-Cerrâr*'a yöneldi. Bu eserin yazımı uzun bir süre aldı. Öğrencileri ve takipçileri onu 1820 yılında eseri bitirmeye teşvik edinceye kadar kitabın yazımını bitirmedi. Onun bu kitabını önemseyenler arasında öğrencisi ed-Damedî (ö. 1289/1872) de bulunmaktadır. Bu eser hakkında *Nüzhetü'l-Ebsâr mine's-Seyli'l-Cerrâr* adlı eseri yazmıştır. Ayrıca diğer bir öğrencisi Kâdî Abdurrahmân el-Omrânî (ö. 1273/1856) *Muhtasarü's-Seyli'l-Cerrâr* adlı bir eser yazmıştır. Şevkânî'ye muhalefet eden ve şiiliğe taraftar olan Muhammed b. Sâlih es-Semâvî Haryeve *es-Seylü'l-Cerrâr'a el-Gatamtamü'z-Zühâri'l-Mütedeffik alâ Hadâiki'l-Ezhâr li Yutahirahu min Ricci's-Seyli'l-Cerrâr* adlı bir reddiye yazmıştır. Şevkânî bununla alakalı şu açıklamada bulunmuştur: “İbn Haryeve cahil biridir, fıkıh alimi değildir. O, “Seyl”in (akıntının) kirlenmeyeceğini bilmemektedir.”⁵⁰

Şevkânî *es-Seylü'l-Cerrâr*'da kendisinden öncekilerin kullandığı yöntemi izlemiş ve *el-Ezhâr* kitabında yapıldığı gibi eseri 29 bölüme ayırmıştır. Birinci bölümü “Taharet” son bölümü ise “Siyer” olarak belirlemiştir. Bu uygulamadan sonra *el-Ezhâr*'daki bölüm ibarelerini aktararak yazıya devam etmektedir. Sonrasında ise şerh ve

⁴⁸ İmam Ahmed b. Yahyâ el-Mürtezâ, *Kitâbü'l-Ezhâr fi Fikhi'l-Eimmeti'l-Ethâr*. Yazar bu kitabı hapisteyken yazmıştır. Bu eserin çok sayıda şerhi vardır, en meşhurları *el-Bahrü'l-Zehhâr*, *el-Gaysü'l-Midrâr*, Hasan Celâle ait *ed-Dav'u'n-Nehâr* kitabı, el-Makbelî'ye ait *el-Menâr* kitabı, İbn Emir'e ait *Menhatü'l-Gaffâr* ve Şevkânî'ye ait *es-Seylü'l-Cerrâr* kitabıdır.

⁴⁹ Bkz. Muhammed Subhî Hallâk'ın tahkik ettiği *es-Seylü'l-Cerrâr* kitabının mukaddimesi s. 6.

⁵⁰ Zabbâra, *Neylü'l-Vetr*, II, s. 299; II, s. 39.

açıklama kısmında muhalif olunan, uygun görülen, ağır basan veya eleştirilen yanlar aktarılmıştır. Devamında kelimelerin sözlük ve ıstılahi anlamları incelenerek kitaptaki her bir ibare zikredilmiştir. Peşinden kısaca kitap ve sünnetten deliller gösterilerek fihhi hükme ve usulle alakalı mevzuya geçilmektedir. Arkasından onun görüşüne aykırı olan kişiler açıklanıp zikredilmektedir. Karşı çıkılan durumlarda ve açıklamalarda ifadeler sertleştirilmektedir. Bu duruma, Şevkânî'nin öğrencisi ed-Damedî de işaret etmektedir. Her ne kadar Şevkânî sert çıksa da bazen kendisine muhalefet eden müçtehitleri beğendiğini ve takdir ettiğini açıklamaktaydı.⁵¹

b- Şevkânî'nin *İrşâdü'l-Fuhûl* Eserlerinde Uyguladığı Yöntem

Şevkânî *İrşâdü'l-Fuhûl ilâ Tahkîki'l-Hakk min İlmi'l-Usûl* eserini düşüncesi ve ilmi, olgunluğa eriştikten ve Yemen'de müçtehit bir âlim olduktan sonra kaleme almıştır. Zira o bu sırada 50 yaşını geçmişti. Bu eser, Şevkânî'nin en önemli kitaplarından biri sayılmaktadır. Müellif bu eser hakkında şunları söylemektedir: “Yazarlar genellikle aslı reye dayanan usule dair yazılara itibar edip bilmeden onlarda reyi kaynak alırlar. Bundan dolayı kitabımızı usul hakkında yazdık ve ismini de *İrşâdü'l-Fuhûl ilâ Tahkîki'l-Hakk min İlmi'l-Usûl* koyduk.”⁵² Şevkânî bu eserin yazımını da *es-Seylû'l-Cerrâr* eseri gibi 1820 yılında tamamladı.

Şevkânî *İrşâdü'l-Fuhûl* eserine dört bölümden oluşan ve alt başlıklara ayrılan bir mukaddime ile başlamaktadır. Sonrasında kitabı yedi maksada (gayeye) ayırmakta ve her birinin altına da bölüm ve bab başlıkları koymaktadır. Sonunda ise aklın hükümleri konusunu içeren genel gayelerle kitabı bitirmektedir.

Öncelikli olarak Şevkânî *İrşâdü'l-Fuhûl* eserinde fıkıh usulü ilminin önemine ve ona dair pek az kişinin sahip olduğu bilgilere işaret etmektedir. Şevkânî, zikredilmeye gerek yoksa bu ilim dalındaki zikredilen belli başlı ilkeleri zikretmemektedir. Zira onun asıl amacı gerçekleri ortaya koymaktır. Kaynak olarak kullandığı bilgilerin, sahiplerinden alındığını belirtip onlara atfetmektedir. Ayrıca delillendirmede bu bilgilerin çoğunu kullanıp delil olarak göstermektedir. Bu kaynaklar arasında Şevkânî'nin bab başlıklarını belirleme konusunda örnek aldığı Allâme el-Hüseyn b. el-Kâsım'ın (ö. 1050/1640) *el-Gâyetü ve Şerhuhu* kitabının da bulunduğu değinmek gerekir. Şevkânî bu yazar hakkında *el-Bedrü't-Talî* eserinde şöyle söylemektedir: “Şu anda talebelerin hocası konumunda olup San'a veya etrafında itimat edilen bu kitap (*el-*

⁵¹ Zabbâra, *Neylû'l-Vetr*, II, s. 299.

⁵² Bkz. *es-Seylû'l-Cerrâr*, I, s. 285.

Gâyetü) yazarının ilmi genişliğine ve derinliğine işaret etmektedir... Şu zamanda Yemen âlimlerinin usul ilmi hakkında kaleme aldıkları eserler arasında onun gibisi yoktur.”⁵³

1.8. Şevkânî'nin Vefatı

Şevkânî, 1173/1760 senesinin Zilkade ayının 28 ile 1250/1834 yılının Cemaziyelahir ayının son çarşamba gecesine kadar yaşadı.⁵⁴

Onun hayatı ilim öğrenme ve öğretme, tebliğ, dini vecibeleri yerine getirme, kadılık, müftülük, irşad, iyiliği emretme, kötülükten uzaklaştırma, hakikati anlatma ve insanların ihtiyaçlarını gidermeye teşvik etmeye çalışmak gibi hayırlı amellerle doludur.

O, 76 yaşında San'a'da kâdılık yaparken vefat etti. Cenaze namazı, San'a Camii Kebir'inde kılındı. Kabri San'a'daki meşhur Huzeyme mezarlığındadır.⁵⁵

2. İMAM ŞEVKÂNÎ'NİN İLMİ KONUMU VE EN ÖNEMLİ ESERLERİ

2.1. İlmi Konumu

İmam Şevkânî İslam âlimleri arasında yüksek ve büyük bir konuma sahiptir. Onun şöhreti sadece yaşadığı yerle ve dini ilimlerden birisiyle sınırlı kalmamaktadır. O fıkıh, hadis, tefsir, usul ve dil ilimleri gibi farklı alanlarda bilgisini ortaya koymuştur. Ancak onun meşhur olmasında etkili olan şey bazı eserlerinin İslam dünyasında yayılıp istifade edilmesidir. Bazı müellifler onun hakkında övgü dolu ifadeler sarf etmektedirler. Mesela *Nefahâtü'l-Anber* kitabının sahibi İbrâhim b. Abdullah el-Hûsî onunla ilgili şöyle söylemektedir: “O Müslümanların müftüsü, insanlara faydalı, ilimlerde önder, zamanının müçtehid, akla ve nakle dayanan ilimleri barındıran birisidir. Ayrıca o zamanındaki âlimler ve yöneticiler arasında bir irtibat vesilesidir.”⁵⁶

Dürerü Nuhûri'l-Ayn kitabının yazarı Lütfullah Ahmed Cuhâf ise şunları söylemektedir: “Şevkânî, akla ve nakle dayanan ilimlerde araştırmacı, usta bir müçtehit ve kendini Allah yoluna adanmış bir âlimdir.”⁵⁷

es-Seyyid Muhammed Sıddık Hân onun mezziyetleri ve üstünlükleri hakkında şunları söylemektedir: “Allah (c.c) lütuf ve ihsan olarak bu zata üç şey vermiştir ki bu

⁵³ Bkz. Şevkânî, *el-Bedri't-Tâli'*, I, s. 226; Şevkânî, *İrşâdü'l-Fuhûl*, tah. Sâmî b. el-Arabî el-Eşerî, Riyad: Dâru'l-Fadîle, 1. b., 2000, I, s. 23.

⁵⁴ Zabbâra, *Neylü'l-Vetr*, II, s. 302.

⁵⁵ Zabbâra, *Neylü'l-Vetr*, II, s. 302.

⁵⁶ İbrâhim b. Abdullah el-Hûsî, *Nefahâtü'l-Anber*, s. 55.

⁵⁷ Lütfullah Ahmed Cuhâf, *Dürerü Nuhûri'l-Ayn*, II: 115.

zamanda bunların bir arada bulunduğu başka biri yoktur.”⁵⁸ Bunların birincisi: Farklı tür ve çeşitteki ilimlerden derin bilgi genişliğidir. İkincisi: Yüksek anlayışa ve özelliklere sahip araştırmacı ve seçkin alimlerden oluşan öğrenci çokluğudur. Üçüncüsü: Yazılı eserlerin fazlalığıdır. Onun eserleri Yemen, hameyn, Mısır, Şam hatta Hindistan’a kadar yayılmış ve öğrenciler tarafından rağbet görmüştür.⁵⁹

Dünyanın her tarafında onun eserlerinden faydalanılmaktadır. Ayrıca eserleri pek çok üniversitede kabul görmüş ve ders kitabı olarak okutulmaktadır. Bu eserlerin başında tefsir kitabı olan *Fethu’l-Kadîr* ve fıkıh kitabı olan *es-Seylü’l-Cerrâr* gelmektedir.

2.2. Fıkıh Alanında Şevkânî Hakkında Yapılan Önemli Araştırmalar

Şevkânî pek çok ilim dalında bir ekol ve ilmi bir kaynak kabul edilmektedir. Neredeyse eserlerinde işlemediği bir ilim dalı yoktur. Bundan dolayı okuyucular tarafından beğeniyle karşılanıp eserleri hakkında pek çok araştırma yapılmıştır. O düşünceleri, fıkıhcılığı, tefsirciliği, eğitimciliği, usulcülüğü ve fikir adamlığı hakkında hayatının farklı yönleri araştırma konusu yapılan bir kişidir. Bu konularda yapılmış pek çok yüksek lisans ve doktora tezi de bulunmaktadır. Bu durum onun dini ilimlerde bulunduğu konunun yüksekliğine açıkça işaret etmektedir. Burada Fıkıh ve usulü konusunda onun hakkında yapılan araştırmalardan bir kısmını zikredeceğiz.

- “Şevkânî’nin Fıkıh Tarihi Anlayışı ve Mezheblere Bakışı” adlı tezde Şevkânî’nin fıkıh tarihini nasıl ele aldığı ve mezheblere bakışının hangi istikamette olduğu incelenmiştir. Bir giriş ile iki bölümden oluşmakta olan tezin giriş bölümünde Şevkânî’nin hayatı ve yaşadığı dönem ana hatlarıyla ortaya konmuş ve meşhur eserleri tanıtılmış; birinci bölümünde Şevkânî’nin fıkıh tarihi anlayışını belirlediği düşünülen birtakım usûl meseleleri hakkındaki görüşleri ortaya konmuş ve bu görüşlerinin geçmiş fıkıh mirasını el alışında nasıl bir belirleyiciliğe sahip olduğunun tespitine çalışılarak daha sonra Şevkânî’nin fıkıh tarihini dönemlendirişi, fıkıh usûlü hakkındaki tenkitleri, ictehad kapısı ve müctehidler hakkındaki görüşleri de yine bu açıdan ortaya konmuştur. Tezin ikinci bölümünde ise Şevkânî’nin mezheplerin ortaya çıkışı ve yayılması hakkındaki düşünceleri, mezheb imamları hakkındaki kanaatleri, mezheb

⁵⁸ Kannevcî, *Tâcu’l-Mükellel*, s. 460.

⁵⁹ Kannevcî, *Tâcu’l-Mükellel*, s. 453.

müntesiblerine yönelttiği tenkitler ile mezheb içi fikhî faaliyetlere nasıl baktığı incelenmiştir.⁶⁰

- “eş-Şevkânî ve *es-Seylü'l-Cerrâr* adlı eserinin tanıtımı” ismiyle Sümeyye Onuk tarafından 2010 yılında Marmara Üniversitesi’nde yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Araştırmacı tezini iki bölüme ayırmış, birinci bölümde yazarın hayatı ve eserlerinden kısaca bahsetmiştir. İkinci bölümde ise *el-Ezhâr* ve *es-Seylü'l-Cerrâr* eserleri ile yazarları hakkında konuşulmuştur. Sonrasında *es-Seylü'l-Cerrâr* kitabının özellikleri ele alınıp hadeviyye ile olan bağlantısı ele alınmıştır.⁶¹

- “İmam Şevkânî’ye göre Allah’a iman” adında Mekki Solmaz tarafından 2014 yılında Harran Üniversitesi’nde yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Araştırmacı tezini genel olarak iki bölüme ayırmıştır. Birinci bölümde Şevkânî’nin hayatından eserlerinden hocaları ve öğrencilerinden bahsetmiştir. İkinci bölümde ise Şevkânî’nin Allah’a iman konusundaki bakış açısını açıklamıştır. Sonrasında Allah’ın uluhiyetinin, rububiyetinin, isimlerinin ve sıfatlarının birliği konusundaki görüşlerini zikretmiştir.⁶²

- “İhtiyârâtü’l-İmam Şevkânî el-Fıkhîyye fi’l-Mesâilî’l-Hilâfiyye fi’l-İbâdât” adında Züheyr b. Ömer el-Hallâkî tarafından 2010 yılında Fas’ta Seyyid Muhammed b. Abdullah Üniversitesi’nde doktora tezi yapılmıştır. Araştırmacı tezi 7 baba ayırmıştır. Birincisinde Şevkânî’nin hayatı ele alınmaktadır. İkinci baktan beşinci baba kadar taharet, namaz, zekât, oruç ve hac konularındaki ihtilafı meselelerde Şevkânî’nin tercih ettiği görüşler açıklanmıştır.

- “İhtiyârâtü’l-Fıkhîyye li’l-İmâm Şevkânî alâ Dav’i Kitâbihi’s-Seyli’l-Cerrâr ve Neyli’l-Evtâr” isimli Sâlih b. Abdullah ez-Zabyânî tarafından Riyad’da el-Ma’hedü’l-Âli li’l-Kâdâi’da yapılan doktora tezi.

- “eş-Şevkânî Fakîhen” adıyla San’a Üniversitesi’nde Abdulmelik Mansûr tarafından yapılan yüksek lisans tezi.

- “el-İmam Şevkânî ve Menhecühü fi’l-Fıkhî’l-İslâmî min Hilâli Kitâbihi (es-Seylü’l-Cerrâr)” isimli Semîr Hüsnî Hüseyin tarafından yapılan yüksek lisans tezi.

⁶⁰ Nail Okuyucu, *Şevkânî’nin Fıkıh Tarihi Anlayışı ve Mezheblere Bakışı* (yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2008.

⁶¹ Sümeyye Onuk, *eş-Şevkânî ve es-Seylü’l-Cerrâr*, Yüksek Lisans, Marmara Üniversitesi, 2010.

⁶² Mekki Solmaz, *İmam Şevkânî’ye Göre Allah’a İman*, Yüksek lisans, Harran üniversitesi 2014.

- Muhâlefâtü'l-İmâm eş-Şevkânî el-Fıkhîyye li'z-Zeydiyye fi'l-İbâdât fi Kitâbihi (es-Seylü'l-Cerrâr) isimli Hâşim Fethî tarafından Saddam li'l-Ulûmi'l-İslâmiyye Üniversitesi'nde 1998 yılında yapılan yüksek lisans tezi.

- “el-İhtiyârâtü'l-Usûliyye li'l-İmâm Şevkânî alâ Dav'i Kitâbihi İrşâdi'l-Fuhûl ilâ Tahkîki'l-Hakkı min İlmi'l-Usûl” adıyla Sâdık Ahmed eş-Şelfî tarafından Hartum'da Kur'an-ı Kerim ve Ulûmi'l-İslâmiyye Üniversitesi'nde 1999 yılında yapılan doktora tezi. Bu tez İmam Şevkânî'nin sadece usule dair meselelerdeki görüşlerini ele almaktadır.

- “İhtiyârâtü'l-İmâm Şevkânî fi Bâbi'l-Âmm ve'l-Hass min Hilâli Kitâbihi İrşâdi'l-Fuhûl” adında Muhammed Abdümelik Ahmed Arrâr tarafından San'a'da Camiatü İmân'da 2014 yılında yapılan yüksek lisans tezi. Bu tez önceden yapılan çalışmanın tamamlayıcısı niteliğindedir. Araştırma temel olarak giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte Şevkânî'nin hayatından ve *İrşâdü'l-Fuhûl* eserinden bahsedilmektedir. Birinci bölümde Şevkânî'nin “Amm” konusundaki tercihlerinden bahsedilmektedir. İkinci bölümde ise Şevkânî'nin “Hass” konusundaki tercihleri ele alınmaktadır.

- “Zerkeşî ve Şevkânî'ye göre teâruz ve tercih” adından Mashaan Mosa Hamza tarafından Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde 2016 yılında yapılan yüksek lisans tezi. Bu tez Zerkeşî'ye ait *el-Bahrü'l-Muhît* ve Şevkânî'ye ait *İrşâdü'l-Fuhûl* adlı eserlerin usul açısından incelenmesini yapan bir araştırmadır. Araştırmacı tezini genel olarak üç bölüme ayırmaktadır. Birincisinde Şevkânî'nin hayatından, ilminden ve eserlerinden bahsetmektedir. İkinci bölümde “teâruz” ve “tercih” kelimelerinin anlamları üzerinde durmaktadır. Üçüncü bölümde ise Zerkeşî ve Şevkânî'nin bakış açısına göre “teâruz” ve “tercih” meselelerini işlemektedir.⁶³

- “Şevkânî'nin şer'î kıyas ile ilgili görüşleri” adında Sevinç Bildik tarafından Marmara Üniversitesi'nde 2011 yılında yapılan yüksek lisans tezi. Araştırmacı tezini genel olarak giriş ve iki bölüme ayırmaktadır. Giriş bölümünde Şevkânî'nin hayatından, ilmi yönünden ve eserlerinden bahsetmektedir. Birinci bölümde Şevkânî'nin *İrşâdü'l-Fuhûl* adlı eseri çerçevesinde kıyasa dair görüşleri ele

⁶³ Mashaan Mosa Hamza, *Zerkeşî ve Şevkânî'ye Göre Teâruz ve Tercih*, Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2016.

alınmaktadır. İkinci bölümde ise Şevkânî'nin kıyas konusuna bakış açısıyla bu konudaki örnekler sunulmaktadır.⁶⁴

- "Şevkânî'nin Muâmelâtla İlgili Görüş Ve Tenkitleri (Neylü'l-Evtâr Örneği)" adlı çalışma doktora tezi olarak, Necmeddin Erbakan Üniversitesinde 2019 yılında Faruk Emrah Oruç tarafından yapılmıştır. Bu çalışma bir giriş ve iki bölümden oluşmakta olup giriş bölümünde çalışmanın konusu, önemi, amacı ve sınırlarından bahsedilmiştir. Birinci bölümde Şevkânî'nin hayatı, ilmi kimliği ve eserleri, ikinci bölümde ise Şevkânî'nin muamelata dair fihkî görüşleri ve değerlendirilmesinden bahsedilmiştir.⁶⁵

⁶⁴ Sevinç Bildik, *Şevkânî'nin Şer'î Kıyas İle İlgili Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2011.

⁶⁵ Faruk Emrah Oruç, *Şevkânî'nin Muâmelâtla İlgili Görüş ve Tenkitleri (Neylü'l-Evtâr Örneği)*, Doktora Tezi, Konya: Necmeddin Erbakan Üniversitesi, 2019

İKİNCİ BÖLÜM

DİNİ AÇIDAN RUHSAT

1. RUHSATIN TARİFİ

1.1. Ruhsatın Sözlük Anlamı

Ruhsat sözlükte bir işi kolaylaştırmak demektir. Mesela bir mesele hakkında (رخص الشرع لنا في كذا ترخيصاً) “din bize bu konuda ruhsat olarak izin verdi” denildiğinde o meseledeki hükmün kolaylaştırıldığı ifade edilir.⁶⁶

1.2. Ruhsatın Terim Anlamı

Genel olarak bazı mazeretlerden dolayı aslî hükmün gereğine uymamayı meşrû hale getiren geçici hüküm anlamında kullanılan⁶⁷ ruhsatın tarifi konusunda usul alimlerinin ifadeleri farklılık arz etmektedir. Bu farklılığın nedeni alimlerin azimet kavramı konusundaki tariflerinin birbirinden farklı olmasıdır. Bu iki kavram birbirinin zıttı ve terim olarak birbirinin karşıtıdır.

Ruhsatın terim anlamı hakkında alimlerin en önemli tarifleri ve görüşleri şu şekildedir:

Hanefî olan Serahsî’ye (ö. 483/1090?) göre ruhsat; “haram kılıcı delilin varlığına rağmen özür sebebiyle mubah olma durumudur.”⁶⁸

Maliki mezhebinden olan Karâfî’ye (ö. 684/1285) göre “dinen bilinen bir yasağın varlığına rağmen bir şeyi yapmanın caizliğidir.”⁶⁹

Şafîî mezhebine mensup olan Âmidî (ö. 631/1233) ve Gazzâlî (ö. 505/1111) ruhsatı; “haram kılıcı bir sebebin varlığına rağmen bir özürden dolayı dinen cevaz verilmiş olan şey” şeklinde tanımlamaktadırlar.⁷⁰

Hanbeli mezhebinden İbnü’l-Lahhâm (ö. 803/1401) ve Tûfî (ö. 716/1316) ruhsatı; “baskın gelen bir durumdan dolayı dini bir delile aykırı olmasına rağmen dinen sabit olan şey” olarak tanımlamaktadırlar.⁷¹

⁶⁶ Feyyûmî, Muhammed b. Alî, *el-Misbâhü’l-münîr*, I, s. 223, 224; Râzî, Ebû Bekir, *Muhtâru’s-Sihâh*, s. 259.

⁶⁷ İbrahim Kafi Dönmez, “Ruhsat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2008, C. 35, s. 207.

⁶⁸ Serahsî, *Usûlü’s-Serahsî*, I, s. 117.

⁶⁹ Karâfî, *ez-Zehîra*, I, s. 71.

⁷⁰ Gazzâlî, *el-Mustasfâ fi İlmi’l-Usûl*, I, s. 84.

⁷¹ İbnü’l-Lahhâm, *el-Kavâid ve’l-Fevâidü’l-Usûliyye*, s. 115.

İmam Şâtıbî (ö. 790/1388) ise ruhsatı; “yasaklamayı gerektirecek genel hükümden istisnai olarak ihtiyaç durumlarıyla sınırlı kalmakla beraber ve meşakkat doğuran bir özürden dolayı bir duruma dinen cevaz verilmesi” olarak tanımlamaktadır.⁷²

Bu tanımlarla ilgili genel yorumlar şöyledir:

1.2.1. Birinci Yorum

Yukarıda ruhsatın terim manası hakkında alimlerin ortaya koydukları tariflerin anlam itibariyle birbirine yakın olduğu görülmektedir. Tanımlarda maksadı ifade için bazı kelimelerin farklı kullanılmasında eleştirilecek bir durum yoktur. Zira burada ruhsatın asla (hükme) aykırı bir durum olduğu konusunda ittifak etmektedirler. Hanefilerden İmam Serahsî ruhsatı mubahlıkla açıklarken İmam Karâfi cevaz olarak İmam Gazzâlî ise meşru bir durum olarak isimlendirmektedir. Hanbeliler öncekilerin görüşlerinden çok da uzaklaşmadan ruhsata farklı bir bakış açısıyla bakarak, aykırı bir delilin varlığına rağmen dinen sabit bir durum olarak kabul etmektedirler. Bu görüş diğer üç imamın görüşlerinden bir nebze farklı bir bakış açısına sahiptir. Çünkü görüşleri önce zikredilen bu imamlar ruhsatı meşru, mubah ve caiz olarak nitelemekte ve hükmüne bakmaktadır. Hanbeliler ise bu hükümleri ortaya çıkaran duruma itibar etmektedirler. Yani meşru, mubah ve caiz hükümlerini ortaya çıkaran, bu durumun dinen sabit bir şey olmasına bakarlar. İmam Tûfi bu durumu “Dini bir delile aykırı olmasına rağmen var olan sabit bir şey” olarak izah etmektedir. Onu bu şekilde tarif etmek, her ne kadar bizzat “mubah”, “meşru” veya “caiz” olarak ifade edilmemişse de mubahlığı, meşruluğu veya caizliği ifade etmenin bir başka yoludur.

1.2.2. İkinci Yorum

Hanefiler, Şafiiler ve Hanbeliler ruhsattaki mubahlığın, zorunlu bir durumun varlığına dayandığına işaret etmektedirler. Zira Serahsî ve Gazzâlî bunu ifade etmektedir. Tûfi ve İbnü'l-Lahhâm ise “baskın gelen aykırı bir durum” ifadesi ile buna işaret etmektedir. Ruhsatın meşruiyetine işaret eden “zorunlu durum” ifadesi Karâfi'nin tarifinde bulunmamaktadır.

1.2.3. Üçüncü Yorum

Serahsî, Gazzâlî ve Karâfi'nin tanımları önemli tek bir meseleye işaret etmektedir. O da şudur: Ruhsatın kişiler tarafından getirilmesi, ona aykırı olan delili ortadan kaldıracak bir hüküm sayılmaz. Ruhsat, Gazzâlî'nin ıstılahına göre var olan bir

⁷² Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, I, s. 301.

delildir, Serahsî'nin ıstılahına göre kalıcı bir delildir, Karâfi'nin ıstılahına göre meşhur bir delildir. Hanbelilerin tarifinden ise ruhsatın kendisine aykırı olan delili ortadan kaldırmadığı anlaşılmaktadır. Yani o kendisine aykırı olan delili ortadan kaldırmayan istisnai bir hükümdür.

1.2.4. Dördüncü Yorum

Fıkıh âlimlerinin ruhsat konusundaki görüşleri onun asıl hükme aykırı olan sabit bir durum olduğu konusunda ittifak etmektedir. Yani bir uygulamanın ruhsat olarak isimlendirilmesi için zaman, yer veya kişi açısından özel bir durumun bulunması şart koşulmaktadır. Bir işin ruhsat olarak isimlendirilmesi için gerekli şart bulunmadığında, asıl hüküm uygulama konusunda tercihe şayandır. Çünkü ruhsatın geçerli olması için şart koşulan durum ortada yoktur, onun gerçekleşmesi şartın varlığına bağlıdır.

1.2.5. Beşinci Yorum

Ruhsat yasak kılınmış uygulama hakkında ise İmam Karâfi, haram kılıcı delile işaret ederek ruhsattan bahseder. Ayrıca Karâfi burada iştihar (meşhur) lafzını kullanmaktadır. Ancak onun bu şekilde nitelenmesi doğru olan görüşe göre şart değildir. Çünkü bazı ruhsatlar, asıl itibari ile haram olan hükümlerin istisnalarından ibarettir. Haramlığın delili meşhur olmadığında Serahsî ve Tûfi'nin yaptığı gibi kalıcılık (beka) lafzıyla veya İmam Gazzâlî'nin yaptığı gibi "kıyâm" lafzıyla ifade edilmesi gerekir. Bu ifadeler İmam Karâfi'nin tarif ederken kullandığı "iştihar" lafzından daha doğrudur.

1.2.6. Altıncı Yorum

Hanefilerin, Şafîilerin ve Hanbelilerin ruhsat tarifinde bütün fiil ve sözleri kapsayan (ما) ismi mevsulü kullanılmaktadır. Diğer taraftan Karâfi'nin tarifinde görüldüğü üzere ruhsat fiile tahsis edilmektedir. Daha doğru olan cumhurun da kabul ettiği, umumi mana ifade eden ismi mevsul kullanımınıdır. Çünkü umumi mana ifade eden ismi mevsul kullanıldığında hem fiili ruhsatlar hem de kavli ruhsatlar kapsam içerisine alınmış olur.

Tercih edilen görüş, itiraza daha kapalı olduğu için cumhurun görüşüdür. Hanefilerin, Şafîilerin ve Hanbelilerin tariflerindeki kelime farklılıkları manada önemli bir farklılığa yol açmamaktadır. Diğer yandan imam Karâfi'nin tarifinde ise yukarıdaki yorumlarda da ifade edildiği gibi eleştirilip itiraz edilecek pek çok nokta bulunmaktadır.

2. RUHSATIN TÜRLERİ

Ruhsat fiil olarak ve bir kolaylaştırma türü olarak sınıflara ayrılabilir. Öncelikli olarak ruhsatın fiil olarak kabul edilmesine değinilecektir.

2.1. Mükellefin Fiilleriyle İlişkisi Açısından Ruhsat

Bu konuda iki görüş bulunmaktadır. Birincisi cumhurun görüşüdür. Buna göre ruhsat fiil hükmünde görülmektedir. Yani ona, vucubiyetin olup olmaması açısından bir hüküm verilmektedir. Hanefiler ise farklı bir bakış açısıyla ruhsatın hakiki mi yoksa mecazi mi olduğuna bakmaktadırlar.

2.1.1. Cumhurun Görüşüne Göre Ruhsatın Türleri

2.1.1.1. Vacip Olan Ruhsat

Zorda kalan kişinin ölü hayvan eti yemesi, kişi mukim olduğunda açlık ve susuzluğun baskın gelmesi sonucu öleceğinden korkup orucunu açması gibi durumlar canın korunmasının gereklerinden olduğu için vaciptir. Çünkü can, insanlara emanet edilip korunması gerekli olan ve Allah'a ait bir şeydir.

2.1.1.2. Mendup Olan Ruhsat

Şartlar yerine geldiğinde ve ruhsatı yerine getirmeye engel bir durum olmadığında yolculukta namazı kısaltmak, yolculukta veya hastalıkta zorlanan kişinin farz orucu tutmaması, öğle namazını serin vakte bırakmak ve evlenilmek istenen kişiye bakmak menduptur.

2.1.1.3. Mubah Ruhsat

Selem akdi, Arafat'ta ve Müzdelife'de olmaksızın iki namazı cem etme ve zorlanan kişinin inkâr ifade eden söz sarf etmesi mubahtır.

2.1.1.4. Vacibin Zıttı Olan Ruhsat

(وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ) “Oruç tutmanız eğer bilerseniz sizin için hayırlıdır.”⁷³ ayetine binaen oruç tutmakta zorlanmayan yolcunun oruç tutmaması bu duruma örnek olarak verilir.

2.1.2. Hanefilerin Görüşüne Göre Ruhsatın Türleri

Hanefiler ruhsatı temel olarak ikiye ayırmaktadırlar.

2.1.2.1. Hakiki Ruhsatlar

Bu ruhsatın hakiki olarak isimlendirilmesinin sebebi hakikatte bizzat var olmasıdır. O, külli hükümlere aykırı istisnai durumlardan ibarettir. Bazı ruhsatlarda

⁷³ Bakara, 2/184.

hükmü hafifletme, kolaylaştırma ve değiştirme durumu bulunduğundan dolayı “genişlik (terfih) ruhsatları” olarak da adlandırılır.

Bu tür ruhsatta, asıl hüküm olan azimetin hükmü deliliyle beraber kalıcıdır. Sadece ortaya çıkan zorluktan dolayı asıl hükmün terk edilmesi mükellef için kolaylaştırılmıştır. İkrahtaki kişinin inkâr ifade eden söz sarf etmesi veya zorlanan kişinin ramazanda oruç tutamaması ya da başkasının malına zarar verme gibi durumlar asıl hükümleri haram olmakla beraber bazı durumlarda mubah sayılmıştır.

Ancak (مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أَكْرَهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلَكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا) “Kalbi imanla dolu olduğu hâlde zorlanan kimse hariç, inandıktan sonra Allah’ı inkâr eden ve böylece göğsünü küfre açanlara Allah’tan gazap iner ve onlar için büyük bir azap vardır.”⁷⁴ ayetinde zorlanan kişi inkar ifade eden söz sarf ettiğinde Allah’ın (c.c) gazabından ve azabından istisna edileceği belirtilmektedir. Yani ayet, inkâr ifade eden söz sarf etmenin haramlığını düşürmemektedir.

Aynı durum (فَمَنْ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ) “Kim şiddetli açlık durumunda zorda kalır, günaha meyletmeksizin (haram etlerden) yerse, şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.”⁷⁵ ayetinde de bulunmaktadır. Burada zorda kalan kişi günahattan istisna edilmiştir. Bununla beraber (غَفُورٌ رَحِيمٌ) “Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.” ibaresinde haramlığa işaret vardır. Fakat Allah (c.c) zorluk içerisinde bulunan kişiyi cezalandırmamaktadır. Bundan dolayı bütün hakiki ruhsatlarda asıl gaye, haramlığın kalıcılığı ile beraber mubah hükmüyle mükellefi rahatlatmadır. Hanefiler bu durumda, ruhsatı değil de azimet hükmünü uygulamayı daha evla görmektedirler. Bundan dolayı kim Allah’ı inkâra zorlandığında azimetle davranırsa öldürüldüğünde şehit olur.⁷⁶

2.1.2.2. Mecazi Ruhsatlar

Mecazi ruhsatlar⁷⁷ (iskat ruhsatları) ikiye ayrılmaktadır. Bu ruhsatların bu şekilde isimlendirilmesinin sebebi hakiki manadaki ruhsatlara uymamasıdır. Bu, mecazi bir isimlendirilmedir. Ayrıca iskat ruhsatları olarak da adlandırılmaktadır. Çünkü bu ruhsatlarda istisna, belirli bir durum, belirli bir mesele ve özel bir hüküm

⁷⁴ Nahl, 16/105.

⁷⁵ Maide, 5/3.

⁷⁶ Serahsî, Usûlü’s-Serahsî, I, s. 117; Behârî, Muhammed b. Abdüşşekûr, *Müsellemü’s-Subût*, I, 117; er-Rubâî, Hasan b. Ahmed, *Fethü’l-Gaffâr*, II, s. 76.

⁷⁷ Dinen meşru olmasına rağmen bir özürden dolayı kulların mükellefiyetinden düşürülen şeylerdir. Bkz. Ubeydullah b. Mesud, *et-Tavzih fi Halli Gavâmizi’t-Tenkîh*, II, s. 129.

bulunmamaktadır. Zira burada Allah'ın (c.c) herkese sunduğu bir kolaylıktan söz edilebilir.

Birinci tür mecâzi ruhsat: Bunlar öncekilere yüklenip bizden kaldırılmış olan kişiyi iyilik yapmaktan alıkoyan sağlam sözler, elini kolunu bağlayan durumlar, ağır mükellefiyetler ve zor işlerdir. Bununla alakalı bir ayette şöyle buyrulmaktadır: (وَلَا تَحْمِلْ) وَعَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا “Ey Rabbimiz! Bize, bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme.”⁷⁸

Mesela elbisede ve bedende kirlenen yeri kesmek, zekâta malın 4'te 1'ini vermek, tövbe isteğini göstermek için kendini öldürmek, ibadet mekânı dışında namaz kılamamak, ganimetlerin yakılması ve onlardan yenilmesinin haram olması bu gibi durumlara örnek verilebilir.

Bu tarz ruhsatlar hakiki ruhsat değildir. Çünkü haramlığı kalıcı asıl hüküm bulunmamaktadır. Bu yüzden mecâzi ruhsatlar denilmektedir.⁷⁹

İkinci tür mecâzi ruhsat: İnsanların ihtiyaçlarını kolaylaştırmak için mubah olan ruhsatlardır. O, hakiki ruhsata, birinci tür mecazi ruhsattan daha yakındır. Yerleşmiş kurallara aykırı olarak insanların ihtiyaç duyduğu tasarruflar ve yeminlerin mubah olması bu ruhsata dahildir. Mesela selem akdi böyledir. O, birisinin zimmetinde olan bir malı belirli şartlarla satmasıdır. Bunun hakkındaki hüküm Hz. Peygamber'in (s.a) şu sözüyle sabittir: “Kim bir şeyin satışını sonraya bırakırsa, kiloyu, ölçüyü ve zamanı belirlesin.”⁸⁰ Bu uygulama, ihtiyaç sahiplerinin ürünleri teslim etmeden önce ücrete ulaşabilmesini ve para sahibinin de hedeflediği kazanca ulaşabilmesini sağlamak için mubah kılınmıştır.

Ruhsatları belirleyen nassların zahirine bakıldığında böyle bir ikili ayrıma gidildiği görülmemektedir. Zaruret söz konusu olduğu zaman haramlar arasında ayırım olmaksızın hepsi mubah olur. Keza yerine farz da olabilir.

Ruhsatlar, haramlık hükmünün ve delilinin kalıcı olmasına rağmen zaruret durumunda haramın mubah kılınmasıyla mükellef için bir hafifletme olarak ortaya koyulmuştur. Mükellefe düşen ise ruhsatı veya azimeti almaktır. Ancak azimeti aldığı anda kendisi zarar görecektir. Zarardan korunup ruhsata tabi olması gerekir.

⁷⁸ Bakara, 2/286.

⁷⁹ Horasanî, Muhammed Emîn b. Mahmûd Emir Padişah, *Teysîru't-Tahrîr*, II, s. 232; Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, I, s. 120; Rubâî, *Fethü'l-Gaffâr*, II, s. 77.

⁸⁰ Buhârî, “Selem”, 2; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, s. 334.

Çünkü Allah (c.c) dini meselelerde insanları yapamayacakları şeylerle sorumlu tutmamaktadır.⁸¹

Hakiki ve mecâzi ruhsat arasındaki önemli farklar şunlardır: Hakiki ruhsatta haram kılan delile aykırı bir delil bulunur ve ruhsat istisnai bir durumdur. Ancak mecazi ruhsatta hüküm esastır ve haramlığa aykırı bir delil yoktur. Bununla beraber buradaki hüküm insanlar ve bu ümmet için kolaylaştırma içermektedir.

2.2. Kolaylaştırma Türündeki Ruhsatlar

Bu kısım ruhsatlar arızî durumlara özeldir. Bunlar İzz b. Abdüsselâm⁸² (ö. 660/1262), Suyûtî⁸³ (ö. 911/1505) ve İbn Nüceym'in⁸⁴ (ö. 970/1563) ifade ettiği gibi yediye ayrılmaktadır.

a- Mükellefiyetin düşürülmesi (iskat) şeklindeki ruhsat: Oruç, hac, umre ve cihadın çeşitli mazeretlerle düşürülmesi buna örnektir.

b- Mükellefiyetin bir başka uygulamayla değiştirilmesi şeklindeki ruhsat: Bazı durumlarda gusül ve abdestin teyemmümla değiştirilmesi; namazdaki kıyamın oturma, uzanma veya imâ ile değiştirilmesi; köle azadının oruç tutmakla ve oruç tutmanın da yemek yedirmekle değiştirilmesi bu tarz ruhsata örnektir.

c- Mükellefiyetin azaltılması şeklindeki ruhsat: Namazın kısaltılması ve hastanın rükû ve secde gibi rükünleri kısaltması buna örnektir.

d- Mükellefiyeti öne alma şeklindeki ruhsat: Namazın cem edilmesi, Zekâtın bir yıl dolmadan verilmesi ve yemin kefareti buna örnektir.

e- Mükellefiyeti tehir etme şeklindeki ruhsat: Namazın cem edilmesi, hasta ve yolcunun ramazan orucunu sonraya bırakması, boğulan bir kişiyi veya benzeri durumdaki birini kurtarmaya çalışan kişinin namazı sonraya bırakması buna örnektir.

f- Mükellefe özel verilen ruhsatlar: Necasetin kalmasına rağmen taşla temizlik yapan (müstecmir) kişinin namazı, bir hastalıktan dolayı alkol alanın durumu, tedavi için necis bir şeyi yiyen kişinin durumu vb.leri buna örnektir.

⁸¹ Hallaf, Abdulvahhâb, *Usûlü'l-Fıkh*, s. 121-124.

⁸² Bu zat, İzzeddin b. Abdüsselâm b. es-Sülemî el-Mağribîdir. Hicri 577 senesinde doğup 660 senesinde vefat etmiştir. Bkz. Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, VIII, s. 209.

⁸³ Bu zat, Hafız Abdurrahman b. Ebubekir b. Muhammed es-Suyûtîdir. Lakabı Celâleddîndir. Hicrî 849 senesinde doğup 911 senesinde vefat etmiştir. Bkz. Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli*, I, s. 328.

⁸⁴ Büyük âlim Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed'dir. İbn Necip el-Hanefî el-Mısırî olarak bilinir. İlim ve takvada güvenilir alimlerdenidir. Hicrî 970 yılında vefat etmiştir. Bkz. Hamevî, Yâkût, *Mu'cemü'l-Buldân*, IV, s. 192.

g- Mükellefiyeti değiştirme (tağyir) ruhsatı: Korku namazının düzeninin değiştirilmesi buna örnektir.⁸⁵

3. KUR’AN VE SÜNNETTEN RUHSATA DAİR DELİLLER

Bu bölümde ruhsatın İslam dininde meşru olduğuna dair deliller ortaya koyulacaktır. Delillendirme Kur’an ve sünnetteki naslarla yapılacaktır.

3.1. Ruhsata Dair Kur’an’da Bulunan Deliller

Kur’an-ı kerimde bu konuda çok sayıda delil bulunmaktadır. Bunların bir kısmı şöyledir:

a- Bakara suresinde orucun farz oluşu ve özür sahipleri hakkındaki hükümler açıklandıktan sonra şöyle denilmektedir: (يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ) “Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez.”⁸⁶ Her ne kadar bu ayet oruç ve özür sahipleri hakkındaki hükümleri içerse de bütün mükellefiyetleri kapsamakta ve umumi bir durum kastedilmektedir. Bununla ilgili kural şöyledir: “Sebebin hususiliğine değil lafzın umumiliğine itibar edilir.”⁸⁷

b- Aynı şekilde (لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا) “Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar.”⁸⁸ Bu ayette mükellefin güç yetirebileceği ibadetlerle sorumlu olduğu belirtilmektedir. Ayetin anlamı içerisinde Müslümanlardan sıkıntının kaldırılması manası vardır.

c- Yine (يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا) “Allah, sizden (yükümlülükleri) hafifletmek istiyor. Çünkü insan zayıf yaratılmıştır.”⁸⁹ ayeti buna delildir. Bu ayet, Razî’nin tefsirinde zikrettiği gibi umumi bir kolaylaştırmadan bahsetmektedir.⁹⁰

d- (مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُنِمْذَكُمْ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ) “Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat O, sizi tertemiz yapmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.”⁹¹ Allah (c.c) burada insanları mükellefiyetlerle sıkıntıya sokmak istemediğini belirtmektedir. Bu mükellefiyetlerle

⁸⁵ İzzeddin b. Abdüsselâm, *Kavâidü’l-Ahkâm*, II, 192, 193; Suyûtî, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir*, s. 110.

⁸⁶ Bakara, 2/185.

⁸⁷ Beydâvî, *el-İbhâc fi Şerhi’l-Minhâc*, II, s. 183.

⁸⁸ Bakara, 2/286.

⁸⁹ Nisa, 4/28.

⁹⁰ Râzî, *et-Tefsîrü’l-Kebîr*, IV, s. 55.

⁹¹ Maide, 5/6.

onları temizleyip nimetlendirmeyi ve bu nimetlerin arttırılmasını isteyerek onları şükre yönlendirmeyi istemektedir.⁹²

e- لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ (وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ) “Allah’a ve Resûlüne karşı sadık ve samimi oldukları takdirde, güçsüzlere, hastalara ve (seferde) harcayacakları bir şey bulamayanlara (sefere katılmadıkları için) bir günah yoktur. İyilikte bulunan kimselerin (kınanması) için de bir sebep yoktur. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”⁹³ Bu ayette acizlerin, zayıfların, hastaların ve fakirlerin özür durumları açıklanmaktadır. Allah (c.c) onların cihattan geri durmaları konusunda onlara merhamet olarak ruhsat vermiştir. Bundan dolayı ayet “Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” ifadesi ile bitirilmektedir.

3.2. Ruhsata Dair Sünnette Bulunan Deliller

İslam dinin müsamahasına, kolaylığına ve yükümlülükleri hafifletmesine işaret eden çok sayıda hadis bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı şöyledir:

a- İbn Abbas (r.a) şu hadisi rivayet etmektedir: “Hz. Peygamber’e (s.a) Allah’ın en çok hoşuna giden din hakkında soruldu. Bunun üzerine o şöyle buyurdu: «Hakk ve kolay olan hanif dinidir.»⁹⁴ Hanifin manası batıldan uzak olup hakka yakın olandır.⁹⁵

b- Ebu Hureyre’den (r.a) şu hadis rivayet edilmektedir: “Din kolaylık dinidir. Dini aşmak (zorlaştırmak) isteyen kimse, ona yenik düşer. O halde, orta yolu tutunuz, en iyiyi yapmaya çalışınız, o zaman size müjdeler olsun; günün başlangıcından, sonundan ve bir miktar da geceden faydalanınız.”⁹⁶ Ruhsatlar da kolaylaştırmadan ortaya çıkmıştır. Allah (c.c) insana belirli üstünlükler ve güçler vermiş olsa da bunlar sınırlıdır. Ayrıca insanın dinin hükümlerinin hepsine uymaya güç yetiremediği bazı zamanlar ve durumlar vardır. İşte bu gibi durumlarda bu dinin kolaylığı ve müsamahası açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

c- Hz. Urve’den (r.a) rivayet edilen bir hadiste şöyle aktarılmaktadır: “Biz Hz. Peygamber’i (s.a) namaz için bekliyorduk. Abdest veya gusül aldığından dolayı başından sular damladığı halde evinden çıktı geldi ve namazı kıldırdı. Namaz bittikten sonra insanlar şu soruyu sordu: “Ey Allah’ın elçisi bu konuda bizim de yapmamız

⁹² Seyid Kutub, *fî Zilâli'l-Kur’ân*, II, s. 850.

⁹³ Tevbe, 9/91.

⁹⁴ Abdurrezzâk, *Musannağ*, XI, s. 195.

⁹⁵ Bkz. *Feyzü'l-Kadîr Şerhu'l-Câmii's-Sagîr*, I, s. 213.

⁹⁶ Buhâri, “İmân”, 28.

gereken bir zorluk var mı? Bunun üzerine o şöyle buyurdu: «Hayır yoktur. Ey insanlar Allah'ın dini kolaydır. Allah'ın dini kolaydır. Allah'ın dini kolaydır.»⁹⁷ İfadenin bu şekilde tekrar edilmesi kolaylığı Allah'ın dinine hasretmektedir. Ayrıca ibarenin üç kere tekrar edilmesi dinin çok kolay olduğuna kuvvetli bir şekilde işaret etmektedir.

d- Hz. Peygamber (s.a), Muaz b. Cebel'i ve Musa el-Eşârî'yi elçi olarak gönderdiğinde onlara şöyle söyledi: “Kolaylaştırın zorlaştırmayın, müjdeleyin nefret ettirmeyin.”⁹⁸

e- Mahcen b. Edra‘, Hz. Peygamber'den (s.a) şu rivayeti aktarmaktadır: Allah (c.c) bu ümmet için kolaylığa rıza gösterip zorluktan hoşnut olmamıştır.⁹⁹ Bu rivayetteki rıza ifadesi kolaylaştırmanın kaynağının genişliğine işaret etmektedir. Zira Allah (c.c) bu ümmet için kolaylığı istemiştir. Bu kolaylık sadece kısmi ve sınırlı hükümlerde değildir. Allah'ın kulları için razı olduğu her şeyi kapsamaktadır. Bu kolaylık fihhi konulardan birkaçıyla sınırlanmayıp dinin ortaya koyduğu genel kaidelerde bulunur. Ayrıca bu yol bütün dini konularda peygamberin uyguladığı bir yöntemdir.

f- Enes b. Malik (r.a) Hz. Peygamber'in (s.a) şöyle buyurduğunu aktarmaktadır: “Ben namaza başladığımda onu uzatmak isterim bir çocuğun ağlamasını duyduğumda annesinin içerisinde bulunduğu zorluktan dolayı namazı uzatmam.”¹⁰⁰

g- Hz. Aişe (r.a), Hz. Peygamber'in (s.a) şöyle buyurduğunu aktarmaktadır: “Allah (c.c) beni zorlayıcı ve zorba olarak göndermedi. O, beni öğretici ve kolaylaştırıcı olarak gönderdi.”¹⁰¹ Peygamber olarak gönderilme kolaylaştırma ile ilişkilendirilmektedir. Bu durum nebevî yöntemin sağlamlığına ve genişliğine işaret etmektedir. Zira Hz. Peygamber (s.a) peygamberliği, eğitim ve kolaylaştırma görevi ile ifade etmektedir.

h- Sahabeden bir grup, ruhsatları terk edip azimetleri uygulayarak dini emirleri kendileri için zorlaştırmak istediler. Onlar Hz. Peygamber'in (s.a) geçmiş ve gelecek bütün günahlarının bağışlandığından dolayı dini ruhsatların ona özel olduğunu düşündüler. Hz. Peygamber (s.a) onların bu düşüncelerinin yanlış olduğunu söyleyip kendisinin tabi olması için Allah'ın gönderdiği yolun kolay ve kolaylaştırıcı olduğunu

⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 34: 269.

⁹⁸ Buhâri, “Ahkâm”, 22; Müslim, “Cihâd”, 1733.

⁹⁹ Münâvî, Abdurrauf, *Sahihu Câmiu's-Sagîr*, Hadis no: 1799. Hadis alimi Albânî bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir.

¹⁰⁰ Buhâri, “Ezan”, 65. Nesâî, “İmâm”, 36.

¹⁰¹ Müslim, “Talâk”, 1478.

beyan etti. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a) insanlar arasında Allah'ın dinini en iyi bilen ve en takvalı olandır. Onlar: “Ey Allah'ın elçisi bizim durumumuz seninki gibi değildir.” dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in (s.a) yüzünde kızgınlık belirtisi ortaya çıktı ve şöyle dedi: “Sizin en fazla Allah'tan korkanınız ve onu en iyi bileniniz benim.”¹⁰² Benzer bir rivayette ise Hz. Aişe (r.a) şöyle söylemektedir: “Hz. Peygamber (s.a) bir işi kolaylaştırdı. İnsanlardan bir kısmı bu kolaylıktan uzak durdu. Bu durum Hz. Peygamber'e (s.a) ulaştı. Bunun üzerine yüzünde kızgınlık belirtisi ortaya çıktı ve şöyle buyurdu: «Benim kolaylaştırdığım bir işten uzak durmak isteyenlerin hali de nedir! Zira onların arasında Allah'ı en iyi bilen ve ondan en fazla korkan benim.»¹⁰³

i- Enes b. Mâlik'ten (r.a) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a) yaşlı bir adamı iki oğlu arasında (Kabe'ye doğru) yürürken görmüş ve adamın durumunu sormuş. Kabe'ye yürüme adağında bulunduğunu söylemişler. Bunun üzerine “Onun bu şekilde kendisine eziyet etmesinden Allah müstağnidir.” buyurmuş ve bineğe binmesini emretmiştir. Diğer bir rivayette ise şöyle söylediği geçmektedir: “Ey yaşlı zat bineğe bin. Allah senden ve senin adağından müstağnidir.” demiştir.¹⁰⁴

j- Hz. Aişe'den (r.a) şöyle rivayet edilmektedir: Yanımda Beni Esed kabilesinden bir kadın vardı. Hz. Peygamber (s.a) benim yanıma geldi ve “bu kimdir?” diye sordu. Bende geceleri uyumayan falancadır, deyip onun namazından bahsettim. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Böyle yapma, sizler güç yetirebileceğiniz amellerden sorumlusunuz. Zira siz usanıp bıkmadıkça, Allah (c.c) da bıkmaz.”¹⁰⁵

k- Amr b. Âs'dan (r.a) şöyle rivayet edilmektedir: “Ben Zati's-selâsil gazvesinde soğuk bir gecede ihtilam oldum. Gusledersem öleceğimden korktum ve teyemmüm abdesti aldım. Sonra benimle beraber olanlara sabah namazı kıldırıdım. Bu durumdan Hz. Peygamber'e (s.a) bahsettiler. Hz. Peygamber (s.a) bana “ey Amr sen cünüp iken arkadaşlarına namaz mı kıldırıdın” diye sordu. Bende beni gusletmekten alıkoyan durumu anlattım ve (وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا) “Kendinizi helâk etmeyin. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir.”¹⁰⁶ ayetini okudum. Bunun üzerine Hz. Peygamber

¹⁰² Buhâri, “Edeb”, 72; Müslim, “Fedâil”, 2356.

¹⁰³ Müslim, “Fedâil”, 2356.

¹⁰⁴ Buhâri, “Hac”, 25; Müslim, “Nezr”, 1642; Ebu Dâvud, “Eymân”, 23.

¹⁰⁵ Buhâri, “Teheccüd”, 18; Müslim, “Müsâfirîn”, 785; Nesâî, “Kıyâmu'l-leyl”, 17.

¹⁰⁶ Nisa, 4/29.

(s.a) güldü ve bir şey söylemedi.”¹⁰⁷ Başından bu hadise geçen sahabi Amr b. Âs, Allah’ın kitabından anladığı dini bir delile dayanmaktadır. O bu dayanağında dinin özü olan zorluğu kaldırıp kolaylığı tercih ederek yukarıda geçen ayete dayanmıştır. Bu ayet özel bir durumdan dolayı inmiş olsa da kastedilen genel bir durumdur.

3.3. Selef Alimlerine Göre Dini Ruhsatlar

a- İbn Abbas müezzinine yağmurlu bir günde Cuma namazında şöyle söylemiştir: (أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ) “Hz. Muhammed’in Allah’ın elçisi olduğuna şahitlik ederim.” dediğinde (حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ) “Haydi namaza” ibaresini söyleme. Onun yerine (صَلُّوا فِي بُيُوتِكُمْ) “evinizde namaz kılın” de. O, böyle deyince sanki bu durumu insanlar hoş karşılamadı. Bunun üzerine o şöyle dedi: “Benden daha hayırlı olan (Resulullah) böyle yaptı. Cuma namazı büyük bir namazdır. Ancak sizlerin evlerinizden çıkıp çamurlu ve kaygan yerlerde yürümenizi istemedim.”¹⁰⁸

b- İmam Şa’bî şöyle söylemektedir: “İki durum arasında kaldığın zaman daha kolay olanı doğruya daha yakındır.”¹⁰⁹ Zira bununla ilgili şu ayet vardır: (يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمْ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمْ الْعُسْرَ) “Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez.”¹¹⁰

c- Ma’mer b. Râşid ve Süfyân es-Sevrî şöyle söylemektedir: “Bize göre ilim, ruhsatları güvenilir kişilerden dinlemektir. Zorlaştırmayı ise herkes yapar.”¹¹¹

d- İbrahim en-Nehâî şöyle söylemektedir: “İki mesele arasında kaldığında Allah’a daha sevimli olanın, daha kolayı olduğunu düşün.” Ömer b. Abdülaziz, Mücâhid ve Katâde ise şöyle söylemektedir: “Şu ayetten dolayı (يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمْ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمْ الْعُسْرَ) “Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez.”¹¹² iki işten daha faziletli olanı, kolay olanıdır.”¹¹³

e- Ahmed b. Hanbel’e, kâfirlerle ehli kitabın yaptığı elbiseleri yıkamadan giyme hakkında soruldu o şöyle söyledi: “Neden bu tarz meseleleri soruyorsunuz? Bu mesele hakkında benim kendilerine yettiğim insanlar bir beis görmüyordu.”¹¹⁴

¹⁰⁷ Ebu Dâvud, "Tahâra", 125. Albânî, düzenleyip tahkik ettiği *Sahihu Süneni Ebî Dâvud* adlı eserde bu hadisin sahih olduğunu açıklamaktadır. (*Sahihu Süneni Ebî Dâvud*, I, s. 689)

¹⁰⁸ Buhârî, “Cuma”, 12.

¹⁰⁹ Meşakkat farklı türlere ayrılır. Fakat burada kastedilen güç yetirilemediğinden dolayı mükellefiyeti ortadan kaldırdığı konusunda icma edilen meşakkattir.

¹¹⁰ Bakara, 2/185.

¹¹¹ İbn Abdi'l-Ber, *Câmiu Beyâni'l-İlmi ve Fazlihî ve Mâ Yembegî fî Rivâyetihi ve Hamlihi*, s. 255.

¹¹² Bakara, 2/185.

¹¹³ Zehebî, *Tezkiratü'l-Huffâz*, I, 122.

¹¹⁴ İbn Receb, *Câmiu'l-Ulûmi ve'l-Hikem*, s. 269.

3.4. Ruhsat Hakkında İcma

İslam ümmeti dinde zor bir mükellefiyetin bulunmadığı konusunda icma etmiştir. Bu durum hüküm koyucunun (Allah'ın) zorlama niyeti olmadığına işaret etmektedir. Şayet dinin sahibi mükellefiyetlerde bir zorluk ve meşakkat isteseydi, bir kolaylaştırma ve hafifletme yapmazdı. Bu durum zaruret halinde; namazları kısaltma, cem etme, orucu yeme ve haram olan şeyleri alma gibi ruhsatlarda açıkça ortaya çıkmaktadır.¹¹⁵

4. RUHSATIN SEBEPLERİ (DİNEN RUHSATI GEREKTİRECEK DURUMLAR)

4.1. Zaruret

Mükellefin yasak olan bir şeyi yapmadığında öleceği veya ölüme yaklaşacağı durumdur. Mesela, aç kaldığından dolayı ölmek üzere olan birinin haram olan bir şeyi yemesi ya da çıplak olduğundan uzuvlarını kaybedecek birinin haram olan bir şeyi giymesi buna örnektir.¹¹⁶ Çünkü zaruretler mahsurlu durumları mubah kılar. Bir ayette şöyle buyrulmaktadır: (فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ) “Ama kim mecbur olur da, istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda kalırsa, ona günah yoktur. Şüphesiz, Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”¹¹⁷ Haramları mubah yapan zaruri durumlardan bir kısmı şöyledir: Zorda kalmadan dolayı haram olan yiyecek ve içeceği kullanma, zarureten dolayı avret bölgesini açıp bakma ve tedavi için dokunma, nefsi müdafaa için saldırgan hayvanı veya insanı öldürme, zarureten dolayı başkasının malını alıp tüketme, zorlamanın etkisi ile uygunsuz veya inkârı gerektiren bir söz sarf etme gibi durumlardır. Yasak olan fiilleri mubah veya farz kılan zaruretin dini açıdan sınırlarını belirleyecek kuralların olması gerekir.¹¹⁸ Zamanımızda meselelere bakış açısında geçerli olan zaruret anlayışı, dinin zarurete bakış açısını tam olarak karşılamamaktadır.

¹¹⁵ İbn Receb, *Câmiu'l-Ulûmi ve'l-Hikem*, s. 269; Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, II, s. 122.

¹¹⁶ Zerkeşi, Ebu Abdullah Bedreddin Muhammed b. Bahâdir b. Abdullah, *el-Mensûr*, II, s. 319; Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, s. 85.

¹¹⁷ Bakara, 2/173.

¹¹⁸ Kurallar zarureti tevehhüme dayandırmadan belirlemeli. Zaruretin ölçüsünün belirlenmemesi daha büyük bir zarara neden olabilir. Ayrıca bu kurallar makasidü's-şerîa'dan birini gerçekleştirmelidir. (bkz. Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, I, s. 331; İzzeddin b. Abdüsselâm, *el-Kavâidü'l-Ahkâm*, I, s. 74; Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, s. 112, 113; İbn Necib, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, s. 95, 96.)

4.2. Meşakkat

Meşakkat, mükellefin dini hükmü uygulama sırasında içinde bulunduğu zorluk ve sıkıntıdır. Bu durum dinen kolaylaştırmanın ve hafifletmenin bir sebebidir. “Meşakkat kolaylaştırmaya sebep olur” kuralı buradan gelmektedir.¹¹⁹ Bu kaide fıkhıta kullanılan bir kuraldır. Dini ruhsatların ve kolaylaştırmaların çoğu bu kurala dayanmaktadır. Burada kolaylaştırmayla kastedilen izin vermedir. Çünkü din, insanları yapamayacakları veya sıkıntıya girecekleri ya da fitratlarına uygun olmayan şeylerle mükellef kılmaz. Bu kuralın delili şu ayettir: (يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ) “Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez.”¹²⁰

Kabul gören meşakkat kuralı¹²¹, önemli bir durum sayılarak dini hükmü hafifletmeye sebep olur. Bundan dolayı meşakkat üç kısma ayrılır. Birincisi büyük ve ağır meşakkattir. O insanların işlerini, yaşam sistemlerini ve muamelelerini bozar. Mesela canı ve uzuvları kaybetme endişesi böyle bir meşakkattir. Bu meşakkat ruhsatı ve kolaylaştırmayı gerektirir. İkincisi hafif meşakkattir. Düşük derecedeki parmak ağrısı, baş ağrısı veya kötü bir ruh hali bu duruma örnektir. Bu tür meşakkat ruhsatı ve hafifletmeyi gerektirmez. Üçüncüsü ise bunların arasındaki bir seviyede bulunan meşakkattir. Derecesi farklılık göstermektedir. Büyük ve ağır meşakkate yakın olursa hükmün hafifletilmesini gerektirir. Hafif meşakkate yakın ise bir şey gerektirmez.¹²²

4.3. Yolculuk (Sefer)

Sefer kelimesi Arapça sözlüklerde açmak anlamındadır. Riyakarlığın kalkıp gerçek yüzün ortaya çıkmasına (سفرة المرأة وجهه) denilir. Yolculuk bundan dolayı sefer olarak adlandırılmıştır. Çünkü yolculuk yolcunun sakladığı şeyleri, gerçek yüzünü ve ahlakını ortaya çıkarır.¹²³

Din, yolculardan zorluğu kaldıran pek çok ruhsat hükmüyle yolculuk arasında bir ilişki kurmuştur. Çünkü yolculuk meşakkatin kaynağıdır. Bununla ilgili olarak Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmaktadır: “Yolculuk bir çeşit azaptır. Bir kısmınızı yemeğinden ve içeceğinden alıkoyar. Sizden biriniz yolculukla ilgili ihtiyaçlarını

¹¹⁹ Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, s. 102; Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, Madde:17.

¹²⁰ Bakara, 2/185; krş. Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, Madde:22, 23.

¹²¹ İtibar edilmeyen meşakkatte vardır. Bu alışılmış meşakkattir. Bu meşakkatte insanın dinen meşru görülüp kabul edilen bir zarara uğrama durumu bulunmaz. Bundan dolayı bu meşakkat ruhsat sebebi olmaz. O takatin sınırları içerisinde. (Bkz. Cevzî, İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-muvaqqî'in*, II, s. 112; Şatıbî, *el-Muvâfakât*, II, s. 156)

¹²² Bkz. İzzeddin b. Abdüsselâm, *Kavâidü'l-Ahkâm*, II, s. 193, 194.

¹²³ Bkz. Abdulmun'im, Mahmûd, *Mu'cemü'l-Mustalahât ve'l-Elfâzü'l-Fıkhıyye*, II, s. 272; Feyyûmî, *el-Misbâhü'l-Münîr*, s. 106; Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, s. 300.

tamamladığınızda ailenize geri dönme konusunda acele etsin.”¹²⁴ Ancak din yolculukta uygulanan ruhsatların illetini meşakkatle açıklamamıştır. Çünkü meşakkat mükelleflerin geneli için sabit değişmez bir şey değildir. Bir kişiye zor gelen bir durum başkası için zor olmayabilir. Bundan dolayı Allah (c.c) bizzat yolculuğu illet kılmıştır.¹²⁵ Böylece taharet, namaz, oruç, teyemmüm vb. ibadetler konusunda pek çok ruhsat yolculukla açıklanmıştır. Mesela bir ayette şöyle buyrulmaktadır: (وَإِنْ كُنْتُمْ مَّرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ) “Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız, veyahut biriniz abdest bozmaktan gelince ya da eşlerinizle cinsel ilişkide bulunup, su da bulamazsanız o zaman temiz bir toprağa yönelip, (niyet ederek onunla) yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin.”¹²⁶

4.4. Zorlanma¹²⁷

Bir kişiye tercih etmediği ve razı olmadığı bir işi yüklemektir. Bu işi yükleyen kişi zorlanan kişiye dinen yasak olan bir işi yapmaktan kaçındığında zarar verebilir. Bu zarar zorlanan kişinin canı, malı veya ailesi hakkında olabilir. Zarar, istenilen şeylerin elden kaçırılması veya insanın hoşlanmadığı şeylere maruz kalması şeklinde de olabilir. Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmaktadır: “Allah (c.c) ümmetimden hatayı, unutmayı ve istemeyerek yapmaya zorlandıkları şeyler hakkındaki sorumluluğu kaldırmıştır.”¹²⁸

Fıkıhçılar zorlamayı (ikrâh) kısımlara ayırmaktadır. Birincisi tam zorlanma¹²⁹: Zorlanan kişinin canını veya bir uzvunu kaybetme korkusuyla bir şeyi yapmak zorunda kaldığı durumlardır. Bu durumda kişi tehdit edildiği şeyin gerçekleşeceğine emin ise veya büyük bir ihtimal veriyorsa o zaman küfür sayılacak bir söz bile olsa kişinin yasak olan şeyi işlemesi ruhsat olarak mubahtır. Zira bir ayette şöyle buyrulmaktadır: (مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أَكْرَهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلَكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللَّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ) “Kalbi imanla dolu olduğu hâlde zorlanan kimse hariç, inandıktan sonra Allah’ı inkâr eden ve böylece göğsünü küfre açanlara Allah’tan gazap iner ve onlar için büyük

¹²⁴ Buhâri, “Umre”, 19; Müslim, “İmâra”, 1921; İbn Mâce, “Menâsik”, 1.

¹²⁵ Sehâlevî, Ebu’l-Ali Muhammed b. Nizamuddîn el-Leknevî, *Fevâihü’l-Rahamût me’a’l-Mustafâ*, I, s. 164; et-Teftazânî, Sa’deddin Mes’ûd b. Ömer b. Abdullah, *Şerhu’t-Telvîh*, II, s. 193.

¹²⁶ Nisa, 4/43.

¹²⁷ Teftazânî, *Şerhu’t-Telvîh*, II, s. 196.

¹²⁸ İbn Mâce, “Talâk”, 16.

¹²⁹ Bkz. Kâsânî, *Bedâiu’s-Senâi*, VI, s. 185; Teftazânî, *Şerhu’t-Telvîh*, II, s. 196; İbnü’n-Neccâr *Şerhu’l-Kevkebi’l-Münîr*, I, s. 85; İbn Necib, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir*, s. 337.

*bir azap vardır.*¹³⁰ İkincisi ise eksik zorlanmadır. Bu zorlanmada kişi can, uzuv, mal vb. şeylerin dışında başka bir şeyle tehdit edilir. Bu durum zarureti gerektirmez.¹³¹

4.5. Hastalık¹³²

Vücudun doğal durumuna aykırı bir durumdur.¹³³ Hastalık insanı sağlıklı kişilerin çok fazla yaptığı şeyleri yapmaktan alıkoyan bir acizlik sebebi sayılmaktadır. Bundan dolayı Allah (c.c) hastalığı ruhsat sebebi yapmaktadır. Böylece hasta ibadetlerden gücü nispetinde sorumlu kılınmaktadır. Ancak hastanın üzerinden ibadet sorumluluğu düşmez. Hastanın bilinci ve aklı yerinde olduğu sürece dini mükellefiyetlerden sorumludur. Fakat bu sorumluluk takati ve imkânı ölçüsüne hafifletilir. Mesela hasta, suyu kullanmakta zorlandığında teyemmüm onun için mubah olur. Ayette şöyle buyrulmaktadır: (وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْعَائِلِ أَوْ لَمْ تَمْسُكُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا) “Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız, veyahut biriniz abdest bozmaktan gelince ya da eşlerinizle cinsel ilişkide bulunup, su da bulamazsanız o zaman temiz bir toprağa yönelip, (niyet ederek onunla) yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin.”¹³⁴ Böylece su ile temizlik sorumluluğu teyemmümle düşürülür. Ayrıca hastalık, Cuma namazını, cemaati ve orucun edasını kişinin mükellefiyetinden düşürür. Ancak kişi iyileşince oruç vecibesini yerine getirmesi gerekir. Yine bir diğer ayette şöyle buyrulmaktadır: (فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ) “Sizden kim hasta, ya da yolculukta olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar. Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fidye verir.”¹³⁵

4.6. Unutma

Gafletten ve dalgınlıktan bir şeyi yapmamadır. Bu hatırlamanın zıttıdır. Kasıtsız olarak bir şeyin terk edilmesine bu isim verilir. Bir ayette şöyle buyrulmaktadır: (وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ) “Aranızda iyilik yapmayı da unutmayın.”¹³⁶ Burada kastedilen şey akli bir rahatsızlık olmaksızın ihtiyaç halinde bir şeyi hatırlayamamaktır. O, dalgınlığın eş

¹³⁰ Nahl, 16/106.

¹³¹ Bkz. İbn Kudame, *el-Muğnî*, VII, s. 383; Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Arâfe, *Haşiyetü'd-Desûkî*, II, s. 367; Kâsânî, *Bedâiu's-Senâi*, VI, 186; İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, III, s. 160; Taftazânî, *Şerhu't-Telvîh*, II, s. 196.

¹³² Hastalık anlamında Arapçada el-Maraz kelimesi kullanılır. Bu kelimenin sözlükteki anlamı sıhhatin zıttıdır. (Bkz. Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, s. 621.)

¹³³ Bkz. Horasanî, Muhammed Emin b. Mahmûd Emir Padişah, *Teyşîru't-Tahrîr*, Beyrut: Dâru Kütübi'l-İlmiyye, 1983, II, s. 277.

¹³⁴ Nisa, 4/43.

¹³⁵ Bakara, 2/184.

¹³⁶ Bakara, 2/237.

anlamlıdır. Unutmak Allah ile kul arasındaki muamelelerde dini özürlerden kabul edilmektedir. Bir ayette şöyle buyrulmaktadır: (رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا) “*Rabbimiz unutursak ve hata yaparsak bizi sorumlu tutma.*”¹³⁷ Bir hadiste ise bu dua hakkında Allah’ın cevap olarak “yaptım” dediği veya başka bir rivayette “evet kabul ettim” dediği aktarılmaktadır.¹³⁸ Yine bir başka hadiste Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmaktadır: “Allah (c.c), ümmetinden hata ile, unutarak ve cebren yaptıklarından dolayı sorumluluğu kaldırmıştır.”¹³⁹ Konu hakkındaki ayet ve hadisler ister dünyada olsun isterse de ahirette olsun unutmanın hükmünün kaldırdığına işaret etmektedir. Ahirette günah ortadan kaldırılır. Dünyada ise bir işin geçersizliği ortadan kaldırılır. Bu durum Allah’ın insanlara bir rahmetidir. Aslında unutmak insanların ortaya koyduğu hukukta geçerli bir mazeret değildir. Çünkü kulların hukuku münakaşaya ve yargılamaya dayanmaktadır. İnsanların malları, onlara duydukları ihtiyaçtan dolayı muhterem sayılmaktadır. Bundan dolayı şayet birisi başkasının malına unutarak zarar verirse onu tazmin etmesi gerekir.¹⁴⁰

4.7. Hata

Kişi eylemiyle bir şeyi amaçlayıp sonuçta istemediği bir durum ortaya çıkarsa bu duruma hata denilir. Yani bir şeyin, amaçlanan gayenin aksine gerçekleşmesidir. O kastın zıttıdır.¹⁴¹ Bir ayette şöyle buyrulmaktadır: (رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا) “*Rabbimiz unutursak ve hata yaparsak bizi sorumlu tutma.*”¹⁴² Bir hadiste ise Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmaktadır: “Allah (c.c), ümmetinden hata ile, unutarak ve cebren yaptıklarından dolayı sorumluluğu kaldırmıştır.”¹⁴³ Yine bir başka ayette şöyle buyrulmaktadır: (وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ) “*Hata ile yaptığımız bir işte size hiçbir günah yoktur.*”¹⁴⁴

Hata ve unutmak arasındaki fark şudur: Unutmanın aksine hatadan, bir şeyden kaçınarak uzak durmak mümkündür. Unutmak ise insanın takatinin üzerindedir. Mesela bir avcı, avı hedefleyip atışını yaptığında atışı bir insana isabet ederse ona unuttu

¹³⁷ Bakara, 2/286.

¹³⁸ Müslim, “İmân”, 116.

¹³⁹ İbn Mâce, Sünen, “Talâk”, 16; İbn Receb, *Câmiu’l-Ulûm ve’l-Hikem*, s. 350-352.

¹⁴⁰ Bkz. Abdülmun’im, *Mu’cemu’l-Mustalahât*, Dâru’l-Fazile, III, s. 415. İzzeddin b. Abdusselâm, *Kâvâidü’l-Ahkâm*, II, 190.

¹⁴¹ İbn Receb, *Câmiu’l-Ulûm ve’l-Hikem*, s. 352; Neseî Ebu’l-Berekât, *Keşfu’l-Esrâr me’â Şerhi Nûri’l-Envâr*, II, 567; Râzî, *Muhtârü’s-Sihâh*, s. 179, 180; Hâmid Abdulkâdir ve Muhammed Ali en-Neccâr, *el-Mu’cemu’l-Vasîl*, I, 242.

¹⁴² Bakara, 2/286.

¹⁴³ İbn Mâce, Sünen, “Talâk”, 16; İbn Receb, *Câmiu’l-Ulûm ve’l-Hikem*, s. 350-352.

¹⁴⁴ Ahzab, 33/5.

denilmez. Hata yaptı denilir. Hata eylemde veya niyette olabilir. Bundan dolayı hata Allah hakkına dair meselelerde ruhsat ve hükmün hafifletilme sebeplerinden sayılır. İnsan haklarına gelince ise hata ile adam öldürme kısas hükmünü düşürür. Fakat verilen zarardan ve işlenen kusurdan dolayı diyet ve kefaret sorumluluğu vardır.

4.8. Cehalet

Bilgisizlik; bir şeyin bilinen durumunu bilmemedir.¹⁴⁵ Allah (c.c) insanlara merhamet ederek ve onlardan zorluğu kaldırarak dini hükümlerdeki bilgisizliği bir kolaylaştırma sebebi yapmıştır. Ancak her bilgisizliğin bir mazeret sebebi sayılmadığının da bilinmesi gerekir. Mesela Müslüman bir beldede, namazı terk eden, zina yapan, hırsızlık günahı işleyen veya adam öldüren kişi için bilgisizlik bir mazeret sebebi değildir. Çünkü bu günahlar Müslüman bir kişinin Müslümanların arasında yaşayıp da bilgi sahibi olamayacağı meseleler değildir. Zira bu meseleler, din ile beraber zorunlu olarak öğrenilmektedir. Bilgisizlik ise insanların durumlarına, bilgi ve anlayış derecelerine veya dini meselenin türüne göre farklılık göstermektedir. İbadete ve muamelâta dair ince meseleleri herkes bilemez. Bu duruma örnek olarak Hz. Peygamber (s.a), Hz. Ebûzer'e (r.a) teyemmüm hükmünü bilmeyip cünüp olduğundan dolayı terk ettiği namazı, tekrar etmesini emretmemiştir. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a), Ammar b. Yâsir'e (r.a) teyemmümün farzını doğru yapmadığı zaman teyemmümü tekrar etmesini emretmedi. Çünkü onlar bilgisizliklerinden dolayı mazur idiler. Aynı zamanda bilgisizlik zamanın ve yerin değişmesine göre de farklılık arz etmektedir. Bilgisizlik; sıradan bilgisizlik ve aşırı bilgisizlik olarak ikiye ayrılır. Sıradan olanı basit bir bilgisizliktir. Aşırı olanı ise gerçeğe uygun olmayıp kesin kabul edilen bir inanç konusundaki cahilliktir.¹⁴⁶

4.9. Umumu Belvâ (Sıkıntının Yaygınlığı)

Toplumda yaygın olup insanın ondan kurtulup uzaklaşması zor olan sıkıntılı duruma denilir.¹⁴⁷ Bununla ilgili olarak din, bu tarz mazeretleri çok, az ve nadir bulunan diye sınıflandırmaya ayırmış ve yaygın durumdaki bir meşakkatten kurtulmak için çok karşılaşılan mazeretleri affetmiştir. Umumu belvâ; sıkıntılı durumun tekrar etmesinden, çokluğundan ve yaygınlığından dolayı baskın bir durum olmuştur. Alimler bu tarz

¹⁴⁵ Bkz. Zerkeşî, *el-Bahru'l-Medîd fi Usûli'l-Fıkh*, 1. b., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994, I, s. 100.

¹⁴⁶ Bkz. Cevzî, *Bedâiu'l-Fevâid*, 1. b., Mekke: Dâru Alemi'l-Fevâid, 2004, IV, s. 167; Şevkânî, *İrşâdü'l-Fuhûl*, I, s. 23.

¹⁴⁷ Bkz. Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, s. 92.

durumların bir zorluk olarak ve kolaylaştırmayı gerektirip meşakkati doğuran yaygın bir sıkıntı olarak kabul edilmesi konusunda görüş birliğine varmıştır. Özellikle ibadetlere, taharete ve necasete dair konularda durum böyledir. Mesela Muâze binti Abdullah el-Adeviyye'den rivayet edildiğine göre o şöyle söylemektedir: Ben bir gün Hz. Aişe'ye (r.a) hayızlı kadının neden orucu kaza edip namazı etmediğini sordum. Bana “yoksa sen Harurilerden¹⁴⁸ mi sin?” dedi. “Hayır ben Harurilerden değilim, sadece soruyorum”, dedim. Bunun üzerine Hz. Aişe (r.a) şöyle buyurdu: “Bizim başımıza böyle bir durum geldiğinde orucu kaza etmek namazı kaza etmemekle emrolunduk” dedi.¹⁴⁹ Namazın kaza edilmesinin zorluğu tekrar ettiğinden dolayı hayızlı kişiden namaz düşürülmüştür. Çünkü hayız, kadınların büyük bir kısmının maruz kaldığı bir durumdur.¹⁵⁰

4.10. Eda Ehliyetine Engel Olan Durumlar

Bu durumlar mükellefe özel bir durum veya sıfattır. Bunlar sorumluluğu tamamen veya kısmen, sürekli olarak veya geçici olarak düşüren doğuştan gelen ya da sonradan ortaya çıkan durumlardır.¹⁵¹ Bunlar zorluğu ortadan kaldırmak için dinen kabul edilen ruhsat ve hafifletme sebeplerindedir. Çünkü Allah (c.c) insanı yapabileceği şeylerle mükellef kılmıştır. Bir ayette şöyle buyrulmaktadır: (لا يكلف الله نفساً) (إلا وسعها) “Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar.”¹⁵² Bir başka ayette ise şöyle buyrulmaktadır: (وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا) (وَأَكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا) (٥) (وَأَنْتَلُوا الِيتَامَى حَتَّى إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ (أَمْوَالَهُمْ) “Allah'ın, sizin için geçim kaynağı yaptığı mallarınızı akli ermezler (reşit olmayanlara) vermeyin. O mallarla onları besleyin, giydirin ve onlara güzel söz söyleyin. Yetimleri deneyin. Evlenme çağına (buluğa) erdiklerinde, eğer reşid olduklarını görürseniz, mallarını kendilerine verin.”¹⁵³ Ehliyet eksikliğinin ruhsat sebeplerinden sayıldığını gösteren bir diğer delil ise şu hadistir: “Şu üç kişiden kalem (sorumluluk) kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uyuyandan, büyüyünceye kadar çocuktan

¹⁴⁸ Harurî: Harura'ya mensup kişiye denilir. Orası Kufe şehrine iki mil uzaklıkta bir beldedir. Bu ifade ile kastedilenler Haricilerdir. (Bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, I, s. 422.)

¹⁴⁹ Buhârî, “Hayz”, 20; Müslim, “Hayz”, 335.

¹⁵⁰ Konu ile ilgili pek çok başka delillendirmelere başvurmak için bkz. Düserî, Müslim, *Umumu Belvâ*, 1. b., Mektebetü'r-Rüşd, 2000, s. 337.

¹⁵¹ Bkz. Sâlih b. Abdullah, *Refu'l-Harec fi 'ş-Şerî'ati'l-İslâmî*, Mekke: Camiatü Ümmi'l-Kurâ, 1. b., 1983, s. 171; Salabî, Usâme Muhammed, *er-Ruhasü'ş-Şer'iyye Ahkâmuhâ ve Davâbituhâ*, İskenderiyye: Dâru'l-İmân, 2002, s. 303.

¹⁵² Bakara, 2/286.

¹⁵³ Nisa, 4/5, 6.

ve akledinceye veya iyileşinceye kadar deliden”¹⁵⁴ Hadiste geçen kişilerden her biri eksik ehliyetin bir örneğini temsil etmektedir. Bu ehliyet eksikliklerinin hepsi geçici eksikliğin bir şeklidir.

4.11. Şiddetli Korku

Bu özür insanın düşmandan veya vahşi hayvandan korkusu ile örneklendirilmektedir. Bu gibi durumlarda Cuma namazı veya Cuma namazı için dışarı çıkma gibi vacielerin terk edilmesine cevaz verilmektedir. Zira insan kendisini gözetleyen düşmandan veya saldıracak olan vahşi bir hayvandan korkar. Bu çeşit ruhsat sadece savaşla ilgili değil genel manadaki korkularla da alakalıdır. Mesela selden veya yangından korkulması da ibadetlerin bir kısmını düşüren durumlardan sayılmaktadır. Çünkü bu gibi durumlar ibadetin yapısını ve keyfiyetini etkiler. Bir ayette şöyle buyrulmaktadır: (حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ (238) فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا) “Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah’a gönülden boyun eğerek namaza durun. Eğer (bir tehlikeden) korkarsanız, namazı yaya olarak veya binek üzerinde kılın.”¹⁵⁵ İbn Abbas ve İbn Ömer bu durum hakkında şöyle söylemektedirler: “Ayakta iken veya binek üzerinde iken kibleye dönerek veya dönmeyerek namazınızı kılın.”¹⁵⁶ Şartların, kişinin durumunun ve takatinin elverdiği derecedeki mükellefler ibadetlerden sorumludur. Şartların, kişinin durumunun ve gücünün uygun olmadığı zaman kişiyi sıkıntıya ve zora sokmayacak şekilde mükellefiyetler hafifletilir. Bu gibi durumlardaki hafifletilme, Kur’an’da korku namazı hakkında söylenen ruhsatlarda açıkça ortaya çıkmaktadır.

¹⁵⁴ İbn Mâce, “Talâk”, 15; Ebu Dâvud, “Hudûd”, 16.

¹⁵⁵ Bakara, 2/238, Taberî, *Camiu'l-Beyân*, V, s. 240.

¹⁵⁶ Bkz. Buhârî, “Salâti'l-havf”, 1; İbn Receb, *Fethu'l-Bârî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, VIII, s. 357.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TAHARET KONUSUNDAKİ FİKHÎ UYGULAMALAR

1. İMAM ŞEVKÂNÎ'NİN RUHSATLARA VERDİĞİ ÖNEM

İmam Şevkânî'nin hayatına bakıldığı zaman onun ilim, eğitim ve ıslah davetiyle dolu olduğu görülecektir. O hicri 1173 ile 1250 yılları arasında yaşadı. Onun devri yaşanan büyük olaylar ve özelliklerle diğer devirlerden ayrılmaktadır. Bu olaylar onun hayatını etkileyip ilmi kişiliğinin oluşmasında rol oynadı. Onun yenilikçi ruhu, ilmi ve fihhi birçok yönden zamanının ilerisindeydi. Çağdaş gerekliliklerle olan etkileşimi sayesinde kişiliğini olgunlaştırdı.

Şevkânî'nin pek çok sefer dinin kabul ettiği mazeretlerle hükümleri delillendirmeye çalıştığı görülmektedir. Hatta o mazeret durumlarında namazın cem edilmesi, yolcunun namazı ve hayızlı kadının durumu konularında birer müstakil risale yazmıştır. Özür sahiplerinden sayılan hayızlı kadının durumu hakkında yazdığı kitabın ismi “*el-Kavlü'l-vâdih fi salâti'l-müstehâza min ehli'l-ileli ve'l-cerâyih*”tir. Ayrıca o fetvalarında ve eserlerinde mazeretlere dair konu başlıkları da yapmaktadır. Bu durum onun eserlerindeki ifadelerinde açıkça ortaya çıkmaktadır. Mesela o namazın cem edilmesinin mazereti hakkında şöyle söylemektedir: “Ayrı bir risalede açıkladığımız gibi, bir mazeretle geçerli olan cem ile kastedilen şey; sahih dini delillerde zikredildiği üzere yolcu ve hastanın namazı ile yağmur yağdığı zaman ki namazdır. Bu özürlerin dışında başka bir özürle veya özürsüz olarak iki namazın cem edilmesinin caizliği ihtilafıdır. Doğru olan görüş ise caiz olmadığını söyleyen görüştür.”¹⁵⁷

Fethu'r-Rabbânî kitabında ise şöyle söylemektedir: “İlk namazın bitirilmesinden sonra Müslümanların camilerinden birinde bir cemaatin yapılması ister cem niteliği taşıyın isterse de başka bir nitelik taşıyın, dinen geçerli bir özür bulunmaksızın makbul olmaz. Biz bu konuyla ilgili uzun bir risale yazdık. Bu risalede hastalık veya yolculuk özrü olmaksızın Hz. Peygamber'in (s.a) cem yapmasını delil getirerek cem yapmanın caiz olduğunu söyleyenlerin görüşlerini de zikrettik.”¹⁵⁸

¹⁵⁷ Şevkânî, *ed-Derâri'l-Müdiyye Şerhu'd-Düreri'l-Behiyye*, I, s. 74.

¹⁵⁸ Şevkânî, *Fethu'r-Rabbânî min Fetâva'l-İmâm eş-Şevkânî*, VI, s. 2850.

Yine o, *Neylü'l-Evtâr* adlı kitabında “Babu'l-E‘zâr fî Terki'l-Cemâa” başlığı altında cemaatin terk edilmesinin mazeretleri konusunda 8 sahih hadisi zikredip onlara dayanmaktadır.¹⁵⁹

Şevkânî şer‘î hükümleri dinen kabul edilen mazeretlerle delillendirmektedir. Mesela o şöyle söylemektedir: “Allah (c.c) yağmur yağması sebebiyle cumaya gitmemeye cevaz vermiştir. Zira bu durumda kişiye verilen cevaz içine düşeceği zorluktan daha iyidir.”¹⁶⁰

İslam hukukçularının özürler arasında ayırım yapmaması hakkında şöyle söylemektedir: “İslam hukukçuları havanın bulutlu olmasından dolayı bayram gününün ayırt edilememesi özrü ile diğer özürler arasında ayırım yapmamaktadırlar.”¹⁶¹

Şevkânî'nin dini hükümlerin özürlerle delillendirilmesine önem gösterdiği ve zayıf mazeretlerle gerekçelendirmeden ise sakındırıp gerekçelendirmeyi sağlam yaptığı görülmektedir. Yani o, Allah'ın haram kıldığı meseleleri insanların nefislerine uyup dine aykırı bir şekilde helal kılmaya çalışmalarını eleştirmektedir. Bu meselede Beni Haşim'in zekat malından alması konusunda yorum yapan kişinin yorumunu inceleyip şöyle söylemektedir: “Şârî'den doğru olarak aktarılan mazeretin dışında haramlığı açık olan bir şeyin helal kılınması konusunda herhangi bir mazeret uygun olmaz. Yemen bölgesinde Haşim oğullarına mensup özellikle riyaset erbabının, zekat malından yemek için hükmü tahsis edecek hadislerle doğrulanmayan basit özürlerle böyle bir yanlışlığın içerisine girmeleri doğru değildir. Onlardan bazı alimler makam itibari ile Allah'ın haram kıldığı bu şeyin onlar için helal olduğunu savundu. Allah onların bu yaptıklarından hoşnut olmaz. Ayrıca onların dini bilgileri de sağlam değildir. Onlardan birisi bu konuda bir risale yazmıştır. Bu risale susayan kişinin uzakta gördüğünü zannettiği ancak yanına gittiği zaman hiçbir şey bulamadığı bir serap gibi gerçeklikle bir alakası yoktur. Onlardan bazı makam ve şöhret sahipleri, bu risaleye dayanıp onunla kendilerini teselli etmektedir. Ayrıca yine kendilerinden olan birinin söylediği “Yemen arazisi haraç malıdır” sözüne itibar edip yaptıklarını onunla delillendirmektedirler. Ancak onlar kendi yöntemlerine göre bu sözün taklit edilmesi mümkün olmayan batıl bir şey olduğunu anlamamaktadırlar.”¹⁶²

¹⁵⁹ Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, III, s. 185.

¹⁶⁰ Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, III, s. 274.

¹⁶¹ Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, III, s. 368.

¹⁶² Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, IV, s. 206.

Ayrıca Şevkânî rivayet ve dirayet açısından çözümünü sunulmayan bazı meseleleri açıklamaktadır. Bu meseleler alimlerin mazeretler konusunda kendi içtihatlarına dayanarak konuştukları meselelerdir. Şevkânî bu konuda şunları da şöyle söylemektedir: “Dâru’l-fisk’tan (günah diyarı) dâru’l-İslâm’a (İslam’ın hükümlerinin yaşandığı yer) hicret etme mecburiyeti yoktur. Çünkü bu konuda rivayet ve dirayetle ortaya koyulmuş bir delil yoktur. Sadece açıkça günah işlendiğinden dolayı daru’l-İslam’ın daru’l-küfr’e dahil edilmesi uygun değildir. Daru’l-İslam ile daru’l-küfr meselelerine ve hicretin terk edilmesi hakkında geçerli mazeretlere dair fıkıhçıların konuştukları şeyleri burada açıklamaya lüzum yoktur.”¹⁶³

Son olarak İmam Şevkânî’nin şer’î mazeretlere itimat etmekte ve hükümleri onlarla ilişkilendirmektedir. Bu durum onun, Allah’ın (c.c) kulları için ihsan etmiş olduğu ruhsatlara itibar etmeye yönlendiren “makasidü’ş-şeria” (dinin hedefleri) konusundaki geniş bilgisine işaret etmektedir.

2. YOLCULUK VE TAHARETE¹⁶⁴ ETKİSİ

2.1. Yolculuğun Meshlerin Üzerine Mesh Yapmaya Etkisi

Konunun özü; meşakkati ortadan kaldırmak için yolcunun meshlerin üzerine mesh etmesinin caiz olup olmadığı meselesidir. Yolcunun meshlerin üzerine mesh yapmasının caiz olduğu konusunda Hanefiler¹⁶⁵, Malikiler¹⁶⁶, Şafîiler¹⁶⁷ ve Hanbeliler¹⁶⁸ icma etmiştir.

¹⁶³ Şevkânî, *Neylû’l-Evtâr*, VIII, s. 33.

¹⁶⁴ Taharet: Sözlükte kir ve pisliklerden temizlenme manasındadır. (bkz. İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrim b. Ali, *Lisânu’l-‘Arab*, Beyrut: Dâru Sâdır, 3. baskı, 1414 h., IV, s. 506.) Dini anlamdaki taharet ise özel bir şekilde ve belirli uzuvlarda temiz bir suyun veya onun yerine geçecek bir şeyin kullanılmasıdır. Diğer bir tarife göre; namaza engel olan abdessizlik ve pislîği suyla veya onun hükmündeki toprakla gidermektir. Şevkânî’ye göre taharet; ona sahip olan kişinin namaz kılmasına izin veren hükümsel bir özelliktir. (bkz. et-Tenûhî, Osmân b. Es’ad b. el-Müncî, *el-Mümtiu fî Şerhi’l-Muknî*, tah. Abdulmelik b. Abdullah ed-Dehîş, 2003, I, s. 92; eş-Şevkânî, *Neylû’l-Evtâr*, I, s. 27.

¹⁶⁵ Bkz. Cassâs, *Şerhu Muhtasarû’t-Tahâvî*, I, s. 457; Serahsî, *el-Mebsût*, I, s. 97; Semerkandî, Alauddin, *Tuhfetü’l-Fukahâ*, I, s. 85; Kâsânî, *el-Bedâi’u’s-Senâi’*, I, s. 7; Ebu’l-Meâlî, Burhaneddin Mahmûd, *el-Muhîtü’l-Burhânî fî’l-Fikhi’l-Nu’mânî*, I, s. 167.

¹⁶⁶ Bkz. Bağdâdî, Kâdî Abdulvahhâb b. Ali, *el-İşrâf alâ Nüketi’l-Mesâili’l-Hilâf*, I, s. 129; Bağdâdî, Kâdî Abdulvahhâb b. Ali, *el-Meûne alâ Mezhebi Alimi’l-Medîne*, s. 135; Sıkillî, Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah b. Yunus, *el-Câmiu li Mesâili’l-Müdevvene*, I, s. 293; İbn Rüşd, Ebû’l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, *Bidâyetü’l-Müctehid ve Nihâyetü’l-Muktesid*, I, s. 24.

¹⁶⁷ Bkz. Mehâmîlî, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *el-Lübâbu fî Fikhi’ş-Şafîi*, s. 85; Mâverdi, Ebu’l-Hasan Ali b. Muhammed, *el-Hâvî’l-Kebîr*, I, s. 351, el-Cüveynî, Abdulmelik b. Abdullah b. Yûsuf, *Nihâyetü’l-Matlab fî Dirâyeti’l-Mezheb*, I, s. 298; Rûyânî, Abdulvahid b. İsmâil, *Bahru’l-Mezhebi li’r-Rûyânî*, I, s. 282; Râfiû, Abdulkerim Muhammed, *Fethu’l-Azîz bi Şerhi’l-Vecîz li’r-Râfiû*, II, s. 381.

2.1.1. Hanefilere Göre

Hanefilerden Serahsî ehli-sünnete göre sözlü ve fiili olarak meshlerin üzerine mesh etmenin caiz olduğunu söylemektedir.¹⁶⁹

Meshlerin üzerine mesh etme meşakkati ortadan kaldırmak için verilmiş olan bir ruhsattır. Onun vakti mukim olan için bir gün ve bir gecedir. Çünkü o meshlerini sabah giyer ve akşam evine dönünceye kadar ayağından çıkarmak ona zor gelir.

Yolcu içinde her zaman meshleri çıkarmak zor olduğu için, ona asgari yolculuk müddeti olan üç gün gece ve gündüz olarak bir süre takdir edilmiştir. Zira en fazlası için bir sınır biçilemeyeceğinden dolayı böyle bir sınır koyulmuştur.

Ebu Hanife'ye göre meshin müddeti mukim için bir gün ve bir gecedir. Yolcu için ise bu süre üç gün ve geceden yedi güne kadar ulaşmaktadır.¹⁷⁰

2.1.2. Malikilere Göre

Malikilerden ise İbn Rüşd şöyle söylemektedir: “İmam Malik ve ona tabi olanlara göre mesh yolculukta ve mukim iken caizdir. Bu İmam Malik'in *Muvatta*'sındaki görüşüdür. O, ölünceye kadar da bu görüş üzere kalmıştır.”¹⁷¹

İbn Rüşd sözlerine şöyle devam eder: “Mukim ve yolcu meshleri temiz iken giydiğinde üzerlerine mesh eder. Bizim memleketimizin halkına göre bu konuda meshler ayakta bulunduğu sürece, sona erdiğinde mesh edilmeyen bir müddet yoktur. Ayrıca Muhammed İbn Rüşd'e göre, İmam Malik'in kitaplarında bilinen görüş budur ve ona tabi olanlara göre de bu konuda tayin edilen bir vakit yoktur. İmam Malik'ten aktarılan başka rivayete ve Irak ehlinin de kabul ettiği görüşe göre onun Harun Reşid'e yazdığı mektupta, bu konudaki vakit hakkında yolcu için üç gün ve gece, mukim için ise bir gün bir gece olduğu söylenmektedir.”¹⁷²

¹⁶⁸ Kalvezânî, Mahfuz b. Ahmed, *el-Hidâye alâ Mezhebi'l-İmâm Ahmed*, s. 55; İbn Kudâme, Muvakkafuddin Abdullah, *el-Kâfi fî Fıkhi'l-İmâm Ahmed*, I, s. 71; İbn Kudâme, *el-Muğni*, I, s. 209; Zerkeşi, Muhammed b. Abdullah, *Şerhu'z-Zerkeşi alâ Muhtasarı Hirâkî*, I, s. 377.

¹⁶⁹ O, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Ebû Bekr es-Serahsî, O ilim adamlarının ileri gelenlerindedir. O kelimci, fıkıhçı ve usulcüdür. Bu zat hapisteyken 25 cilt civarındaki *el-Mebsût* eserini imla ile yazdırmıştır. En meşhur eserleri *el-Mebsût*, *Şerhu'l-Câmi'l-Kebîr*, *Şerhu Siyeri'l-Kebîr*, Fıkıh usulü alanındaki *el-Usûl ve Şerhu Muhtasarı't-Tahâvi*'dir. (bkz. el-Karaçi, Abdulkadir b. Muhammed b. Nasrullah, *el-Cevâhiru'l-Muziyeye fî Tabâkâti'l-Hanefiyye*, Karaçi: Mir Muhammed Kütüphanesi, II, s. 28; Ziriklî, *el-'Alâm*, V, s. 315.)

¹⁷⁰ Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Ebû Bekr, *el-Mebsût*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993, I, s. 98, 99.

¹⁷¹ İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed, *el-Beyân ve't-Tahsîl ve's-Şerh ve't-Tevcih ve't-Ta'lîl li Mesâili'l-Müstehrec*, tah. Muhammed Hacı, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1988, I, s. 84.

¹⁷² İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-Tahsîl*, I, s. 85.

Kâdî el-Bağdâdî'ye göre kadın veya erkek için yolculukta ya da mukim iken meshler üzerine mesh yapmak meshlerin abdestten sonra giyilmesi şartıyla caizdir. Ayrıca meshin sağlam olması veya onda yürümeyi engelleyecek büyük bir delik olmaması lazım. Meshin çıkarılması için bir vakit yoktur. Mesh hükmü, onların çıkarılmasıyla veya guslü gerektirecek bir cünüplük nedeniyle bozulur. Meshin üzerine mesh etme hükmünün sebebi kişinin her temizlik için meshleri çıkarmasının bir zorluk doğuracak olmasıdır. Yolcu için daha büyük bir zorluk vardır. O genelde yolculukla ilgili meselelerle meşguldür. Ayrıca bu ruhsatın sadece erkeklere özel bir hüküm olduğu zannedilebilir. Bu şekilde düşünülmesin diye erkek ve kadın için caiz olduğu belirtilmiştir.¹⁷³

2.1.3. Hanbelîlere Göre

Hanbelîlerden Ebu Ali el-Haşimî'ye göre; meshler üzerine mesh etme mukim iken ve yolculukta iken caiz olan bir ruhsat ve hafifletmedir. Kişi mukim ise meshin süresi bir gün ve gecedir. Kişi yolcu ise meshin süresi namaz abdesti için üç gün ve gecedir.¹⁷⁴

2.1.4. Şafîilere Göre

Şafîî mezhebinden el-Cüveynî¹⁷⁵ ise meshlerin üzerine mesh yapmanın alimler tarafından kabul edilen bir ruhsat olduğunu ve bunun sadece Rafiziler tarafından kabul edilmediğini belirtmektedir. Ayrıca bunu inkar eden Rafizilerin meshler üzerine mesh etme konusunda Hz. Peygamber'den aktarılan meşhur rivayetler olmasına rağmen çıplak ayağa mesh etmeyi kabul ettiklerini söylemektedir. Yine o, İslam hukukçularının çoğuna göre meshlerin üzerine mesh süreli olduğunu ve bu sürenin mukim ile kısa bir

¹⁷³ Mâzirî, Muhammed b. Ali, *Şerhu't-Telkîn*, tah. Semâhatü's-Şeyh Muhammed Muhtâr, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2008, I, s. 308, 309.

¹⁷⁴ Hâşimî, Muhammed b. Ahmed b. Ebû Mûsâ, *el-İrşâd ilâ Sebîli'r-Reşâd*, tah. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, s. 39.

¹⁷⁵ O, Abdulmelik b. Abdullah b. Yûsuf b. Muhammed el-Cüveynî Ebu'l-Meâlî Rukneddin'dir. İmamü'l-Haremeyn olarak da adlandırılır ve Şafîî mezhebindendir. Nişabur'da bir yer olan Cüveyn'de doğmuştur. Bağdat'a gidip oradan da Mekke geçmiştir. Mekke'de dört sene kalmıştır. Oradan da Medine'ye geçmiştir. Medine'de fetva verip ders okutmuştur. Sonrasında Nişabur'a geri dönmüştür. Bunun üzerine Selçuklu veziri Nizâmü'l-Mülk onun ders okutması için Nişabur'da Nizâmiyye medreselerini kurmuştur. Onun derslerine büyük alimler katılıyordu. Cüveynî'nin çok sayıda eseri vardır. Bunlardan bazılarının ismi şöyledir: *Giyâsi'l-Ümem ve Tiyâsi'z-Zalem, Akîdetü'n-Nizâmiyye fî Erkâni'l-İslâmiyye, el-Burhân, Nihâyetü'l-Matlab fî Dirâyeti'l-Mezheb, eş-Şâmilu fî Usûli'd-Dîn, el-Varâkât, el-Mugîsü'l-Halk*. (bkz. Zehebî, Muhammed b. Ahmed, *Târîhu'l-İslâm*, X, s. 424; Zehebî, *Siyeru 'Alâmü'n-Nübelâ*, XVIII, s. 468.)

yolculuğa çıkan kişi için bir gün ile bir gece olduğunu ifade etmektedir. Uzun bir yolculuğa çıkan kişi için ise bu süre, üç gün ve gecedir.¹⁷⁶

2.1.5. Konu Hakkındaki Deliller

2.1.5.1. Kur'an'dan gösterilen delil

(وَأَمْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَنْجُلُكُمْ) “...başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın...”¹⁷⁷ Ayakların üzerine meshin caiz olmamasından hareketle ayette kastedilen meshlerin üzerine mesh etmedir.

2.1.5.2. Sünnetten gösterilen deliller

- Safvân b. Assâl'den (r.a) nakledilen bir rivayette o şöyle söylemektedir: “Hz. Peygamber (s.a) biz yolcu iken veya bir sefere çıkmışken cünüplük hariç, küçük veya büyük hacetin giderilmesinden ya da uykudan dolayı meshlerimizi üç gün ve üç gece çıkarmamamızı emrederdi.”¹⁷⁸

- Şureyh b. Hânî'den (r.a) rivayet edildiğine göre o şöyle söylemektedir: “Hz. Aişe'ye (r.a) meshlerin üzerine mesh etme konusunda sordum. Ben bilmiyorum, Ali'ye sorun, o Hz. Peygamber (s.a) ile en fazla sefere çıkan kişidir, dedi bunun üzerine Hz. Ali'ye (r.a) sorduk. O, Hz. Peygamber'i (s.a) meshlerin üzerine mesh yaparken gördüm, dedi. Başka bir rivayette ise Hz. Peygamber'in (s.a) şöyle buyurduğunu duydum dedi: «Mukim bir gün ve bir gece mesh eder, yolcu ise üç gün ve gece mesh eder.» Hz. Aişe'ye (r.a) Hz. Ali'nin (r.a) böyle dediği söylendiğinde o daha iyi bilir, dedi.”¹⁷⁹

- Huzeyme b. Sâbit'ten (r.a) nakledilen bir rivayette o şöyle söylemektedir: “Hz. Peygamber (s.a) «Mukim bir gün ve bir gece mesh eder, yolcu ise üç gün ve gece mesh eder.» buyurdu.”¹⁸⁰

- Ukbe b. Amir el-Cühenî'den (r.a) rivayet edildiğine göre o şöyle söylemektedir: “Hz. Ömer'in (r.a) yanına Şam'dan geldim. Meshe ne zaman niyet ettin dedi. Bir haftadan beri dedim. Doğru yaptın dedi” Bu hadiste meshin ilk giyilme zamanı ve yolculuğa başlama zamanı kastedilmektedir. Bu süre zarfında meshin çıkarılmadığı anlamına gelmez. Ayrıca meshin başlangıcı abdestsizliğin başlamasıyla başlar. Çünkü temizliğin gerekli olmasının nedeni abdestin bozulmasıdır. Ayakların mesh ile örtülmesi

¹⁷⁶ Cüveynî, *Nihâyetü'l-Matlab fi Dirâyeti'l-Mezheb*, tah. Abdulazim Mahmud ed-Dîb, Dâru'l-Minhâc, 2007, I, s. 277, 278.

¹⁷⁷ Maide, 5/6.

¹⁷⁸ Nesâî, , “Tahâre”, 101.

¹⁷⁹ Müslim, “Tahâre”, 276.

¹⁸⁰ Ebû Dâvûd, “Tahâre”, 60.

de abdestsizliğin ayağa sirayet etmesine engel olur. Meshlerin giyilmesinin gerekli olması abdestsizlik haliyle ortaya çıkar ve bundan dolayı süre onunla başlar.¹⁸¹

- Ubeyy b. Ammâra'dan (r.a) rivayet edildiğine göre o şöyle söylemektedir: “Hz. Peygamber’e (s.a) meshlerin üzerine mi mesh edeceğimi sordum. «Evet» dedi. Bir gün mü böyle yapacağımı sordum. «İki gün daha» dedi. Yani üç gün mü yapacağımı sordum. «Evet, nasıl istersen» dedi.¹⁸²

2.1.5.3. İcma delili

Sahabe ve tabiinin geneli ile fıkıhçıların çoğu meshin hem sözleri ile hem de uygulamalarıyla caiz olduğu konusunda icma etmiştir. Hasan el-Basrî'nin şöyle söylediği nakledilmektedir: “Bedir ashabından yedi kişiye yetiştim. Onların hepsi meshlerin üzerine mesh edilmesi görüşündeydiler. Bundan dolayı Ebu Hanife onun sünnetin ve cemaatin şartlarından olduğunu düşündü.”¹⁸³

2.1.6. İmam Şevkânî'nin Görüşü

Âlimler yolcunun meshlerin üzerine mesh etmesini zorluğu gidermek ve hafifletmek için verilen bir ruhsat olarak görmüşlerdir. Bu konuda yukarıda geçen hadisleri delil göstermişlerdir. İmam Şevkânî de yolcu için üç gün, mukim için ise bir gün ve bir gece mesh müddeti olduğunu ifade eden görüşün doğru olduğunu söylemektedir.¹⁸⁴

2.1.7. Mestlerin Üzerine Mesh Etmek

Dört mezhep fıkıhçıları özellikle yolcunun karşılaştığı meşakkati ve zorluğu kaldırmak için yolculukta ve mukim iken mestlerin üzerine mesh etmenin caiz olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Kalın veya ince çorap üzerine mesh etmeyi caiz görenlerden bazıları Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde Sevbân'dan (r.a) naklettiği şu rivayeti delil gösterirler: “Hz. Peygamber (s.a) bir birlik (seriyye) gönderdi. Onlar şiddetli bir soğuğa yakalandılar. Hz. Peygamber'in yanına geldiklerinde başlarına gelen bu durumdan yakındılar. Bunun üzerine onlara sarıkları ve tesâhîn (ayağın kendisiyle sıcak tutulduğu mest ve çorap) üzerine mesh etmelerini emretti.”¹⁸⁵ İbn Esir hadiste geçen tesâhîn kelimesinin ayağı sıcak tutan mest ve çorap gibi bir malzeme olduğunu ve

¹⁸¹ Serahsî, *el-Mebsût*, I, s. 98, 99.

¹⁸² Ebû Dâvûd, “Tahâre”, 60.

¹⁸³ Kâsânî, *el-Bedâi' u's-Sanâi'*, I, s. 7.

¹⁸⁴ Şevkânî, *Neylül-Evtâr*, I, s. 230, 231.

¹⁸⁵ Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, 37: 65.

tekil olarak değil çoğul olarak kullanıldığını belirtmektedir. Ayrıca hadis ricalinin de sika raviler olduğunu belirtmektedir.¹⁸⁶

2.2. Yolculuğun Abdeste Etkisi

Yolculuğun abdeste etkisi ve İslam hukukçularının yolcunun abdesti hakkındaki görüşleri şöyledir:

2.2.1. Hanefilerin Görüşü

Ebu Hanife ve ashabı bu konuda şunları söylemektedir: “Kişi yolculukta hurma suyundan başka bir su bulamazsa onunla abdest alır.”¹⁸⁷ Yine Ebu Hanife’ye göre kişi yolculukta iken yanında abdest alacak kadar bir su bulunsa ancak elbisesinde de kan lekesi olsa kan lekesini bu suyla yıkarsa, toprakla teyemmüm alır. Bu görüş Ebu Hanife’nin öğrencileri Ebu Yusuf ve İmam Muhammed’in görüşüdür.¹⁸⁸ Serahsî, Ebu Yusuf’a dayandırdığı görüşe göre yolculukta su bulamayan ve teyemmüm yapmaya da imkân bulamayan kişi namazını abdessiz kılar, sonra imkan bulunca namazı iade eder.¹⁸⁹

2.2.2. Malikilerin Görüşü

Malikilerden İbn Saîd, İbni Sahnun’a (ö. 854) yolculukta su bulamayan ve yağmura yakalanan bir kişi hakkında elini yağmura doğru uzatıp abdest alıp alamayacağını sordum. Alabileceğini söyledi. Bunun üzerine cünüp olan birisinin üstünü çıkarıp yağmurla gusül abdesti almasının caiz olup olmadığını sordum. Caizdir dedi. Yağmurun sağanak şeklinde yağdığı durumda da abdest alınıp alınmayacağını sordum. İçinde bulunduğu yağmur bedenini ıslatacak derecedeysen elbiseni çıkarıp gusledebilirsin dedi.¹⁹⁰

Fıkıhçıların bu sözlerinden, yolculuğun abdeste etki ettiği ortaya çıkmaktadır. Burada Hanbelî ve Şafîilerin görüşlerine değinmedik.

2.2.3. Şevkânî’nin Görüşü

İmam Şevkânî ise “yeryüzünü sizin için mescit ve temiz kıldım”¹⁹¹ hadisine dayanarak ve yolculukta suyun bulunamaması durumundan bahseden ayete dayanarak yolculuğun zorluğun ve yorgunluğun nedeni olduğundan dolayı namazın kısaltılması

¹⁸⁶ Şevkânî, *Neylû'l-Evtâr*, I, s. 198.

¹⁸⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, I, s. 122.

¹⁸⁸ Şeybânî, Ebû Abdullah Muhammed b. el-Hasan b. Ferkad, *el-Aslu'l-Ma'rûf bi'l-Mebsût*, tah. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî, Karaçi: İdâretü'l-Kur'an ve'l-Ulûmu'l-İslâmiyye, I, s. 103.

¹⁸⁹ Şeybânî, *el-Aslu'l-Ma'rûf bi'l-Mebsût*, I, s. 86

¹⁹⁰ İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-Te'sîl*, I, s. 171.

¹⁹¹ Buhârî, “Teyemmüm”, 1; Müslim, “Mesâcid”, 521.

orucun tutulmamasına müsaade edilmiştir. Ayrıca yolcu için bir diğer meşakkatte, yolcular çoğunlukla, kendi memleketinde yaşayan kişiler gibi suyun bulunduğu yerleri bilmez.

Suyun bulunmadığı nasıl anlaşılır diye sorarsan? Namaz kılacak kişi namaz için kalktığı anda yanında ve yakınında ulaşabileceği su bulamazsa, o vaktin namazını teyemmümle kılması caizdir. Çünkü Allah (c.c) namaz için kalkmayı şu ayette zikretmektedir: (إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ) “Namaz için kalktığımızda”¹⁹² bu ayet sonrasında suyun bulunmadığı durumda teyemmüm ruhsatını zikretmektedir. İtibar edilen durum; namaz için ayağa kalkıldığında suyun bulunmaması ve namaz kılacak kişinin suyun yakınında var olduğunu bilememesi ya da abdest almak için ona ulaşamamasıdır. Bu durumda kişi o vaktin namazını kılar. Bu durumlar yoksa kişi suyu bulmuş kabul edilir.

Ayrıca bu duruma Ebî Saîd’den rivayet edilen bir hadiste delildir. o şöyle söylemektedir: “İki adam bir yolculuğa çıktılar. Namaz vakti geldi. Yanlarında su da yoktu. Temiz bir toprakla teyemmüm aldılar ve namazı kıldılar. Sonra o namaz vakti içinde su buldular. Sonra onlardan biri, abdesti ve namazı tekrarladı, diğeri tekrarlamadı, Sonra Hz. Peygamber’in (s.a) yanına gittiler ve durumu anlattılar. Abdesti ve namazı iade etmeyene «Sen yaptığında sünnete uyumlu hareket ettin ve namazının ecrini aldın» Abdesti ve namazı iade edene ise «Sana da iki sevap vardır»¹⁹³”

Bu hadiste vakit içinde su bulan kişinin namazı iade etmesi gereken kişiden bahsetmektedir. Burada suyun satın alınmasının ve hibe edilmesinin kabul edilmesinden bahsedilmemektedir. Bu konuda iki abdesti de tam yapmak isteyen kişi için sıkıntı yoktur. Dini olarak gerekli olan şey konusunda ise bir delil yoktur. Hibenin kabulü gerekmediğinde ondan bunun istenmesi zorunlu olmaz. Açık olan hüküm, bütün durumlarda istemenin haram olmasıdır. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a) sahabeye “insanlardan hiçbir şey istemeyin. Hatta sizden biriniz bineğinin üzerindeyken kamçısını düşürse bile ondan inip alsın başkasından istemesin.” buyurmaktadır.¹⁹⁴

¹⁹² Maide, 5/6.

¹⁹³ Ebû Dâvûd, “Tahâre”, 128; Nesâî, “Teyemmüm”, 27.

¹⁹⁴ Şevkânî, *es-Seylü'l-Cerrâr*, I, s. 81; Buna benzer hadis Müslim’in *Sahih*’inde şöyle geçmektedir: Bir gün bazı sahabileriyle oturuyordu. Onlardan kısa bir süre önce biat almıştı, ama o gün bu biata yeni bir madde eklemek istedi. Ashabına dönerek: “Allah’ın elçisine biat etmeyecek misiniz?” diye sordu. Onlar da: “Ey Allah’ın Resûlü biz sana biat ettik ya!” dediler. Resûlullah biraz sonra aynı soruyu tekrar sorunca, yeniden biat etmek üzere hemen ellerini uzatıverdiler. Efendimiz bu sahabîlere Allah’a itaat etmek ve namaz kılmak gibi birkaç tavsiyeden sonra “Kimseden bir şey istememek üzere biat etmelerini” istedi. Onlar da Allah’ın elçisine bu şartla biat ettiler ve verdikleri söze öylesine bağlı

2.3. Yolculukta Su Bulamama Durumunda Teyemmüm

2.3.1. Hanefilerin Görüşü

Bu konuda Hanefi mezhebinden İmam Muhammed su bulamayan yolcu namaz vaktinin sonunu bekler, namazı kaçıracağından endişe ederse teyemmüm alır.¹⁹⁵

Kudûrî şöyle söylemektedir: Yolcu su bulacağına kâni ise namazı vaktin sonuna tehir eder. Kudûrî başkasına göre şart koşulmayan ek bir durum olan su bulmaktan emin olma durumuna değinmektedir. Kişi suyun var olduğunu ümit ediyorsa tehir için bu da geçerlidir. Şayet suyu bulma konusunda bir ümidi yoksa namazı geciktirmez. Çünkü bunun faydası yoktur. Vaktin sonuna tehir etme, zorunlu değil tercihtir. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'tan nakledildiğine göre ise tehir etme zorunludur, çünkü kâni olmak, zannı galiptir. Zannı galip ise delildir. O bu delil ile bu hükmü kullanabilir.

Rivayetin zahirine göre sabit bir durum için gerçek acz yakın iledir. Yakini olan bir şeyin hükmü de ancak kendisi gibi yakinî olan başka bir delille düşer. Bu delilde suyun kendisinden uzak olmasıdır. Suyun yakın olduğu duruma gelince ise vaktin geçeceğinden endişe bile etse teyemmüme izin verilmez.¹⁹⁶

Serahsî'ye göre yolcu çamurdan balçık içerisinde bulunur da su ve temiz toprak bulamazsa elbisesini veya üzerine yapışan toprakları silkeler ve onların tozuyla teyemmüm alır. Çamurla teyemmüm alması emredilmez.¹⁹⁷

2.3.2. Malikilerin Görüşü

Maliki mezhebinden olan el-Lahmî şöyle söylemektedir: “Su bulamadığında yolcunun, teyemmüm yapması doğrudur. Su bulunsa bile kişi ile su arasında ölüm tehlikesi, hastalık, veba, yırtıcı hayvan, hırsızlar gibi bir şey varsa ya da yanında bineğinden ayrıldığında onu alıp gideceğinden endişe ettiği biri varsa teyemmüm eder. Ayrıca yanında kendi içeceğini karşılayacak kadar su olup da onu kullandığında susuz kalma endişesi varsa teyemmüm eder.”¹⁹⁸

kaldılar ki, görenlerin anlattığına göre, binitleri üzerindeyken kamçıları yere düşse onu kimseden istemez, yere inip kendileri alırdı. (Müslim, "Zekât", 108)

¹⁹⁵ Ebu'l-Meâlî, *el-Muhîtu'l-Burhânî fi'l-Fıkhî'l-Nu'mânî*, tah. Abdulkerim Sâmî el-Cüdfî, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004, I, s. 141.

¹⁹⁶ Ebu'l-Meâlî, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, I, s. 142.

¹⁹⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, I, s. 115.

¹⁹⁸ Lahmî, *et-Tefsira*, tah. Ahmed Abdullah Necib, Katar: Vizâretü'l-Evkâf ve Şuûni'l-İslâmiyye, 2011, I, s. 180.

İbnü'l-Berâdeî göre ise ister yolcu olsun ister mukim olsun kim kuyudan suyu çıkardığında vaktin geçeceğinden korkarsa teyemmüm alır ve namaz kılar. Sonra abdest aldığı anda bunu iade etmez.¹⁹⁹

Karâfi'ye göre su bulamayan yolcu teyemmüm yapıp namazı kılar. Cenaze olursa teyemmümüyle onun namazını kılar. mushafa dokunup onu okuması caizdir. Mezhep imamları da bu görüşü kabul etmektedirler.²⁰⁰

2.3.3. Şafîîlerin Görüşü

İmam Şafîî'ye göre yolcu, suyu bulacağını umuyorsa vaktin sonuna kadar teyemmüm abdesti almaz. Vaktin sonundan önce teyemmüm alırsa vakit çıkmadan suyu bulduğunda namazı iade eder.”²⁰¹

el-Emîrî'ye göre ise yolcu suyun olmadığından emin olursa aramaksızın namaz kılmak için teyemmüm abdesti alır. Çünkü yok olduğu bilinen bir şeyi aramak abestir. Zira şehirden uzak yerdeki bazı kumluk araziler böyledir.²⁰²

2.3.4. Hanbelilerin Görüşü

Ahmed b. Hanbel'e yolcu iken cünüp olan bir adamın durumu soruldu. O da; susuz kalmaktan korkarsa teyemmüm eder dedi. Sonra ona gusledebileceği suya uzaklığı iki gün veya üç gün olduğunu bildiği halde eşiyile beraber olan yolcunun durumu soruldu. Teyemmüm abdesti almasının bir sıkıntı oluşturmayacağını umuyorum dedi.²⁰³

İbn Kudâme'ye göre uzun ve kısa yolculukta teyemmüm abdesti caizdir. Teyemmümle ilgili ayette (أَوْ عَلَى سَفَرٍ) “*bir yolculuk üzerinde bulunursanız*”²⁰⁴ ifadesi geçmektedir. Bu yolculuğa iki yakın köyün arasındaki yolculukta dahildir. Çünkü su genellikle kısa yolculukta bulunmaz. Yolcunun yanında su bulunup da vakit girmeden önce onu kullanırsa ya da vakitten önce bir suyun üzerinden geçip giderse sonra namaz

¹⁹⁹ İbnü'l-Berâdeî, *et-Tehzîb fî İhtisâri'l-Müdevven*, Dubai: Dâru'l-Buhûs li'd-Dirâseti'l-İslâmiyye, 2002, I, s. 210.

²⁰⁰ Karâfi, *ez-Zehîra*, tah. Muhammed Hacı, Said A'râb, Muhammed b. Habze, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994, I, s. 358.

²⁰¹ Şafîî, Ebu Abdullah Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1990, VII, s. 262.

²⁰² Emîrî, Ali, *en-Necmü'l-Vehhâc fî Şerhi'l-Minhâc*, Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2005, I, s. 436.

²⁰³ Şeybânî, Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed, *Mesâilü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel Rivâyete İbn Ebî Fazl Sâlih*, Dâru'l-İlmiyye, I, s. 182.

²⁰⁴ Nisa, 4/43.

vakti girdiğinde su bulamazsa teyemmüm abdesti alıp namaz kılar namazı da iade etmez.²⁰⁵

2.3.5. Fıkıhçıların Kur'an ve Sünnet'ten Konuyla İlgili Çıkardıkları Deliller

2.3.5.1. Kur'an'dan Çıkarılan Deliller

Nisa suresinde konuyla ilgili olarak şöyle buyrulmaktadır: (وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا) “Eğer hasta olur veya bir yolculuk üzerinde bulunursanız, yahut sizden biriniz ayak yolundan gelirse, yahut kadınlara dokunup da (bu durumlarda) su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprakla teyemmüm edin: Yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz Allah çok affedici ve bağışlayıcıdır.”²⁰⁶

Bu ayet teyemmüme delil olarak gösterilmektedir. Ayette geçen (صَعِيدًا طَيِّبًا) “temiz bir toprakla” ifadesi ile kastedilen ekin toprağıdır. Çünkü temiz yer ekin biter yerdir. Zira bir ayette şöyle geçmektedir: (وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبِثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا تَكْدًا) “(Toprağı) iyi ve elverişli beldenin bitkisi, Rabbinin izniyle bol ve bereketli çıkar. (Toprağı) kötü ve elverişsiz olandan ise, faydasız bitkiden başkası çıkmaz.”²⁰⁷

İmam Şevkânî'ye göre ayette yolculukta suyun yokluğunda itibar edilecek durum sabittir. Mukim iken itibar edilen durum ise sözün anlamından çıkmaktadır. Yolculuk bir zorluk ve yorgunluk sebebidir. Bundan dolayı Allah (c.c) yolcunun namazı kısaltmasını ve orucu başka bir zamana ertelemesini hüküm olarak açıklamıştır. Ancak mukim olan kişi bulunduğu yerde nereden su bulabileceğini bildiğinden dolayı aynı durum (ruhsat verilmesi) onun için söz konusu değildir.²⁰⁸

2.3.5.2. Hadislerden Çıkarılan Deliller

Bir hadiste rivayet edildiğine göre “bedevilerden bir grup gelip Hz. Peygamber'e (s.a); biz kumlu bölgelerde oturan bir topluluğuz ve bir iki ay su bulamayız. Bu durumda içimizde cünüp ve hayızlı kişiler bulunur (bu durumda nasıl yapacağız?) dediler. Hz. Peygamber (s.a) onlara «Üzerinde bulunduğunuz toprakla temizlenin» buyurdu.”²⁰⁹

2.3.6. İmam Şevkânî'nin Konuyla İlgili Görüşü

²⁰⁵ İbn Kudâme, Ebu Muhammed Muvaffikuddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *el-Kâfi fi Fıkhî'l-İmâm Ahmed*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994, I, s. 129.

²⁰⁶ Nisa, 4/43.

²⁰⁷ Araf, 6/58.

²⁰⁸ Şevkânî, *es-Seylü'l-Cerrâr*, s. 82.

²⁰⁹ Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ*, Kitâbu't-Tahâre, hadis no: 1041, I, s. 333.

Şevkânî, su bulamadığında yolcunun teyemmüm etmesini caiz görmektedir.²¹⁰ Büyük temizliği gerektirecek durum cinsi münasebettir. Ancak teyemmüm konusunda cinsi münasebetten ve abdestsizlik durumundan sonra su bulamama durumundaki kişi ile, hasta, yolcu ve hayızlının arasında bir fark yoktur. Bu farkın olmadığına (*أَوْ جَاءَ أَحَدٌ*) *(مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ)* “yahut sizden biriniz ayak yolundan gelirse”²¹¹ ayetteki seçimlilik harfi olan (*أَوْ*) “yahut” ifadesinin manası delildir. Bu kullanım Arapların dillerinde çokça zikredilmektedir. Arapça dilinde önde gelen alimlerden bir kısmı da bu görüşü benimsemiştir. Bu durumda ayetin manası “Hasta olursanız, yolcukta iseniz ya da sizden biri abdestini bozmuş ise veya cinsi münasebette bulunursanız. Bu durumda su bulamazsınız.” olur. Bunun sonucu olarak hasta abdestsizliğin iki sebebinden (tuvalet ihtiyacını giderme ve cinsi münasebet) birini yaparsa su bulamadığında teyemmüm abdesti alır. Aynı durum yolcu için de söz konusudur.²¹²

Sonuç olarak İslam hukukçuları yolcunun, su bulamadığı durumda teyemmüm abdesti alma ruhsatı olduğu konusunda görüş birliği içerisindeyler.

3. HASTALIĞIN VE ACİZLİĞİN TAHARETE ETKİSİ

3.1. Hastalık Durumunda Teyemmüm

Suyu kullanmakta zorlanan hastanın su yerine teyemmüm yapması caiz midir?

3.1.1. Hanefilerin Görüşü

Kudurî'ye göre; hasta suyu kullandığında hastalığının artacağından endişe ederse teyemmüm eder. Çünkü ayette (*إِنْ كُنْتُمْ مَّرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ*) “Eğer hasta olur veya bir yolculuk üzerinde bulunursanız”²¹³ hastalığın tafsilatını açıklamaksızın “hasta olursanız” denilmektedir. Burada kastedilenin su bulamayan hasta olduğunu söylemek doğru olmaz. Çünkü suyu bulamama yolculuğa ait özel bir durumdur. Şayet suyu bulamama hastalığa ait bir durum olsaydı zikredilmesi yanlış olurdu. Hüküm ile suyun yokluğu arasında bir ilişki kurulmaktadır. Çünkü ölmekten endişe edildiğinde ve hastalığın artacağından endişe edildiğinde namazda ayakta durma ya da oruç gibi her ibadetin terki caiz olur. Çünkü hastalık, zarar vereceğinden endişe edildiğinde oruç mükellefiyetini kefarete düşürür. Aslında genel olarak oruçta bir zarar yoktur. Ancak

²¹⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, Şam ve Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1414 h., I, s. 543.

²¹¹ Nisa, 4/43.

²¹² Şevkânî, *es-Seylü'l-Cerrâr*, s. 80.

²¹³ Nisa, 4/43.

hasta kişi için ek bir meşakkat doğurmaktadır. Dini olarak kişinin meşakkatsiz bir şekilde bir şeyi yapmaya gücü bulunduğu kabul edilir. Bu güç hastada bulunmaz.²¹⁴

3.1.2. Malikilerin görüşleri

Halil b. İshâk'a göre; yolcu ve hasta suyu kullanmakta zorlanırsa teyemmüm abdesti alırlar. Hasta hem suyun bulunmaması açısından hem de acizliğinden dolayı onu kullanmakta zorlanıyorsa teyemmüm abdesti alır. Zorlanmadan kasıt kullanım zorluğudur. Fıkıhçıların kullanımı böyledir. Burada lafzın aynı anlamda kullanımından dolayı suyun bulunmaması açısından bir zorlanmanın kast edilmesinin caiz olup olmadığı sorulursa bu konuda şu ayete işarette bulunulur: (وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ) (أَحَدٌ مِّنْكُمْ مِنَ الْعَائِطِ أَوْ لَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا) “Eğer hasta olur veya bir yolculuk üzerinde bulunursanız, yahut sizden biriniz ayak yolundan gelirse, yahut kadınlara dokunup da (bu durumlarda) su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprakla teyemmüm edin: Yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz Allah çok affedici ve bağışlayıcıdır.”²¹⁵ Ayetteki zorlanma yani meşakkat durumu suyun olmamasının zorluğu veya onu yok konumuna düşüren şeyin zorluğu olarak yorumlanabilir. İkinci durumda hastanın suyu kullanma konusundaki acizliği zikredilir.²¹⁶

3.1.3. Şafîilerin Görüşü

İbn Rif'a'ya göre zikri geçen durumların hepsinde suyu kullanmaktan acizse teyemmüm gerekir. Acizlik onun yokluğu sebebidir. Ayrıca acizlik hastalık sebebiyledir. Suyu muhtaç olunan durumlar şöyledir: Onun yokluğu, bir engelin varlığı ve korku sebebi ile ona ulaşmadaki acizliktir. Yanında bir şeyi olmayan ve onu kullanmaktan korkan kişi ise muhtaçtır. Burada kastedilen canın bir uzvun veya malın kaybedilmesinden korkulan dururdur. Zira hastalığın ilerlemesi de böyledir.²¹⁷

3.1.4. Hanbelilerin Görüşü

İbn Kudâme'ye göre; kişide bir yara ve korkulan bir hastalık varsa ona suyu değdirdiğinde kendisinden endişe ederse vücudunu doğru bir şekilde yıkar. Sonra suyun değmediği yeri teyemmüm eder. Şayet hasta suyu kullanacağı zaman canına bir zarar gelmesinden endişe ettiğinde teyemmüm yapması caizdir. Bu görüş çoğunluğun ve

²¹⁴ Kudûrî, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ca'fer b. Hemdân Ebu'l-Hüseyn, *et-Tecrîd li'l-Kudûrî*, tah. Muhammed Ahmed Sirâc ve Ali Cumâ Muhammed, Kahire: Dâru's-Selâm, 2006, I, s. 255, 256.

²¹⁵ Nisa, 4/43.

²¹⁶ Ziyâuddîn, Halil b. İshâk b. Mûsâ, *et-Tavzîh fi Şerhi'l-Muhtasar el-Ferî li İbn Hâcib*, tah. Ahmed b. Abdulkerim Necib, Merkezü Necîbüya, 2008, I, s. 181.

²¹⁷ İbn Rif'a, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Ensâri, *Kifâyetü'n-Nebîh Fi Şerhi Tenbîh*, tah. Mecdî Muhammed Surûru Baslûm, Beyrut: Dâru Kütübi'l-İlmiyye, 2009, II, s. 16.

mezhebin görüşüdür. Kişi hastalığın artacağından, iyileşmenin yavaşlayacağından veya başka bir şeyden korkarsa teyemmüm yapması mubahtır.²¹⁸

3.1.5. Fıkıhçıların Hastanın Teyemmümü Konusunda Kur'an ve Sünnet'ten Gösterdikleri Deliller

3.1.5.1. Kur'an'dan Gösterilen Deliller

Bu konuda yine Nisa suresindeki (وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ) (لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا “Eğer hasta olur veya bir yolculuk üzerinde bulunursanız, yahut sizden biriniz ayak yolundan gelirse, yahut kadınlara dokunup da (bu durumlarda) su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprakla teyemmüm edin: Yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz Allah çok affedici ve bağışlayıcıdır.”²¹⁹ Ayeti delil olarak gösterilmektedir.

Taberî ayette geçen (وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ) “hasta olursanız” ifadesinin yarası bulunan ve onu yıkamaktan korkan hasta için kullanıldığını ve ona teyemmüm yapması konusunda ruhsat verildiğini belirtmektedir. Süddî'ye göre ise ayetteki hastalık ile, su değdirilirse sahibine zarar vereceğinden endişe edilen yara kastedilmektedir. Bundan dolayı bu kişi temiz toprakla teyemmüm alır. Dahhak'a göre hastalık ile kastedilen kendisinden korkulduğundan dolayı teyemmüm alınan yaradır. Çünkü hastalık su kullandığında kendisinden korktuğu yaradır. İbn Zeyd'e göre ise burada kastedilen kendisine su getirecek kimseyi bulamayan, hizmetçisi olmayan ve suya gitmeye gücü olmayan hastadır. O, su almaya güç yetiremediğinde yanında su getirecek kimse yoksa o teyemmüm alır ve namazı kılar.²²⁰

3.1.5.2. Sünnetten Gösterilen Deliller

Hiz. Câbir'den (r.a) rivayet edilen bir hadis şöyledir: “Biz bir sefere çıktık. Bizden birine bir taş isabet etti ve başı yarıldı. Sonra ihtilam oldu ve arkadaşlarına bu durumda teyemmüme ruhsat olup olmadığı konusundaki görüşlerini sordu. Onlarda; senin için bu konuda bir ruhsatı uygun görmüyoruz, çünkü sen suya güç yetirebilirsin. dediler. Bunun üzerine o gusül abdesti aldı ve vefat etti. Hiz. Peygamber'in (s.a) yanına vardığımızda olayı anlattık. O da (kızarak) şunları söyledi: «Kahrolasıcalar onu öldürdüler. Madem bilmiyorlardı, niye sormadılar. Bilgisizliğin şifası sormaktır. Ona,

²¹⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Mektebetü'l-Kâhire, 1968, I, s. 188-190.

²¹⁹ Nisa, 4/43.

²²⁰ Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân*, tah. Abdullah b. Abdulmuhsin, Dâru Hacer, 2001, VII, 59-62.

teyemmüm edip yarasının üzerine bir bez sarması, sonra sarığının üzerini mesh etmesi, bedeninin geri kalan kısmını da yıkaması yeterliydi.»²²¹

3.1.6. Şevkânî'nin Görüşü

Suyu bulamayan veya onu kullandığında zarar göreceğinden endişe eden kişi için abdest ve gusül ile mubah olan şeyler teyemmüm ile de mubahtır. Teyemmümde bulunan azalar yüz, avuç içlerinin bir kere niyet ederek ve isimlendirerek vurulmasıdır. Abdesti bozan durumlar onu da bozar.²²²

Hastalığın teyemmümü tek başına caiz yapan sebep olduğuna işaret eden deliller zikredilmiştir. Zira başı yarılan sahabinin anlatıldığı hadiste suyun bulunduğu söylenmektedir. Ancak Hz. Peygamber (s.a) bu durumda teyemmümün yeterli olduğunu ve su kullanması gerektiğini söyleyenlerin yaptığının yanlış olduğunu hitap içeren ifadelerle belirtmiştir.²²³

Sonuç olarak fıkıh alimleri, kişi hasta olduğunda ve suyu kullanma noktasında aciz olduğunda teyemmüm yapması konusunda görüş birliği içerisinde.

3.2. Hastalık Durumunda Sargının Üzerine Mesh Etmek

Sargının üzerine mesh yapmak caiz midir, caizse kuralları nedir?

3.2.1. Hanefilerin Görüşleri

Bedreddin Aynî, sargının üzerine mesh yapmanın caiz olduğunu söylemektedir. Burada sargı ile kastedilen, kemiklerin yerine oturtulup sabit kalması için iki tarafına tahta koyulup sarılmasıdır. Bu sargı zorunluluk durumunda bağlanır. Bu durumda taharetin şartları bir zorluğa yol açar zorluk olduğunda da ona itibar edilmez.

Mesh zarar vereceğinden dolayı sargıların üzerine mesh edilmemesi de caizdir. Mesh zarar vermezse onun terk edilmesi caiz değildir. Bu durumda namaz kılanın namazı caiz olmaz. Bu konuda Ebu Hanîfe'nin asıl görüşü bilinmemektedir. Fakat ona göre meshin terk edilmesinin caiz olduğu söylenmektedir. *Meniyyeti'l-Musallî* kitabında Ebu Hanife'den iki rivayet aktarılmaktadır. Ebu Ali en-Nesefî ise bu konuda şöyle söylemektedir: “Mesh yaraya zarar verecek olsa da sargıların üzerine mesh yapmak caizdir. Normal mesh yapmaya güç yetirebilirse sargının üzerine yapmak caiz değildir.

²²¹ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 28; İbn Mâce, “Tahâret”, 93.

²²² Şevkânî, *ed-Derâri'l-Müdiyye Şerhu Düreri'l-Behiyye*, Dâru Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1987, I, s. 62.

²²³ Şevkânî, *es-Seylü'l-Cerrâr*, s. 80.

el-Mustasfâ kitabında ise yaralanmış ve uzvu kırılmış olan kişi hakkında öncekinden farklı olarak, ittifakla mesh edilmesi gerekir, denilmektedir.”²²⁴

3.2.2. Malikîlerin Görüşü

İbn Yunus es-Saklî göre ayaklara giyilen mestin üzerine mesh yapmanın onları çıkartmama zaruretiden dolayı caiz oluyorsa sargı üzerine mesh yapmak daha caizdir. Çünkü bunda da zaruret vardır. Ayağı mesh etme konusunda olduğu gibi mesh tek bir keredir. Zira meshin aslı külfeti azaltmadır. Yara üzerine meshin de böyle olması gerekir. İmam Malik de yara üzerine mesh edilir derken İbn Vehb, Hasan-ı Basrî, İbrahim en-Nehâi ve diğerleri de kâğıt veya şakat üzerine sarılan bir şey üzerine mesh yapılabileceğini söylemiştir. İbnu'l-Kâsım da İmam Malik'den tırnak üzerine meshin caiz olduğunu söylemiştir. İbnu'l-Kasım göre bir kişi yara üzerine mesh yapmayı namaz kılsa namazını kesinlikle tekrar etmesi gerekir. O bazı abdest veya gusül rukunlarını terk eden gibi olur. Bu ister kasıtlı ister hataen olsun namazın iade edilmesini gerektirir.²²⁵

3.2.3. Şafiilerin Görüşü

Cüveynî yaranın su ile mesh edilmesinin vacip olduğunu bunda ihtilafın olmadığı söylemiştir. Fakihler ise yaranın bütünü mesh edilmesinin vacip olup olmadığı konusunda ihtilaf etmiştir. Bazısı bunun gerekli olmadığını ayak mestlerine yapılan mesh de olduğu gibi yapılan fiilin mesh olarak isimlendirilmesinin yeterli olacağını, çünkü meshde farz olanın bu isimle isimlendirilecek bir amel yapmak olduğunu söylemişlerdir.²²⁶

3.2.4. Hanbelilerin Görüşü

“Bir kişi ayağa giyilen mest veya sarık üzerine mesh edip temizleyerek/taharet sargı sarsa ne olur” sorusunu sorduktan sonra İbn Kudâme şunları söylemiştir. Bize göre taharet sargının şartlarından değildir. Dolayısıyla sargı üzerine mesh caizdir. Biz tahareti şart koşarsak sargı, mest üzerine mesh edip temizleyerek giyilmiş sarık gibi olması muhtemeldir. Mesh her hal üzere caizdir. Çünkü sargının mesh edilmesi azimettir. Bir kişi sargı üzerine mesh edilmiş bir taharetle mestini giyse, o azimet olduğu için o mestin üzerine mesh caizdir. Çünkü o durum noksanlıktır. Özür sahibi

²²⁴ Aynî, Ebu Muhammed Mahmûd b. Ahmed b. Musâ b. Ahmed b. Hüseyin, *Binaya Şerhü'l-Hidâye*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000, I, s. 613.

²²⁵ Sakalî, Ebu Bekr Muhammed b. Abdulla b. Yunus, *el-Câmi' li-mesâili'l-Mudevvene*, Ma'hedu'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve İhyâu't-Turâsi'l-İslâmî, 1434/2013, I, s.198-200.

²²⁶ Cuveynî, *Nihâyetu'l-Matlab fî Dirâyeti'l-Mezheb*, I, s. 200.

kadının/müstehîz özü bitmeden önceki taharetinin noksan olduğu gibi bu noksanlık meshin caiz olmasını engellemez. Sargı üzerine mesh edip temizlenmiş şeyin üzerine tekrar sargı giyerse mesh söylediğimiz gibi yine caiz olur.

Sargı ile ilgili Ebû Abdillâh'dan gelen rivayette farklılık vardır. Sargıda taharetin öncelenmesinin şart olmadığı söylenmektedir. el-Hilal başı yarılan kişinin durumuyla ilgili Câbir hadisini seçmiş ve bu durumda yara üzerine bir bez sarıp onun üzerine mesh etmenin yeterli olacağını ifade edip tahareti zikretmemiştir. Aynı şekilde Hz. Ali'den gelen hadis de böyledir. O bu durumda taharetin emredilmediğini söylemektedir. Çünkü bu durumda taharetin şart koşulması insanlara meşakkatli bir iş ve ağır bir yüküdür. Sargı üzerine mesh etmek, taharetsiz giyili bulunduğu onu çıkartmak meşakkatli olduğundan caizdir. Su ile taharettten aciz kaldığında teyemmümün şart koşulmuş olması muhtemeldir. Çünkü Câbir hadisinde kişinin teyemmüm alıp yara üzerine sargı sarıp, sargıyı mesh etmesi yeterli görülmüştür. Zira namaz taharetin şart koşulduğu bir ibadettir. Acizlik durumunda teyemmüm taharetin yerine geçer. Yine Cabir'den rivayet edildiğine göre onun üzerine taharetin öncelenmesi şart koşulmuştur. Çünkü o mesh yapmaya engeldir. Diğer mesh yapılan şeylerde olduğu gibi onun giyilmesinden önce taharet şart koşulur. Buna dayanarak o taharetsiz olarak giyilmiş olup onun çıkacağından endişe edilirse onun üzerine teyemmüm yapılır. Çünkü o yara gibi olduğundan su kullanıldığında zarar vermesinden korkulan bir yerdir. Oranın mesh edilmesiyle beraber teyemmüme gerek yoktur. Ancak bu yer zorunlu bölgeyi geçerse meshiyle beraber teyemmüm yapılabilir. Çünkü ihtiyaç hissedilen yerde mesh gerekir. Fazlasında ise teyemmüm gerekir. O taharetsiz olarak bağlandığında da durum aynıdır. Onun üzerine mesh etme konusunda farklılık bulunmaktadır. O ikisi birleştirildiğinde farklılık ortaya çıkmaktadır. Şafiî'nin başı yarılmış olan kişi ile ilgili hadis için ikisinin arasını birleştirme konusunda iki görüşü vardır. Bize göre o tek bir yerdir ve mestteki gibi iki bedel bir araya getirilmez. Başı yarılan kişi ile ilgili hadisten dolayı kırığın üzerine yapılan bağlama ile yaranın üzerine yapılan arasında bir fark yoktur. Çünkü baştaki yara kırığa kıyas edilir. Böylece yarasının üzerine ilaç koyarsa ve ilacın oradan gitmesinden endişe ederse mesh üzerine mesh eder. Bu konu, Esrem'in rivayetinde belirlenmiştir. Esrem, İbn Ömer'e (r.a) dayandırarak bunu rivayette, o parmağıyla

yarasını çıkarmış ve ona acı sürmüştür. O böylece abdest almış ve yaranın üzerini mesh etmiştir.²²⁷

3.2.5. Fıkıhçıların Sargının Üzerine Mesh Edilmesine Dair Sünnetten Gösterdikleri Delil

Hz. Ali'den (r.a) rivayet edildiğine göre o şöyle söylemiştir: “Bilek kemiklerimden birisi kırıldı. Durumu Hz. Peygamber'e (s.a) sordum. Bana sargıların üzerine mesh yapmamı emretti.”²²⁸

3.2.6. Şevkânî'nin Görüşü

Hz. Peygamber'den (s.a) rivayet edilen «Kahrolasıcılar onu öldürdüler. Madem bilmiyorlardı, niye sormadılar. Bilgisizliğin şifası sormaktır. Ona, teyemmüm edip yarasının üzerine bir bez sarması, sonra sarığının üzerini mesh etmesi, bedeninin geri kalan kısmını da yıkaması yeterliydi.»²²⁹ hadisi sargıların üzerine mesh edilmesinin gerekliliğini ifade etmektedir. Aynı şekilde Hz. Ali'den gelen “Hz. Peygamber (s.a) bana sargıların üzerine mesh yapmamı emretti.” Rivayette sargıların üzerine mesh edilmesinin vucubuna işaret etmektedir.²³⁰

3.2.7. Fakihlerin Genel Görüşü

Fakihler ister bağlanmış kırık olsun isterse de yara olsun sargıların üzerine mesh yapmanın caiz olduğunda ittifak etmektedirler.

4. UNUTMANIN TAHARETE ETKİSİ

Bu bölümde suyun varlığını unutma durumunda teyemmüm alıp namaz kılan kişinin namazının sahih olup olmayacağı konusunu ele alacağız.

4.1. Hanefîlerin Görüşü

Kudûrî, Ebu Hanife ve İmam Muhammed'in; yolculukta suyu olduğunu unutup teyemmüm alıp namaz kılan bir kişinin namazın şartlarından birini yerine getirmemiş olacağını, oysa su ile taharetin yani abdestin namazın şartlarından biri olduğunu, unutma ile namazın şartının düşmeyeceğini belirttiklerini ve bu durumu kıyamda durmayı unutarak oturarak namaz kılan kişinin ya da setr-i avreti unutarak örtüsüz namaz kılan kişinin durumuna benzettiklerini söylemiştir.²³¹

²²⁷ İbn Kudâme, *Şerhu'l-Kebîr alâ Metni'l-Mukni*, Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, I, s. 155, 156.

²²⁸ İbn Mâce, “Tahâre ve Sünenüh”, 134.

²²⁹ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 126; İbn Mâce, “Tahâret”, 93.

²³⁰ Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, I, s. 322.

²³¹ Kudûrî, *et-Tecrid*, I, s. 252.

4.2. Malîkilerin Görüşü

İmam Malik ve İbnu'l-Kâsım'a göre geciktirilen şey, ister yıkanan olsun isterse uzun ya da kısa meshedilen bir aza olsun suyun varlığını unutmama, tahareti yani teyemmümü bozmaz. İbnu'l-Mâcişûn'a göre mesh edilen ve yıkaması sünnet olan azalar olursa bu durumda teyemmüm bozulmaz. Ebû Zeyd'e göre ise meshedilen yer ayak değil de baş olursa tahareti bozmazken, farz olan yıkayama gelince onun geciktirilmesinin sebebi unutmama ya da başka ne olursa olsun tahareti bozmaz.²³²

4.3. Şaffîlerin Görüşü

İbn Hacer el-Heysemiye göre unutmama bağışlanmaz. Dolayısıyla taharetin unutulmasıyla terk edilmesiyle namaz sahih olmaz.²³³

4.4. Hanbelîlerin Görüşü

Aynî Ahmed b. Hanbel'in zahir görüşüne göre, niyeti zikretmenin hades taharetlerinde sünnet olduğunu söylemiştir. Hanbelî pek çok alim de bunu rivayet etmiştir. el-Hilal ise niyetin zikrini terk etmekte bir beis olmadığını, bunun Sevrî, İmam Malik, İmam Şaffî, Ebu Ubeyd, İbnu'l-Munzîr ve Ehl-i Rey'in görüşü olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte abdest, gusül ve teyemmümden ibaret olan hadesten taharetin bütün şekillerinde tesmiyenin vacip olduğuna dair Ahmed b. Hanbel'den başka bir rivayet de aktarmış ve bunun aynı zamanda Ebu Bekir, el-Hasan ve İshak'ın da görüşü olduğunu söylemiştir. Ardından niyetin zikrinin vacip olduğunu söyledikten sonra o kasten terkedilirse kişinin taharetinin sahih olmayacağını, unutarak terk edilirse İshak'a göre sahih olacağını, taharet esnasında zikredilirse de yeterli olacağını belirtmiştir. Ebu'l-Ferec'e göre de taharet esnasında niyet etmek her hâlükârda yeterlidir. Çünkü kişi, abdest alırken Allah'ın ismini zikretmiştir. Bazı Hanbelî alimler ise hadisin zahiri ile amel ederek ve diğer vaciplere kıyas ederek unutarak terk etmenin yükümlülüğü düşürmeyeceğini söylemişlerdir. Fakat evlâ olan görüş ilk görüştür.

Ebu Dâvud da Ahmed b. Hanbel'e abdestte niyetin zikredilmesinin unutulmasını sorduğunda kendisine 'unutana bir günahın olmamasını umuyorum.' dediğini söylemiştir.²³⁴

²³² Kurtûbî, Ebu'l-Velid Süleyman b. Halef b. Sad b. Eyüb b. Varis, *el-Muntekâ Şerhu'l-Muvatta*, Matbaatu'-Saâde, Mısır, 1332, I, s. 76.

²³³ Heysemi, Ahmed b. Muhammed b. Ali b. İbn Hacer, *Tuhfetu'l-Muhtâc fî Şerhi'l-Minhâc*, el-Mekteberu't-Ticâriyyeti'l-Kubrâ, Mısır, 1357/1983, II, s. 117.

4.5. Görüşler Hakkında İşaret Edilen Deliller

Dört mezhep İmamı da bu konuda unutmama, hata ve bilgisizlikle ilgili hadisi delil getirmektedirler. Sevbân'dan rivayet edilen o hadiste Peygamberimiz (s.a) şöyle buyurmaktadır: “Allah ümmetimin üzerinden üç şeyi kaldırmıştır. Hata, unutmama ve zorla yaptırılan şeyler.”²³⁵

4.6. İmam Şevkânî'nin Görüşü

Şevkânî teyemmümün sebeplerinden bahsettiği yerde suyu kullanamama ve kullanmaktan korkmanın teyemmümün sebeplerinden olup olmadığı konusuna gelmiş ve bu konuda şunları söylemiştir: “...bunların da, yukarıda zikrettiğimiz suyun olmaması ve kullanmaktan kaynaklı zarara uğramak korkusu kapsamına girdiğinde şüphe yoktur. Çünkü suyu kullanamayan kişi suyu olmayan kişi gibidir. Çünkü buradaki murat faydalanılamayan bir bulma değildir. Bir kuyunun dibinde su görüp de herhangi bir şekilde ona ulaşamayan kişi de suyu olmayan kişi gibidir. Suyu giden yoldan korkma, necis su bulma da bu şekildedir. İçecek kadar suyu olan kişi de abdest alma açısından susuz kimsedir. Suyun kullanılması ile namazın geçirilecek olması da teyemmümün sebeplerinden biri olduğunu söyleyenlerin görüşüne gelince buna dair delil yoktur. Bilakis vacip olan suyu kullanmaktır. Kişinin özür sebebiyle namazı o vakte kadar eda etmeyi geciktirmesi uyku ve unutmama gibi caizdir. Allah (c.c) kişiye farz kıldığı temizlikle yalnızca o vakit içinde namazını kılmasını emretmiştir. Geciktirmeyi abdest alındığında vakit çıkacak kadar dar bir vakte kadar uzatmak özür değildir. Böyle bir kişinin abdest alması gerekir. Yoksa günaha girmiş olur. Belirli miktar kadar aramaya dair söze gelince buna dair açık bir delil yoktur.”²³⁶

4.7. Konuyla İlgili Değerlendirme

Fakihler suyun varlığını unutup da teyemmüm alan kişinin namazının sahih olup olmadığı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bu bağlamda Hanbelîler'in, Malikî fakihlerinden Abdulmelik ve İbn Abdülhikem'in, Hanefîlerden Ebu Yusuf'un ve Şafîîlerin kabul edilen/azhar görüşüne göre yolculukta suyun varlığını unutup teyemmümle namaz kılan kişinin namazı sahih değildir. O kişinin, namazını kaza

²³⁴ Zerkeşî, Muhammed b. Abdullah, *Şerhu'z-Zerkeşî alâ Muhtasarı Hirâkî*, I, s. 351; Aynî Bedruddin, Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed b. Huseyn, *Nuhabu'l-Efkâr fî Tenkîhi Mebâni'l-Ahbâr fî Şerhi Meâni'l-Esâr*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim, Vizâratu'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Katar, 1429/2008, I, s. 225.

²³⁵ İbn Mace, “Talak”, 16; Tabaranî, *Mucemu'l-Kebîr*, XI, s. 133.

²³⁶ Şevkânî, *ed-Derâri'l-Mudiyye Şerhu'd-Dureri'l-Behiyye*, I, s. 65-66.

etmesi gerekir. Su satılık olsa, su parasının yanında olduğunu unutup teyemmüm alıp namaz kılsa yine bu, kişinin namazın sahih olması için yeterli değildir. Namazını tekrar kılması gerekir. Çünkü unutma suyun var olduğu hakikatini ortadan kaldırmaz. Teyemmümün mubah olmasının şartı suyun bulunmamasıdır. Su ile temizlik/taharet vaciptir. Bu durum suyun bulunduğu durumda unutma ile düşmez.

Ebu Hanife ve İmam Muhammed'in görüşüne, İbn Abdulhikem'in Malikîlerin görüşü olarak ifade ettiği rivayete ve Şâfî mezhebinin diğer görüşüne göre yolculukta suyun varlığını unutup teyemmümle namaz kılan kişi, namazı tekrar kılmaz.²³⁷

Bu söylediklerimiz fakihlerin unutma, hata ve bilgisizlikle ilgili görüşlerinden ulaşılabildiklerimizdir. Bu konuda, fakihlerin ve İmam Şevkânî'nin bunun dışında bir sözüne ulaşamadık.

5. ZORLUK VE UMÛM-U BELVÂ'NIN TAHARETE ETKİSİ

5.1. Hayz- Nifas

Bu bölümde hayz ve nifasla ilgili mezheplere göre taharet hükümlerinin neler olduğunu üzerinde durulacaktır.

5.1.1. Hanefîlerin Görüşü

Bâbertî 'Hayz ve nifas bittiğinde gusül abdesti almak gerekir.'²³⁸ derken, Aynî de aynı şeyi söylemekle birlikte hayzla ilgili Bakara Suresi'ndeki "temiz oluncaya kadar" anlamındaki (حَتَّى يَطْهُرَنَّ)²³⁹ kelimesini gusül abdesti alınca kadar şeklinde tefsir etmiş, nifasla ilgili ise icmânın olduğunu söylemiştir.²⁴⁰

5.1.2. Malikîlerin Görüşü

Mâzîrî (وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرَنَّ)²⁴¹ "Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın." ayeti gereği hayz ve nifasla birlikte gusül abdesti almanın gerektiğini söyledikten sonra Hz. Aişe'den rivayetle Fatıma bint Ebî Hubeys'in hayızlı iken Hz. Peygamber'e bu konuyla ilgili soru sorduğunu Hz. Peygamber'in de ona "Bu bir damar kanamasıdır. Hayız değildir. Hayız olduğunda namazı bırak, hayızdan kesilince gusledip namaz

²³⁷ Heyet, *el-Mevsûatu 'l-Fıkhîyyetu 'l-Kuveytî*, XL, s. 270-1.

²³⁸ Bâbertî, *el-Înâye Şerhu 'l-Hidâye*, I, s. 192.

²³⁹ Bakara, 2/222.

²⁴⁰ Aynî, Bedruddin, *Menheku 's-Sulûk fî Şerhi Tuhfeti 'l-Mulûk*, s. 68.

²⁴¹ Bakara, 2/222.

kıl.”²⁴² buyurduğunu aktarmıştır. Nifas’ın hükmünün de hayzinki gibi olduğunu, çünkü nifas kanının birikmiş hayız kanı olduğunu söylemiştir.²⁴³

Nefrâvî ise ayette geçen temizliğin gusül ile olacağını temizlenmeyi gerektiren durumların ise üç türlü olup bunların tahareti gerektirme açısından aynı konumda olduğunu belirtmiş, bu durumların ise hayız, nifas ve cinsî münâsebette bulunma ve meninin çıkması sebebiyle oluşan cenâbetlik olduğunu belirtmiştir.²⁴⁴

5.1.3. Şâfiîlerin Görüşü

Râfî, Şâfiî mezhebine göre guslün dört durumda gerekli olduğunu belirttikten sonra şöyle devam eder: “Birincisi hayzdır Allah (c.c.) *“Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın.”*²⁴⁵ buyurmuştur. Temizlenmenin gerekliliği ise kanın çıkması veya durmasıyla olur. Bu durumun üç yönü vardır. Birincisi kanın çıkmasıdır. Nasıl bevl etmekle abdest, meninin çıkmasıyla gusül tahareti gerekiyorsa kanın çıkmasıyla da taharet gerekir. İkincisi kanın durmasıdır. Nitekim Fatıma bint Ebî Hubeyş’e Hz. Peygamber (s.a); “Hayız olduğunda namazı bırak, hayızdan kesilince gusledip namaz kıl.”²⁴⁶ buyurmak suretiyle guslü kanın durmasına bağlamıştır. Üçüncüsü ise en aşikâr olanıdır. O kanın çıkması durduğunda guslü gerektirir.”²⁴⁷

Begavî ise cünüplükte olduğu gibi hayz ve nifastan dolayı da gusül abdesti alınmasının gerektiğini söylemiştir. Bununla birlikte gusül yaparken kandan kaynaklı değişikliği gidermek için misk sürülmüş bir parça bez alınarak ferce sürünmesinin müstahap olduğunu belirtmiştir. Çünkü Hz. Aişe’den naklen şöyle bir hadis rivayet edilmektedir: “Bir kadın Hz. Peygamber’e geldi ve hayzdan dolayı gusül abdesti alma konusunu sordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber; ‘Misk sürülmüş bir parça bez al ve onunla temizlen.’ buyurdu. Kadın onunla nasıl temizleneyim? diye sorunca Hz. Aişe kadına; ‘onunla kan izlerini temizle.’ dedi.”²⁴⁸

²⁴² Buharî, “Hayz”, 19.

²⁴³ Mâziri, *Şerhu’t-Telkîn*, I, s.270.

²⁴⁴ Bkz. Nefrevânî Ahmed b. Gânim b. Sâlim, Şihabuddin el-Malikî (v.1126), *el-Fevâkihu’d-Dîvânî Alâ Risâleti İbn Zeyd el-Kayravânî*, Dâru’l-Fikr, 1415/1995, I, s.147.

²⁴⁵ Bakara, 2/222.

²⁴⁶ Buharî, “Hayz”, 19.

²⁴⁷ Râfî, Abdülkerim b. Muhammed b. Abdülkerim Ebu’l-Kâsım el-Kazvîni (v.623), *Fethu’l-Aziz Şerhu’l-Veciz*, thk. Ali Muhammed Ivaz, Adil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1417/1997, I, s. 177.

²⁴⁸ Buharî, “Hayz”, 13. Ayrıca bkz. Begavî, Ebu Muhammed el-Huseyn b. Mesud b. Muhammed, *et-Tehzîb fî Fıkhi’l-İmâm eş-Şâfiî*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavviz, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1418/1997, I, s. 340.

5.1.4. Hanbelîlerin Görüşü

Ebu'l-Hattab el-Kâlûzânî hayz ve nifastan ötürü gusül abdestinin gerekliliğinin kadına mahsus olduğunu söylerken²⁴⁹, İbn Kudâme'nin, 'temizlik hayz ve nifastandır.' sözüyle ilgili İbn Akîl bunun mecaz olduğunu söyledikten sonra şunları söylemiştir: "Çünkü gerçekte gulsü gerektiren şey hayz ve nifastır. Zira onlar manevî kirdir. Hayz ve nifastan kesilme guslün vucup ve sıhhat şartıdır. Hayz ve nifasın guslü gerektirdiği konusunda hiçbir ihtilaf da yoktur. Çünkü Allah Resulu pek çok hadisinde hayzdan dolayı gusledilmesini emretmiştir. Bir keresinde Fatıma bint Ebî Hubeş'e "Hayızda olduğun günler boyunca namazını bırak. Sonra gusül abdesti al ve namaz kıl." demiştir. (فَإِذَا تَطَهَّرْتَ فَأَتُوهُنَّ) "Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın."²⁵⁰ ayetinde geçen temizlenmeden maksadın ise gusletmek olduğu ve kocanın karısıyla gusletmesinden önce cinsî münasebetinin yasaklandığı söylenmiştir. Bu da guslün bu durumlarda da vacip olduğunu göstermektedir. Hayz ve nifas arasında bir fark yoktur. Nifas kanı, hayız kanıdır. Nifas kanı, hamilelik müddetinde çocuğun beslenmesine sarf olunur. Çocuk doğduğunda ise dışarı çıkar."²⁵¹

5.1.5. Mezheplerin Bu Konudaki Delilleri

5.1.5.1. Kur'an'dan Çıkardıkları Delil

وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ
الْمُنْتَظِرِينَ (Al-müntaşirîn) "Ay hâlinde kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Süphesiz Allah çok tövbe edenleri sever, çok temizlenenleri sever."²⁵²

5.1.5.2. Hadislerden Çıkardıkları Deliller

"Bir kadın Hz. Peygamber'e geldi ve hayzdan dolayı gusül abdesti alma konusunu sordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber; 'Misk sürülmüş bir parça bez al ve onunla temizlen.' buyurdu. Kadın onunla nasıl temizleneyim? diye sorunca Hz. Aişe kadına; 'onunla kan izlerini temizle.' dedi."²⁵³

Hız. Aişe, Fatıma binti Ebî Hubeş'in hayızlı iken Hz. Peygamber'e bu konuyla ilgili soru sorduğunu Hz. Peygamber'in de ona "Bu bir damar kanamasıdır. Hayız

²⁴⁹ Kalvezânî, Mahfuz b. Ahmed b. el-Hasan Ebu'l-Hitâb, *el-Hidâye Alâ Mezhebi'l-İmâm Ebî Abdillâh Ahmed b. muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî*, thk. Abdullatif Hemîm, Mâhir Yâsin el-Fahl, Muessesetu Ğrâsin, 1425/2004, s. 60.

²⁵⁰ Bakara, 2/222.

²⁵¹ İbn Kûdâme, *el-Muğnî*, I, s. 154.

²⁵² Bakara, 2/222.

²⁵³ Buharî, "Hayz", 13.

değildir. Hayız olduğunda namazı bırak, hayızdan kesilince gusledip namaz kıl.”²⁵⁴ buyurduğunu rivayet etmiştir.

Bu deliller kadının hayz ve nifastan dolayı temizlenmesinin gerekliliğini açıkça bize göstermektedir.

Hayz siyah kandır. Nitekim Hz. Peygamber’in hayızlı iken Fatıma bint Ebî Hubeys’e “Hayz olduğu zaman o siyah kandır. Namazı bırak, diğeri olursa abdest al ve namaz kıl.”²⁵⁵ buyurmuştur.

Hz. Aişe, Fatıma bint Ebî Hubeys’in hayızlı iken Hz. Peygamber’e bu konuyla ilgili soru sorduğunu Hz. Peygamber’in de ona “Bu bir damar kanamasıdır. Hayız değildir. Hayız olduğunda namazı bırak, hayızdan kesilince gusledip namaz kıl.”²⁵⁶ buyurduğunu rivayet etmiştir.²⁵⁷

5.1.6. Şevkânî’nin Görüşü

“Hayz, nifas ve yakinen şehvetle meninin gelmesi guslü gerektirir. Şehvet zannı bulunuyorsa burada gerekmez. Sünnet yerinin fercde kaybolması durumunda ise (guslü gerektirme konusunda) bu doğru derim. Fakat temiz olanın/tuhr guslü gerektirdiğini söyleyenler hata etmiştir. Çünkü guslü gerektiren sebep hayızdır, tuhr değil. Tuhrun temizlenmenin sebebi olmadığı, temizliği bozan bir şeyin yıkanmaya sebep olacağı malumdur. Abdestin sebebinin bir pislik/hades olduğu gerçeği de böyledir. Yani abdest ancak pislik olduktan sonra olur. Bu çok açık bir durum olup kapalı bir tarafı yoktur. Gündüzün aydınlığında görünen bir şeyi doğrulamak ve ona dair delil getirmek doğru değildir. Dolayısıyla guslü gerektiren sebep hayızdır. Fakat onun kendisinden temizlenmek diğer sebeplerde olduğu gibi ancak bitip kesildikten sonra mümkündür. Hasılı kelim, hayz olduğunda temizliğe mâni ortaya çıkar. Bu manide ancak gusülle ortadan kalkar. Nifas ve cinsel ilişki de böyledir. Mâni bu sebeplerin bulunmasıyla ortaya çıkar.”²⁵⁸

²⁵⁴ Buharî, “Hayz”, 19.

²⁵⁵ Nesâî, Muctebâ, “Hayz ve İstihâze”, 6.

²⁵⁶ Buharî, “Hayz”, 19.

²⁵⁷ Mâziri, Şerhu’t-Telkîn, I, s.270.

²⁵⁸ Şevkânî, *es-Seylu’l-Cerrâru’l-Metedeffik Alâ Hadâiki’l-Ezhâr*, s.67.

Dört mezhebin görüşleri ayrı ayrı ele aldıktan sonra sonuç olarak hayz ve nifastan dolayı temizlenmenin gerekliliği konusunda mezhepler arasında ittifakın olduğu söylenebilir.

5.2. İstihâze

Bu başlık altında istihâzenin hükmünün hayzın hükmü gibi olup olmadığı, istihâze kanı gören kişinin her namaz için gusül abdesti alıp almayacağı gibi meseleler işlenecektir.

İstihâze kanı gören kişinin (müstehîz) her namaz veya her namaz vakti için abdest almasının gerekli olup olmadığı konusunda fakihler arasında ihtilaf vardır.

5.2.1. Birinci Görüş

İlk görüşe göre müstehîzin her bir farz namaz için abdest alması ve abdestten sonra geciktirmeksizin namazı eda etmesi gerekir. Bu görüş Şafî ve Zahirî mezheplerinin görüşüdür.²⁵⁹ Onlar bu görüşlerini pek çok hadis-i şerife dayandırmaktadır. Onlardan birisi Hz. Aişe'nin rivayet ettiği, Fatıma binti Ebî Hubeys'in Hz. Peygamber'e gelip halini şikâyet edince Hz. Peygamber'in ona hayızdan sonra gusletmesini ve her namaz için abdest almasını emrettiği hadistir. Bu görüşü savunan fakihler hadisteki emrin vucûba delalet ettiğini söylemektedir.

5.2.2. İkinci Görüş

Buna göre müstehîz, küçük veya büyük tuvaletini istemsiz kaçıran, devamlı burnu kanayan, vücudunda kendisinden devamlı kanın çıktığı yara veya irin bulunan kişiler gibi özür sahibidir. Bunlar her namaz vakti için abdest alırlar ve o abdest ile o vakit içinde dilediği namazı kılarlar. Abdestleri vaktin çıkmasıyla bozulur. Bu Hanefî, Hanbelî ve Zeydî mezhebinin görüşüdür.²⁶⁰ Onlar ise bu görüşlerini Hz. Peygamber'in "O vakit geçinceye kadar her namaz için abdest al."²⁶¹ hadisiyle delillendirmektedirler.

²⁵⁹ Şafî, *el-Ümm*, I, s. 62; Küheci, Abdullah b. eş-Şeyh Hasan el-Hasan, *Zâdu'l-Muhtâc*, I, s. 111; *Acâletu'l-Muhtâc*, I, s. 153; *el-Muğni*, I, s. 324; İbn Hazm, Ebu Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Said Zâhirî, *el-Muhallâ*, II, s. 209.

²⁶⁰ *el-Binâye*, I, s. 672; *el-Hidâye*, I, s. 34; *Mecmuu'l-Enhâr*, I, s. 84; *el-Bahru'r-Râik*, I, s. 373; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, I, s. 40; *Merâki'l-Fellâh*, s. 60; *el-İhtiyâr*, I, s. 29; *el-İnsâf*, I, s.377; *el-Muğni*, I, s. 356.

²⁶¹ Buhari, "*İstihaze*", 8; Müslim, "*Hayz*", 333.

5.2.3. Üçüncü Görüş

Buna göre ise her namaz için abdest almak, müstehîz ve özür sahipleri için müstehaptır. Bu Malikîlerin görüşüdür. Bu görüşü Fatıma bint Ebî Hubeys’in Hz. Peygamber’e geldiğinde Peygamberimizin ona guslü zikredip abdest almayı zikretmemesine dayandırmışlardır. Onlara göre şayet abdest de vacip olsaydı Allah Resulu onu da zikrederdi.

5.2.4. Şevkânî’nin Görüşü

Şevkânî bu konuyla ilgili şunları söylemiştir: “İstihaze kanı abdestin kendisiyle bozulduğu necisliklerden değildir. Bundan dolayı müstehîz ile küçük veya büyük tuvaletini ya da gazını istemsiz kaçıran, devamlı kan veya irin akan bir yarası olan kişi arasında fark yoktur. Bütün bunlardan sakınmak mümkün değildir. Bu sebeple bütün bu hastalıkları taşıyanlar aralarında hiçbir fark olmadığı için müstehîz gibi olurlar.”²⁶²

Şevkânî başka yerde de müstehîzin hükmünün haizinki gibi olmadığını söyleyip kanın hayız mı yoksa istihâze kanı mı olduğunu bilgilendirme de bulunmuştur. Şayet kadın kanın durumunu tam olarak ayırt edemiyorsa kendi veya akrabası olan kadınların adetinde istikrar varsa o adete göre, istikrar yoksa -ihtilaf olmakla birlikte- çoğunluğun adetine göre hareket edeceğini, çoğunluğun da istikrarlı bir adeti yoksa Allah Resulu’nün emrettiği gibi altı ya da yedi gün kendisini hayızlı kabul edeceğini belirtmiştir. Akabinde bu konuda kesinlikle bir karışıklığın olmadığını bu kişinin durumun açık olduğu ve açıklandığı üzere müstehîz olduğunu söylemiştir.²⁶³

Ayrıca Şevkânî “müstehîzin her namaz için gusül almasının gerekliliği, durumundaki karışıklığa dayandırılmaktadır. Böyle bir karışıklık yoktur.” ifadesiyle müstehîzin her namaz için gusül almasının gerekli olmadığını söylemiştir. Netice olarak da bu zor yükümlülüğün ispatının ancak güneşten daha açık bir delille caiz olacağını, zayıf bir delille ispatının caiz olmayacağını belirtmiş ve böyle bir delilin de bulunmadığını şeriatın da zorluğu değil kolaylığı nefret ettirmeyi değil müjdelemeyi esas aldığını sözlerine eklemiştir.²⁶⁴

²⁶² Şevkânî, *el-Fethu’r-Rabbânî min Fetâvâ’ş-Şevkânî*, thk. Muhammed Subhî Hallâk, V, s.2596-2610.

²⁶³ Şevkânî, *es-Seylu’l-Cerrâr*, I, s. 347.

²⁶⁴ Bkz. Şevkânî, *es-Seylu’l-Cerrâr*, I, s. 347.

Şevkânî bu görüşünü sahihayn da geçen Hz. Peygamber'in hayz bittiğinde guslü emrettiği hadisiyle delillendirmektedir.²⁶⁵

Buna rağmen her namaz ya da iki namaz için müstehîze guslün gerekliliğinin ispatı, onun durumunun karışıklığı üzerine bina edildiğini, oysa Şâri'nin o yükümlülüğü kaldırdığını söylediğini ifade etmiştir. Buna rağmen kişi şek ve vesveseyle amel ederse kendisine zulmetmiş olacağını belirtmiştir. Ona göre hayız kanını istihaze kanından ayırt etmekle ancak kişinin hayızlı olup olmadığı anlaşılır. Yalnız, yapabileceği ve gücü dahilindeki beden ve elbisesini temizlemek kişinin sorumluluğundadır. Allah (c.c) kişiye gücünün üstünde yük yüklemeyiz. Dolayısıyla her namaz veya iki namaz için müstehîzin gusletmesinin gerekliliği delille sabit olan bir şey değildir. Aynı şekilde her namaz için müstehîzin abdest almasını gerektirecek bir delil de yoktur.²⁶⁶

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz. Fakihler, müstehîz için hayzı bittikten sonra tek bir guslün gerekli olduğunda ittifak etmişlerdir. Bu Hanefî, Malîkî, Şafîî ve Hanbelî mezhebinin ortak görüşüdür.²⁶⁷ İmam Şevkânî de böyle düşünmektedir.

Bu temel görüşe aykırı düşünelere İmam Şevkânî sağlam delillerle reddiye yapmış²⁶⁸ ve “müstehîzle ilgili her vaktin girmesiyle abdestinin bozulacağına hükmetmek, salt bozuk hayallere ve sağlıksız görüşlere dayalı şer'î hükümleri ispat etmeye çalışarak kolaycılığa kaçmaktır.”²⁶⁹ demiştir.

²⁶⁵ Buhari, “İstihaze”, 8; Müslim, “Hayz”, 333.

²⁶⁶ Bkz. Şevkânî, *es-Seylu'l-Cerrâr*, I, s. 347.

²⁶⁷ *Bedâiu's-Sanâî*, I, s. 44; *ed-Durru'l-Muhtar*, I, s. 368; *el-Mebsût*, III, s. 201; *Bidâyetu'l-Muctehid*, I, s. 60; *el-Bahru'r-Râik*, I, s. 263; Cüzey, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed, *el-Kavânînu'l-Fıkhiyye*, s.32; *ez-Zehîra*, I, s. 368; *el-Mecmû'*, II, s. 553; *Nihâyetu'l-Muhtâc*, I, s. 333.

²⁶⁸ Şevkânî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, V, s. 2596-2610.

²⁶⁹ Şevkânî, *es-Seylu'l-Cerrâr*, I, s. 351.

SONUÇ

İmam Şevkânî'ye göre taharet konusundaki şer'î ruhsatlar konulu araştırmamızda ulaştığımız sonuçlar şöyledir:

1- İslam dinin genişliği ve kolaylığı, mazeret sahibi mükelleflerden sorumluluklarının hafifletilmesi konusunda açıkça ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu durumdaki mükellefin, taharetini su ve toprak ile gerçekleştirip ibadetini gücü nispetinde yapması konusunda yükümlü olduğu bir zorluk yoktur.

2- Fıkıh âlimlerinin ruhsat tariflerinin lafız olarak birbirinden farklılık arz ettiği görülse bile anlam olarak ufak farklılıklarla beraber aynı şeyi ifade ettiği anlaşılmaktadır. Fıkıhçıların görüşlerinden ruhsata; “bir konu hakkındaki dinin belirlediği asıl hükme özel bir durumdan dolayı getirilen istisnai hüküm” anlamı verilebilir.

3- Ruhsatların söz konusu edildiği durumları insanın gücü ve iradesi olmak üzere genel olarak iki başlık altında toplayabiliriz. Bu ikisinde bir eksiklik veya yokluk ortaya çıktığında ruhsatlar söz konusu olmaktadır.

4- Araştırmada İmam Şevkânî'nin, mezhep imamlarının farklı görüşlerinin farkında olduğu ve bunlardan bazı tercihlerde bulunduğu görülmektedir.

5- Ayrıca İmam Şevkânî'nin konuyla ilgili arz edilen görüşlerinin taassuptan ve aşırılıktan uzak olup Kur'an ve sünnetten bir delile dayandığı anlaşılmaktadır.

6- İmam Şevkânî'nin dini mazeretler konusunda bir değerlendirme ve inceleme yaptığını söylemek mümkündür.

7- İmam Şevkânî'nin taharet konusundaki görüşleri dört mezhebin görüşleriyle uyumluluk içindedir. Onun içtihatları dört mezhebin görüşlerine aykırı değildir.

Araştırmanın bir sonucu olarak şu tavsiyelerde bulunmak istiyoruz:

1- Dini hükümler konusunda Müslüman toplum elden geldiğince bilinçlendirilip bilgilendirilmelidir. Özellikle dini mazeretlere dair hükümler konusunda bu bilgilendirme yapılmalıdır. Çünkü insanların çoğu, bu hükümleri bilmemektedir.

2- İslam hukuku ve usulü alanındaki araştırmacılar, ibadetlere ve muamelata dair şer'î ruhsatları, bu alandaki boşluğu doldurmak için müstakil araştırmalarla incelemeye çalışmalıdır.

3- Tıbbi gelişmeler ve çağın gereklerine uyumlu olarak mazeretlerle ilgili olan meselelerin fıkhi açıdan incelenmesi gerekmektedir. Ayrıca güncel gelişmelere dair dini

hükümlerin açıklanması için şer'î ruhsatlar ve özürler meselesini ele alan toplantılar, seminerler ve konferanslar düzenlenip konuyla ilgili kollektif içtihatların ortaya koyulmasına çalışılmalıdır.

KAYNAKLAR

- ABDULMUN'İM Mahmûd, *Mu'cemü'l-Mustalahât ve'l-Elfâzi'l-Fıkhıyye*, Dâru'l-Fazile, 1999.
- ALBÂNÎ Muhammed Nasuriddîn, *Zaîfu Süneni Ebî Dâvud*, 1. baskı, Beyrut: El-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1991.
- ÂMİDÎ Ebu'l-Hasan Seyyidü'd-Dîn Ali b. Ebî Ali, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, tah. Abdurrezzak Afîfî, 1. baskı, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1387 h.
- AMRÎ Hüseyin b. Abdullah, *el-İmâm eş-Şevkânî Râidü Asrihi*, 1. Baskı, Beyrut, 1990.
- AYNÎ Bedruddin, Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed b. Huseyn, *Nuhabu'l-Efkâr fî Tenkîhi Mebâni'l-Ahbâr fî Şerhi Meâni'l-Esâr*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim, *Vizâratu'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye*, Katar, 1429/2008.
- *Binaye Şerhü'l-Hidâye*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- BÂBERTÎ Muhammed b. Mahmûd, *el-İnâye Şerhu'l-Hidâye*, Dâru'l-Fıkr, ty.
- BAĞDÂDÎ Kâdî Abdulvahhâb b. Ali, *el-İşrâf alâ Nüketi'l-Mesâili'l-Hilâf*, tah. el-Habîb b. Tâhir, 1. baskı, Dâru İbn Hazm, 1999.
- *el-Meûne alâ Mezhebi Âlimi'l-Medîne*, Mekke-i Mükerrreme: Al Maktabat al tijaria, 2014.
- BAHÛTÎ Mansûr b. Yunus b. Salahaddin İbn Hasan İbn İdrîs, *Şerhu Muntehâ'l-İrâdât*, 1. baskı, Âlemü'l-Kütüb, 1993.
- BÂRÎÎ Osman b. Ali b. Mihcan ve Zeylâi, Fahrüddîn, *Tebyîni'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dakâik ve Hâşiyetü's-Şibli*, 1. baskı, Kahire: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1313 h.
- BEGAVÎ, Ebu Muhammed el-Huseyn b. Mesud b. Muhammed, *et-Tehzîb fî Fıkhî'l-İmâm eş-Şâfi*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavviz, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- BEYDÂVÎ *el-İbhâc fî Şerhi'l-Minhâc* Beyrut: Dâru Kütübi'l-İlmiyye, 1995.
- BİLDİK Sevinç, *Şevkânî'nin Şer'î Kıyas İle İlgili Görüşleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, 2011.
- Birleşik Milletler Raporu, <https://www.hrw.org/ar/world-report/2019/country-chapters/325751> (26.08.2019)

- BUHÂRÎ Muhammed b. İsmail, *es-Sahîh*, tah. Muhammed Züheyr b. Nâsır, 1. Baskı, Dâru Tavki'n-Necât, 1422 h.
- CASSÂS *Şerhu Muhtasaru't-Tahâvî*, tah. İsmetullah İnayetüllah Muhammed vd., Dâru'l-Beşâiru'l-İslâmiyye ve Dâru's-Sirâc, 2010.
- CEVDET PAŞA Ahmed, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkam-ı Adliye (Mecelle Ta'dilleri ve Gereçekleriyle Birlikte)*, ed. Prof. Dr. Ahmet Akgündüz, İstanbul 2013.
- CEVZÎ İbn Kayyim Muhammed b. Ebî Bekr, *İğâsetü'l-Lehfân min Mesâidi's-Şeytân*, tah. Muhammed Hamid Fakkî, Riyad: Memleketü'l-Meârif, ty.
- *Bedâiu'l-Fevâid*, 1. b., Mekke: Dâru Alemlî'l-Fevâid, 2004.
- *İ'lâmü'l-muvaqqı'în*, tah. Muhammed Abdüsselam İbrahim, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991.
- CÜVEYNÎ Abdülmelik b. Abdullah b. Yûsuf, *Nihâyetü'l-Matlab fî Dirâyeti'l-Mezheb*, tah. Abdulazim Mahmud ed-Dîb, Dâru'l-Minhâc, 2007.
- CÜZEY Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed, *el-Kavânînu'l-Fıkhiyye*, tah. Majid Alhamwy, 1. Baskı, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2013.
- DÂRAKUTNÎ, Ebi'l-Hasan Ali b. Amr b. Ahmed, *Sünen*, tah. Şuayb Arnâûtî, Hasan Abdulmun'im eş-Şilbî, Abdullatif, Ahmed Berhûm, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004.
- DÖNMEZ İbrahim Kâfi, "Ruhsat", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2008, C. 35, s. 207-220.
- DÛSERÎ Müslim, *Umûmu Belvâ*, 1. baskı, Mektebetü'r-Rüşd, 2000.
- EBÂZA Fârûk Osmân *el-Hükmü'l-Osmânî fî'l-Yemen*, Beyrut: Dâru'l-Avde, 1986.
- EBU DÂVUD *Sünen*, tah. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, ty.
- EBÛ ZÜHEYR Muhammed, *Usûlü'l-Fıkh*, Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1958.
- EBU'L-MEÂLÎ Burhaneddin Mahmûd *el-Muhîtu'l-Burhânî fî'l-Fıkhî'l-Nu'mânî*, tah. Abdulkerim Sâmi el-Cündî, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- EMÎRÎ Ali, *en-Necmü'l-Vehhâc fî Şerhi'l-Minhâc*, Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2004.
- EZHERÎ Muhammed b. Ahmed el-Herevî, *Tehzîbu'l-Luğa*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2001.

- FEYYŪMÎ Ahmed b. Muhammed b. Alî, *el-Misbâhü'l-münîr*, tah. Abdulazîm eş-Şenâvî, 2. baskı, Kahire: Dâru'l-Ma'rif, 2016.
- FÎRUZÂBÂDÎ Mecdüddin Ebu Tahir, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, tah. Mektebu tahkîki't-Turâs 2. baskı, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- GAZZÂLÎ Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *el-Mustasfâ fî İlmi'l-Usûl*, tah. Muhammed Abdusselam, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- GIMÂRÎ Muhammed b. Hasan, *el-İmâm eş-Şevkânî Müfessiran*, Doktora Tezi, Külliyyetü'ş-Şeria, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Dâru'ş-Şurûk, 1391/1981.
- HALEBÎ İbrahim b. Muhammed b. İbrahim, *Mecmeu'l-Enhâr fî Şerhi Mülteka'l-Ebhur*, tah. Halil Umrân el-Mansûr, Beyrut: Dâru Kütübi'l-İlmiyye, ty.
- HALLAF Abdulvahhâb, *Usûlü'l-Fıkh*, 2. Baskı, Mektebetü'd-Davetü'l-İslâmiyye, ty.
- HALLÂKÎ, Züheyr b. Amr, *İhtiyârâtü'l-İmâm eş-Şevkânî el-Fıkhıyye fî'l-Mesâili'l-Hilâfiyye fî'l-İbâdât*, Doktora Tezi, 1. Baskı, Dâru'l-Âsime, 2013.
- HAMEVÎ, Ahmed b. Muhammed el-Mekkî, *Gamzî Uyûni'l-Besâir fî Şerhi Eşbâh ve'n-Nezâir*, 1. Baskı, Beyrut: Dâru Kütübi'l-İlmiyye, ty.
- HAMEVÎ Yâkût, *Mu'cemü'l-Buldân*, 2. Baskı, Beyrut: Dâru Sadr, 1995.
- HÂMÎD Abdulkâdir ve Muhammed Ali en-Neccâr, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, Dâru'd-Da've, ty.
- HARÂŞÎ Muhammed b. Abdullah, *Şerhu Muhtasari Halîl li'l-Harâşî*, Beyrut: Dâru'l-Fıkr, ty.
- HÂŞİMÎ, Muhammed b. Ahmed b. Ebû Mûsâ, *el-İrşâd ilâ Sebîli'r-Reşâd*, tah. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1998.
- HEYET *el-Mevsûatu'l-Fıkhıyyetu'l-Kuveytî*,
- HEYSEMÎ Ahmed b. Muhammed b. Ali b. İbn Hacer, *Tuhfetu'l-Muhtâc fî Şerhi'l-Minhâc*, el-Mekteberu't-Ticâriyyeti'l-Kubrâ, Mısır, 1357/1983.
- HISNÎ Takyyuddîn, Ebu Bekr Muhammed b. Mü'min, *Kifâyetü'l-Ahyâr fî Halli Gâyeti'l-İhtisâr*, tah. Ali Abdulhamîd Baltacî ve Vehbî Süleyman, Şam: Dâru'l-Hayr, 1994.
- HORASANÎ Muhammed Emin b. Mahmûd Emir Padişah, *Teyşîru't-Tahrîr*, Beyrut: Dâru Kütübi'l-İlmiyye, 1983.
- HŪSÎ İbrâhim b. Abdullah, *Nefahâtü'l-Anber*, Beyrut: Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî, ty.

- İBN ABDİ'L-BER Ebû Amr Yusuf b. Abdullah b. Muhammed el-Kurtûbî, *İhtilâfu Akvâli Mâlik ve Ashâbihî*, tah. Hamid Muhammed, Dâru Garbî'l-İslâmî, 2003.
- *el-İstizkâr*, tah. Sâlim Muhammed Atâ, Muhammed Ali Muavviz, 1. baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- *Câmiu Beyâni'l-İlmi ve Fazlihî ve Mâ Yembegî fî Rivâyetihî ve Hamlihî*, tah. Ebî Eşbâl ez-Züheyri, 1. baskı, Suudi Arabistan: Dâru İbn Cevzî, 1994.
- İBN ABİDİN Muhammed Emin, *Reddü'l-Muhtâr*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992.
- İBN ARABÎ, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 3. baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- İBN AREFE, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed, *Haşiyetü'd-Desûkî*, Dâru'l-Fikr, ty.
- İBN ASKER, Abdurrahman b. Muhammed el-Bağdâdî, Ebu Zeyd, Şihâbuddin el-Mâlikî, *İrşâdü's-Sâlik ilâ Eşrefi'l-Mesâlik fî Fıkhi'l-İmâm Mâlik*, Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, ty.
- İBN CELLÂB Ubeydullah b. Hüseyin b. Hasan Ebu'l-Kâsım, *et-Tefrî'u fî'l-Fıkhi İmâm Mâlik b. Enes*, tah. Seyyid Kesrevî Hasen, 1. baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007.
- İBN HACER Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed, *ed-Düererü'l-Kâmine fî Ayâni'l-Mieti's-Sâmine*, Haydarabâd: Meclisü Dâireti Meârifî'l-Osmâniyye, 1972.
- *Fethu'l-Bârî*, 1. baskı, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1960.
- İBN HAZM Ebu Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Said ez-Zâhirî, *el-Muhallâ*.
- İBN KESİR Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Amr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, tah. Sâmi b. Muhammed Selâme, 2. baskı, Dâru Tayyibin li'n-Neşri ve't-Tevzî, 1999.
- İBN KUDÂME Abdurrahman b. Muhammed, *Şerhu'l-Kebîr alâ Metni Mukanna*, tah. Abdullah b. Abdulmuhsin ve Abdulfettah Muhammed, Dâru Kütübi'l-Arabiyye.
- İBN KUDÂME Ebu Muhammed Muvaffikuddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *el-Kâfi fî Fıkhi'l-İmâm Ahmed*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994.
- *el-Muğnî*, Mektebetü'l-Kâhire, 1968.
- *Ravdatü'n-Nâzir ve Cennetü'l-Menâzir*, tah. Abdulkerim en-Neml, 2. baskı, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1993.
- *Umdetü'l-Hâzim fî'z-Zevâidi Alâ Muhtasari Ebî Kâsım*, tah. Nureddin Tâlib, Katar: Vizâratü'l-Evkâf ve Şuûni'l-İslâmiyye, 2007.

- İBN MÂCE *Sünen*, tah. Şuayb Arnâvûd, 1. baskı, Beyrut: Dâru'r-Risâletü'l-İlmiyye, 2009.
- İBN MANZÛR, Muhammed b. Mukrim b. Ali, *Lisânu'l-'Arab*, Beyrut: Dâru Sâdır, 3. baskı, 1414 h.,
- İBN NAKÎB Ahmed b. Lü'lü b. Abdullah, *Umdetü's-Sâlik ve Uddetü'n-Nâsik*, Katar: Şuûni'd-Diniyye, 1982.
- İBN NECİB *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 1. baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
- İBN NUCEYM Zeynuddin b. İbrahim, *el-Bahru'r-Râik*, 2. baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmî, ty.
- İBN RECEB Ebü'l-Ferec Zeynuddin Abdurrahman b. Ahmed, *Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem*, tah. Şuayb Arnâvûdî, İbrahim Bâciş, 7. baskı, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- *Fethu'l-Bârî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, tah. Târik İvazullah, 1. Baskı, Suudi Arabistan: Dâru İbn Cevzî, 1996.
- İBN RİF'A, Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Ensâri, *Kifâyetü'n-Nebîh Fi Şerhi Tenbîh*, tah. Mecdî Muhammed Surûru Baslûm, Beyrut: Dâru Kütübi'l-İlmiyye, 2009.
- İBN RÜŞD Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed, *el-Beyân ve't-Tahsîl ve'ş-Şerh ve't-Tevcîh ve't-Ta'lîl li Mesâili'l-Müstehrec*, tah. Muhammed Hacı, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1988.
- *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*. Kahire: Dâru'l-Hadîs ty.
- İBNÜ'L-BERÂDEÎ, *et-Tehzîb fî İhtisâri'l-Müdevven*, Dubai: Dâru'l-Buhûs li'd-Dirâseti'l-İslâmiyye, 2002.
- İBNÜ'L-LAHHÂM *el-Kavâid ve'l-Fevâidü'l-Usûliyye*, tah. Abdulkerim el-Fuzaylî, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1998.
- İBNÜ'N-NECCÂR *Şerhu'l-Kevkebi'l-Münîr*, tah. Muhammed Zühaylî, Nezih Hammâd, 2. Baskı, Riyâd: Mektebetü'l-Abîkân, 1997.
- İZZEDDİN b. Abdüsselâm, *Kavâidü'l-Ahkâm*, tah. Tâhâ Abdurraûf Sa'd, Kahire: Mektebetü'l-Külliyeti'l-Ezheriyye, 1991.
- KALVEZÂNÎ Mahfuz b. Ahmed b. el-Hasan Ebu'l-Hitâb, *el-Hidâye Alâ Mezhebi'l-İmâm Ebî Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî*, thk. Abdullatif Hemîm, Mâhir Yâsin el-Fahl, Muessesetu Ğirâsin, 1425/2004.

- KANNEVCÎ Muhammed Sıddık Hasan Hân, *et-Tâcü'l-Mükellel min Cevâhiri Meâsiri't-Tirâzi'l-Ahiri ve'l-Evvel*, Katar: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1 baskı, 1428/2007.
- KARAÇÎ Abdulkadir b. Muhammed b. Nasrullah, *el-Cevâhiru'l-Muziyye fî Tabâkâti'l-Hanefiyye*, Karaçi: Mir Muhammed Kütüphanesi, ty.
- KARÂFÎ ez-Zehîra, tah. Muhammed Hacî, Said A'râb, Muhammed b. Habze, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- KÂSÂNÎ, Alauddin Ebu Bekir b. Mes'ud, *Bedâiu's-Senâi*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- KAYA Eyyüp Said, OKUYUCU Nail, "Şevkânî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2010, C. 39, s. 22-28.
- KUDÛRÎ Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ca'fer b. Hemdân Ebu'l-Hüseyn, *et-Tecrîd li'l-Kudûri*, tah. Muhammed Ahmed Sirâc ve Ali Cumâ Muhammed, Kahire: Dâru's-Selâm, 2006.
- KÛHECÎ Abdullah b. eş-Şeyh Hasan el-Hasan, *Zâdu'l-Muhtâc*, tah. Abdullah b. İbrâhim el-Ensâriyye, 1. Baskı, Katar: Şuûni'd-Diniyye, 1982.
- KURTÛBÎ Ebu'l-Velid Süleyman b. Halef b. Sad b. Eyüb b. Varis, *el-Muntekâ Şerhu'l-Muvatta*, Matbaatu'-Saâde, Mısır, 1332.
- KUTUB Seyid, *fî Zilâli'l-Kur'ân*, 32. baskı, Beyrut: Dâru's-Şurûk, 2003.
- LAHMÎ Ali b. Muhammed er-Rebiî, *et-Tebşira*, tah. Ahmed Abdullah Necib, Katar: Vizâretü'l-Evkâf ve Şuûni'l-İslâmiyye, 2011.
- LEKNEVÎ Muhammed Abdulhayy, *el-Fevâiidü'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*, 1. Baskı, Mısır: Tabatü Dâru's-Saâde, 1434 h.
- LÛTFULLAH b. Ahmed Cuhâf, *Dürerü Nuhûri'l-Hûri'l-Ayn fî Sireti'l-İmâmi'l-Mansûr Ali*, San'a: Mektebetü'l-İrşâd, 1. baskı, 2004.
- MAKHAFÎ İbrahim Ahmet, *Mu'cemü'l-Buldân ve'l-Kabâilü'l-Yemenî*, San'a: Dâru'l-Kelime, ty.
- MASHAAN Mosa Hamza, *Zerkeşî ve Şevkânî'ye Göre Teâruz ve Tercih*, Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2016.
- MÂVERDÎ Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, *el-Hâvi'l-Kebîr*, tah. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.

- MÂZİRÎ Muhammed b. Ali, *Şerhu't-Telkîn*, tah. Semâhatü'ş-Şeyh Muhammed Muhtâr, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2008.
- MEHÂMİLÎ Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *el-Lübâbu fî Fıkhi'ş-Şâfiî*, tah. Abdulkerim el-Ömerî, 1. Baskı, Medine: Dâru'l- Buhârî, 1995.
- MÜNÂVÎ Muhammed Abdurraûf, Nasiruddin Albânî, *Feyzü'l-Kadîr Şerhi Câmiî's-Sagîr*, 1. Baskı, Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübâ, 1356 h.
- MÜSLİM *Sahîh*, 1. Baskı, , Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1999.
- NECDÎ Muhammed b. Abdulvahhâb b. Süleymân, *Muhtasaru'l-İnsâf ve'ş-Şerh*, tah. Abdulaziz b. Zeyd er-Rûmî, Muhammed Baltâcî, Seyyid Hicâb, Riyad: Matâbiu'r-Riyâd, ty.
- NEFREVÂNÎ Ahmed b. Gânim b. Sâlim, Şihabuddin el-Malikî (v.1126), *el-Fevâkihu'd-Dîvânî Alâ Risâleti İbn Zeyd el-Kayravânî*, Dâru'l-Fikr, 1415/1995.
- NESÂÎ *Sünen*, tah. Abdulfettah Ebu'l-Gudde, 2. baskı, Haleb: Mektebetü Matbaâti'l-İslâmiyye, 1986.
- NESEFÎ Ebu'l-Berekât, *Keşfu'l-Esrâr me'a Şerhi Nûri'l-Envâr*, 1. Baskı, Beyrut: dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- NİŞÂBÜRÎ Hakim, *el-Müstedrek ala's-Sahihayn*, Dâiratü Meârifi'l-Osmâniyye, ty.
- OKUYUCU Nail, *Şevkânî'nin Fıkıh Tarihi Anlayışı Ve Mezheblere Bakışı* (yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2008.
- ONUK Sümeyye, *eş-Şevkânî ve es-Seylü'l-Cerrâr*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010.
- RÂFÎÎ Abdulkerim b. Muhammed b. Abdulkerim Ebu'l-Kâsım el-Kazvînî (v.623), *Fethu'l-Aziz Şerhu'l-Veciz*, thk. Ali Muhammed Ivaz, Adil Ahmed Abdulmevcût, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1417/1997.
- RÂZÎ Ebû Bekir, *Muhtâru's-Sihâh*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1972.
- *et-Tefsîrü'l-Kebîr*, 3. baskı, Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420 h.
- RUBÂÎ, Hasan b. Ahmed, *Fethü'l-Gaffâr*, tah. Ali b. Muhammed el-Umrânî, 1. Baskı, Mekke: Dâru Alemi'l-Fevâid, 2006.
- RÛYÂNÎ Abdulvahid b. İsmâil, *Bahru'l-Mezhebi li'r-Rûyânî*, tah. Tarık Fethî Seyyid, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.
- SALABÎ Usâme Muhammed, *er-Ruhasü'ş-Şer'iyye Ahkâmuhâ ve Davâbituhâ*, İskenderiyye: Dâru'l-İmân, 2002.

- SÂLÎH b. Abdullah, *Refu'l-Harec fi's-Şerî'ati'l-İslâmî*, Mekke: Camiatü Ümmi'l-Kurâ, 1. baskı, 1983.
- SEHÂLEVÎ Ebu'l-Ali Muhammed b. Nizamuddin el-Leknevî, *Fevâtihü'l-Rahamût me'a'l-Mustafâ*, tah. Abdullah Mahmûd Ömer, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- SEMERKANDÎ, Alauddin, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- SERAHSÎ Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Ebû Bekr, *el-Mebsût*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993.
- *Usûlü's-Serahsî*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- SIKILLÎ Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah b. Yunus, *el-Câmiu li Mesâili'l-Müdevvene*, Camiatü'l-Ümmi, Mahedü'l-Buhûsü'l-İlmiyye ve İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, 2013.
- SOLMAZ Mekki, *İmam Şevkânî'ye Göre Allah'a İman*, Yüksek lisans, Harran üniversitesi 2014.
- SUBKÎ Abdulvahhab b. Ali, *Refü'l-Hâcib alâ Muhtasari İbn Hâcib*, tah. Ali Muhammed Muavviz ve Adil Ahmed, 1. baskı, Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1999.
- *Tabakâtü's-Şâfiyye*, tah. Mahmûd Muhammed Tanâhî, Abdulfettah muhammed el-Halevi, 2. Baskı, Hacer li't-Tibâa ve'n-Neşr, 1413 h.
- SUYÛTÎ Celâleddin, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- ŞAFÎÎ Ebu Abdullah Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1990.
- ŞÂTİBÎ İbrâhim b. Musâ b. Muhammed el-Lahmî, *el-Muvâfakât*, tah. Ebu Ubeyde Meşhûr b. Hasan Al-i Süleymân, 1. Baskı, Dâru İbn Affân, 1997.
- ŞERACÎ Abdulganî Kâsım, *el-İmâm eş-Şevkânî Hayâtühû ve Fikruhû*, Eğitim Düşüncesi Alanında yapılmış Doktora tezi, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1988.
- ŞEVKÂNÎ Ebu Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed, *ed-Derâri'l-Müdiyye Şerhu Düreri'l-Behiyye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1987.
- *Edebü't-Tâlib ve Müntehe'l-Ereb*, tah. Abdullah Yahyâ es-Serîhâ, 1. Baskı, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1998.
- *el-Fethu'r-Rabbânî Min Fetâvâ's-Şevkânî*, thk. Muhammed Subhî Hallâk, San'a: Mektebetü Cîli'l-Cedîd, 2001.

- *el-Kavlü'l-Mefîd fî Hükmi't-Taklîd*, tah. Abdurrahmân Abdulhâlik, 1. baskı, Kuveyt: Dâru'l-Kalem, 1976.
 - *es-Seylü'l-Cerrâru'l-Mütedekkik alâ Hadâiki'l-Ezhâr*, tah. Muhammed Subhî Hallâk, 3. baskı, Dâru İbn Kesîr, 2008.
 - *Fethu'l-Kadîr*, Şam ve Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1414 h.
 - *İrşâdü'l-Fuhûl*, tah. Sâmî b. el-Arabî el-Eşerî, Riyad: Dâru'l-Fadîle, 1. b., 2000.
 - *Katru'l-Velî alâ Hâdî3si'l-Velî*, tah. İbrâhim İbrâhim Hilâl, Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Hadîsiyye, ty.
 - Muhammed b. Ali b. Abdullah el-Yemenî, *el-Bedrü't-ţâli' bi-meḥâsini men ba'de'l-ḳarni's-sâbi'*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ty.
 - *Neylü'l-Evtâr*, tah. İsamuddin Sibâbetî, 1.baskı, Dâru'l-Hadisü'l-Mısriyye, 1993.
- ŞEYBÂNÎ Ebû Abdullah Muhammed b. el-Hasan b. Ferkad, *el-Hüccetü alâ Ehli Medîne*, tah. Mehdî Hasan el-Keylânî, 3. baskı, Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1403.
- *el-Aslu'l-Ma'rûf bi'l-Mebsût*, tah. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî, Karaçi: İdâretü'l-Kur'an ve'l-Ulûmu'l-İslâmiyye, 2012.
- ŞEYBÂNÎ Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed, *Mesâilü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel Rivâyete İbn Ebî Fazl Sâlih*, Dâru'l-İlmiyye, ty.
- TABARANÎ *Mucemu'l-Kebîr*, tah. Hamdî b. Abdulmecîd es-Selefî, 2. baskı, Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ty.
- TABERÎ Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân*, tah. Abdullah b. Abdulmuhsin, Dâru Hacer, 2001.
- TAFTAZÂNÎ Sa'deddin Mes'ûd b. Ömer b. Abdullah, *Şerhu't-Telvîh*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ty.
- TENÛHÎ Osmân b. Es'ad b. el-Müncî, *el-Mümtiu fî Şerhi'l-Muknî*, tah. Abdulmelik b. Abdullah ed-Dehîş, 2003.
- TİRMİZÎ *Sünen*, tah. Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed Fuâd Abdulbakî, 2. baskı, Mısır: Mektebetü ve Matbaatu Mustafâ Babı Hâcî, 1975.
- TÛFÎ Süleyman b. Abdulkavî, *Şerhu Muhtasari'r-Ravda*, tah. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1987.

- UMRÂNÎ Ebu'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim el-Yemenî eş-Şâfiî, *el-Beyân fî Mezhebi'l-İmâmi's-Şâfiî*, tah. Kâsım Muhammed en-Nurî, Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2000.
- UBEYDULLAH b. Mesud, *et-Tavzîh fî Halli Gavâmizi't-Tenkîh*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.
- ZABBÂRA Muhammed b. Muhammed es-Sanânî, *Neylü'l-Vetr min Terâcimi Ricâli'l-Yemen fî'l-Karni's-Sâlise Aşer min Hicreti Seyyidi'l-Beşer*, Kahire: Matbaatü's-Selefiyye, 1348 h.
- ZEBÎDÎ Murtezâ, *Tâcu'l-Arûs*, tah. Mecmûatün mine'l-mühakkikîn, Dâru'l-Hidâye, ty.
- ZEHEBÎ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Târîhu'l-İslâm*, tah. Ömer Abdusselâm Tedmîrî, 2. baskı, Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1990.
- *Siyeru 'Alâmü'n-Nübelâ*, tah. Mecmûatün mine'l-Muhakkikîn bi işrâf Şuayb Arnâvûd, 3. baskı, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.
- *Tezkiratü'l-Huffâz*, 1. baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- ZERKEŞÎ Ebu Abdullah Bedreddin Muhammed b. Bahâdır b. Abdullah, *el-Mensûr*, 2. baskı, Kuveyt: El-Mevsuatü'l-Fıkhıyye, 1985.
- *el-Bahru'l-Muhît fî Usûli'l-Fıkh*, 1. baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- ZERKEŞÎ Muhammed b. Abdullah, *Şerhu'z-Zerkeşî alâ Muhtasarı Hirâkî*, 1. Baskı, Dâru Abîkân, 1993.
- ZİBÂRÎ Âmir Sâid, *et-Tahrîr fî Kâideti'l-Meşakkati Teclibü't-Teysîr*, 1. baskı, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1994.
- ZİMÂRÎ Muhammed b. Hasan eş-Şecenî, *et-Tiksâr fî Ceyyidi Zamân Allâmeti'l-Ekâlîm ve'l-Emsâr Şeyhü'l-İslâm Muhammed Ali eş-Şevkânî*, ty, San'a: Mektebetü Cîli'l-Cedîd, 1990.
- ZİRİKLÎ Hayreddin b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali, *A'lâmü'n-Nübelâ*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn 15. baskı, 2002.
- ZİYÂUDDÎN Halil b. İshâk b. Mûsâ, *et-Tavzîh fî Şerhi'l-Muhtasar el-Ferî li İbn Hâcib*, tah. Ahmed b. Abdulkerim Necib, Merkezü Necîbûya, 2008.
- ZÜHAYLÎ Vehbe, *Usûlü'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 1. baskı, Şam: Dâru'l-Fıkr, 1986.
- ZÜRKÂNÎ Muhammed b. Abdulbâki, *Şerhu'z-Zürkânî alâ Muvattâ*, tah. Tahâ Abdurrauf, Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 2003.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	HESHAM ALI MOHAMMED HASAN ALSAYED
Tez Adı	İmam Şevkani'ye göre Taharet Konularına İlişkin Şeri Ruhsatlar
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Temel İslâm Bilimleri
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışmanı	<i>Dr. Öğr. Üyesi Eren GÜNDÜZ</i>
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 21/10/2019

İmza :

